

Odensholms byalag

Flykten 1943-1944 och evakueringen 1940, från Odensholm och Estland. Flyktberättelser, förteckningar, tidningsartiklar med mera.

Innehåll i häftet:

1. Bakgrundsartikel: Estlandssvenskarnas flykt och överflyttning – Göte Brunberg
2. Flyktberättelse: *Flykten från Estland* - Daniel Marks
3. Flyktberättelse: *Sista julen på Holmen* - Mattias Luks/Thord Jansson
4. Flyktberättelse: *Flykten över till Sverige*- Valter Westerblom
5. Flyktberättelse: *I tre år på resande fot* – Janne Brus
Från boken *Estlandssvenskarnas flykt över Östersjön*, SOV:s förlag 2014
6. Flyktberättelse: *skildring av flykten* – Mattias Luks
Från boken *Estlandssvenskarnas flykt över Östersjön*, SOV:s förlag 2014
7. Flyktberättelse: *Med tremastaren Juhan, 7:e resan* – Johannes Pöhl
Från boken *Estlandssvenskarnas flykt över Östersjön*, SOV:s förlag 2014
8. Förteckning: Flyktbåtar/båtlag 1943-1944 från Odensholm-Estland på flykt till Sverige
9. Förteckning: Övriga Odensholmsbor som flydde/överflyttade 1943-1944
Från boken *Estlandssvenskarnas flykt över Östersjön*, SOV:s förlag 2014
10. Förteckning: Boende på de olika gårdarna på Odensholm vid överflyttningen 1943-1944
11. Förteckning: Befolkning på Odensholm 1938.
12. Berättelse: *Några intryck från vår första resa till Estland 1990* – Valter Erkas
13. Tidningsartikel: Kustbon juni 1990, *dagbok 1940-1942* - Erik Stavas/Elmar Nyman
14. Tidningsartikel: Kustbon dec 1995, *skildring av tvångsevakueringen 1940* – Juta Holst
15. Tidningsartikel: Kustbon 21 juni 1940 – *Odins ö* och två andra artiklar – sign. A.S.
16. Tidningsartikel: Kustbon 20 juli 1940 – *För första gången på Odensholm och den sista* – Sten Karling

Estlandssvenskarnas flykt och överflyttning

Göte Brunberg

Den estlandssvenska folkgruppen bestod vid andra världskrigets utbrott av cirka 8 000 personer. Den större delen, över 7 000 personer, kom under kriget till Sverige genom organiserad överflyttning och flykt med egna båtar. Kvar blev ett tusental, som av olika skäl tvingades, eller valde, att stanna kvar.

Den organiserade överflyttningen inleddes hösten 1940 med att 110 rågöbor fick möjlighet att lämna Estland, som då hade blivit en del av Sovjetunionen. Sedan dröjde det till 1943, då landet var ockuperat av Tyskland, innan cirka 800 personer kunde lämna Estland med så kallade sjuktransporter. Den stora överflyttningen av över 3 300 personer ägde rum sommaren 1944.

I tillägg till den organiserade överflyttningen flydde 1943 och 1944 cirka 2 800 personer i egna båtar till Sverige, antingen direkt eller via Finland.

Överflyttning av Rågöbor

Den 23 augusti 1939 slöts i Moskva den så kallade Molotov-Ribbentrop-pakten, där Sovjetunionen och Tyskland delade upp Europa i intressesfärer. Denna fick till följd att Estland tvingades att underteckna en ömsesidig biståndspakt, som gav Sovjetunionen tillgång till militärbaser, bland annat på svensköarna Nargö, Rågöarna och Odensholm. Sommaren 1940 tvingades öarnas befolkning, totalt något över 600 personer, att lämna sin hembygd. De begärde, genom den svenska beskickningen i Moskva, att få flytta till Sverige. Utresetillstånd beviljades endast för 110 rågöbor, som anlände till Sverige den 17 oktober 1940.

Den svenska regeringen hade i augusti 1940 fattat ett principbeslut att ta emot de evakuerade och att detta, på sikt, skulle komma att gälla för hela den svenska folk-

Rågöborna anländer till Sverige.

Foto: SOV:s arkiv

gruppen. För att hantera rågöbornas överflyttning och utplacering i Sverige bildades därför i september en kommitté, Kommittén för Rågösvenskarna (från 1943 Kommittén för Estlands svenskar). Kommitténs arbete leddes i praktiken av ett utskott, i vilket bland andra ingick riksantikvarien Sigurd Curman (som senare blev ordförande i kommittén) och Gerhard Hafström som sekreterare.

Under sovjetiskt välde

I juni 1940 tvingades den estniska presidenten Konstantin Päts att tillsätta en sovjetvänlig regering. Därmed påbörjades en process som resulterade i att Estland i augusti samma år blev en del av Sovjetunionen.

Den nya regimen satte igång med omfattande kollektiviseringar. Större företag och all mark förstatligades. Bönderna fick dock, med vissa restriktioner, fortfarande bruka sin jord. Man satte också igång med arresteringar och deportationer av personer som ansågs vara fient-

Sigurd Curman och Gerhard Hafström.

Foton: SOV:s arkiv

ligt inställda till Sovjetunionen, något som kulminerade med massdeportationerna i juni 1941.

Under vintern 1940/41 begärde svenskarna att få resa till Sverige. I hemlighet gjorde man upp listor som skickades till den svenska beskickningen i Moskva för vidarebefordran till sovjetmyndigheterna. Ansökan gav inte något resultat, varken beviljan eller avslag. Anmärkningsvärt är att ingen bestraffades för listorna.

Tysk ockupation

Den 22 juni 1941 anföll Tyskland Sovjetunionen och i mitten av september hade Estland erövrats. Dessförinnan hann sovjetmyndigheterna göra en omfattande mobilisering av estniska män till Ryssland.

I förvaltningen av de erövrade områdena i öster var många tyska myndigheter inblandade. Estland slogs, tillsammans med Lettland, Litauen och Vitryssland ihop till enheten *Ostland* som lydde under *Ostministerium* i Berlin. Högst upp i den civila förvaltningen av Estland satt en generalkommissarie, Karl Sigismund Litzmann. Det fanns även en estnisk lydregering under ledning av Hjalmar Mäe, men den saknade verklig makt. Stort inflytande hade också den högsta militära ledningen i Berlin och nazistpartiets skyddsorganisation *Schutzstaffeln (SS)*, som ansvarade bland annat för koncentrationslägren och judeutrotningen. Inom SS fanns säkerhetstjänsten *Sicherheitsdienst (SD)* med den hemliga statspolisen, *Gestapo*. SS kompletterades 1940 med en militär gren, *Waffen-SS*.

Mothander och Lienhard

Efter det att Tyskland hade ockuperat Estland uppträdde för första gången de två personer, rikssvensken Carl Mothander och tysken Ludwig Lienhard, som sedan skulle spela avgörande roller vid överflyttningen av estlandssvenskarna.

Carl Mothander var född 1886 och till yrket journalist. Han hade som frivillig deltagit i det estniska frihetskriget och hade belönats med hederstiteln "major". Efter kriget stannade han kvar i Estland och gifte sig med en balttysk adelsdam, Benita Wrangel. Genom giftermålet skaffade han sig goda kontakter bland balttyskarna, något som han senare kunde utnyttja sig av i arbetet med överflyttningen av estlandssvenskarna. Han hade också kontakt med estlandssvenskarnas främsta företrädare Hans Pöhl och, efter Pöhls död 1930, med dennes söner, prästerna Ivar och Hjalmar. I samband med den sovjetockupationen av Estland 1940 flyttade Mothander med hustru till Sverige.

Ludwig Lienhard föddes 1910 i Flensburg i Tyskland, i gränstrakten till Danmark. Han gick i dansk folkskola och talade därför "skandinaviska". Han var universitetsutbildad med filosofie doktorsgrad och ville gärna kalla sig "doktor". År 1937 blev han medlem i nazistpartiet.

Vid krigsutbrottet 1939 fick Lienhard en plats i utrikesdepartementet för att syssla med radiopropaganda mot Skandinavien och Holland. Hans chef hade en hög post inom SS och Lienhard skaffade sig goda kontakter inom organisationen. Han blev senare inkallad till fronten och tjänstgjorde först i flygvapnet som kulspruteskytt, men gick 1941 över till armén. Där var han chef för den stormbåtsavdelning som i september samma år intog Ormsö och blev "kommendant" på ön.

Hjälp-sändningar 1942

Carl Mothander förstod att estlandssvenskarna hade lidit under sovjetregimen och den tyska inmarschen. Han startade därför i september 1941 en hjälpkommitté, som lyckades samla ihop en ansevärd penningssumma och en mängd gåvor. Den svenska regeringen ville dock att en officiell delegation skulle undersöka behovet på plats innan hjälpsändningen kom till stånd, nå-

Carl Mothander och Ludwig Lienhard. Foton: Okänd

got som man sade nej till i Berlin. För att lösa knuten rekommenderades Mothander att kontakta en viss doktor Lienhard i det tyska utrikesdepartementet. På så sätt möttes för första gången deras vägar.

Genom sina goda kontakter inom utrikesförvaltningen lyckades Lienhard skaffa fram det erforderliga tillståndet. I januari 1942 kom en delegation, i vilken bland andra ingick Gerhard Hafström och Carl Mothander, till Estland och reste runt i svenskbygderna. Som tysk ledsagare deltog Lienhard.

I juni 1942 kom delegationen tillbaka under Röda Korsets namn för att överlämna hjälpsändningen. I denna ingick bland annat ett 50-tal båtmotorer, som sedan kom till god användning vid estlandssvenskarnas flykt från Estland med småbåtar.

Vid sina resor i svenskbygderna kunde delegationen övertyga sig om att befolkningen ville flytta till Sverige. Den officiella inställningen från svenska myndigheter var ändå att det var bäst att svenskarna stannade kvar i Estland och att man, som hade gjorts med hjälpsändningarna, skulle underlätta för dem att göra detta. Några flyktförsök gjordes heller inte under året. Det omedelbara hotet från Sovjetunionen var borta och man ville se hur situationen skulle utveckla sig.

Tyska planer

När SS-chefen Heinrich Himmler besökte Estland i oktober 1942 lyckades Lienhard få träffa honom och lägga fram ett förslag att ge estlandssvenskarna, som "germanska stamfränder", en särställning

i Tredje riket. De skulle få en viss autonomi med ett eget "folkting". Lienhard bildade också en estlandssvensk skyddskår, "Odalvärnet", men den fick ingen större anslutning.

Lienhard flyttades i september 1943 över från armén till Waffen-SS och fick ansvaret för frågor som berörde den svenska minoriteten i Estland. Han hade goda kontakter ända upp i ledningen för SS, där man hade inrättat en avdelning för germanska stamfränder inom Tredje riket. Där hamnade även frågan om estlandssvenskarna.

De estlandssvenska ledargestalterna Mathias Westerblom och Nikolaus Blees hade 1941 blivit deporterade till Ryssland. I tomrummet efter dem tog Ivar och Hjalmar Pöhl på sig rollen att representera estlandssvenskarna. De hade dåligt rykte bland estlandssvenskarna men vann gehör hos den tyska förvaltningen som deras företrädare.

Flykt med småbåtar

Vintern 1942/43 kom bakslaget för tyskarna vid Stalingrad. Dittills hade tyskarna endast värvat frivilliga, men i början av mars 1943 kom en order från den estniska regeringen att män i åldern 19-24 år skulle anmäla sig som "frivilliga" för tjänstgöring i tyska armén. Det skapade en akut situation, där många såg flykt med egna båtar som enda utväg.

Ett hinder för flykt var bevakningen av stränderna och havet. Längs kusterna fanns ett antal bevakningsstationer, som leddes av tyska befäl och som meniga hade estländare. Tyska patrullbåtar övervakade vattnen utanför kusterna.

De som själva inte ägde sjödugliga båtar rustade upp gamla vrak och byggde i hemlighet nya båtar. Bräder till husbehov fanns på gårdarna och spik och nitar kunde i nödfall tillverkas av järn- eller kopparråd. De motorer som hade kommit med hjälpsändningen från Sverige kom nu väl till pass. Andra köptes på

svarta börsen. Fick man inte tag på en båtmotor fick en bilmotor duga. De som inte hade möjlighet att förse båten med motor seglade, eller till och med rodde.

Arbetena med upprustning och nybyggnad av båtar borde, om kustbevakningen verkligen hade ansträngt sig, i de flesta fall ha blivit avslöjade. I själva verket var det få flykttförsök som blev förhindrade redan på land. Förklaringen är troligen att man prioriterade en god relation med estlandssvenskarna. Med de meniga estländarnas lojalitet var det också så och så. Många hade säkert själva planer på att fly om tillfälle gavs. Några båtar blev uppbringade till sjöss. I en rapport från slutet av 1943 nämns att 800 personer har flytt och högst 25 har gripits. Kvinnor och barn släpptes men männen blev satta i fängelse.

De som inte hade möjlighet att fly i egna båtar försökte komma med den organiserade flyktrafik som pågick till Finland. Ett vanligt pris var 75 kilo fläsk eller 2 500 tyska mark per person.

Den första flyktbåden gick den 23 april 1943 från Derhamn i Rickul med sju unga män ombord. De hade planerat att gå direkt till Sverige, men motorproblem gjorde att de valde att gå mot Finland. De hamnade i trakten av Åbo och gick därifrån mot Åland, där de blev stoppade. De anlände till Stockholm den 5 maj med båt från Åbo. Vid ett möte några dagar senare med utrikesminister Christian Günther överlämnade de ett brev från befolkningen i Rickul där man bad om att bli överflyttad till Sverige.

Den första båten följdes några dagar senare av båtar från Nuckö och Ormsö. När det blev klart att de första flykttförsöken hade lyckats, och tyskarna inte hade vidtagit några repressalier mot kvarblivna anhöriga, var det flera grupper som vågade försöka. Nu flydde även hela familjer. De flesta båtarna från Rickul, Nuckö och kusten längre

österut gick till Finland. Där måste man oftast lämna båten och, efter det att det hade kontrollerats att man var estlandssvensk, fortsätta resan med ordinarie båt till Stockholm. Från Ormsö gick de flesta båtarna, om de var något så när sjövärdiga, direkt till Sverige.

Under sommaren 1943 började det diskuteras om transport av gamla och sjuka till Sverige. Det väckte förhoppning om allmän överflyttning. Sensommaren med mörka och långa nätter utnyttjades därför dåligt för flykt. I september och oktober flydde 24 båtlag med tillsammans 190 personer. När det senare blev klart att sjuktransporterna endast skulle omfatta ett begränsat antal personer och endast i undantag unga och medelålders män återupptogs flykten med småbåtar. Under november och december flydde 35 båtar med 270 personer.

Vintern 1943/44 var mycket mild. Östersjön var isfri, vilket möjliggjorde fortsatt trafik med flyktbåtar. I februari 1944 anlände över 300 flyktingar och dessutom 60 personer som hade fått följa med transporter av evakuerade ingermanländare från Paldiski till Finland. Samtliga kvarvarande på Odensholm, 43 personer, flydde den 4 februari 1944 i sex motorbåtar till Hangö.

Totalt flydde cirka 2 800 personer med småbåtar. Två båtar från Ormsö förolyckades.

Sjuktransporter 1943

I början av 1943 gjordes i Sverige upp planer på överflyttning av hela den estlandssvenska folkgruppen. Lienhard hade trott sig få klartecknen för detta från de tyska myndigheterna i Estland. Kommittén fick av regeringen i uppdrag att organisera transporter, som skulle ske med svenska fartyg. Planerna stoppades dock i Berlin. Man ansåg där att en evakuering av estlandssvenskarna skulle kunna tolkas som att tyskarna ansåg kriget som förlorat.

Vid ett möte i Berlin i mars 1943 lyckades Lienhard få tillstånd att

evakuera en grupp gamla och sjuka till Sverige. Den 22 maj 1943 anlände 42 estlandssvenskar med det svenska lasaretsfartyget Seagull II till Stockholm, men sedan uppstod svårigheter från tysk sida. Hjalmar Pöhl skriver i början av september i ett brev till svenska beskickningen i Berlin att Ostministeriet är negativt inställt till en total överflyttning av svenskarna. Man har ingen möjlighet att fylla det svenska tomrummet med annan arbetskraft och en överflyttning skulle dessutom skapa en negativ reaktion bland esterna.

På eget initiativ tog Mothander sommaren 1943 på sig uppgiften att försöka få till stånd en överflyttning av folkgruppen till Sverige. Vid resor till Berlin och Reval utnyttjade han sina goda kontakter och lyckades till slut få träffa generalkommissarien Litzmann. Denne fattade intresse för saken och Mothander kunde återvända till Stockholm med ett brev till utrikesminister Günther, där man på tysk sida gick med på överflyttning av åldringar och sjuka från de svenska områdena i Estland. I en första etapp gällde det 700 personer som skulle följas av en grupp med ytterligare 500. Mothander fick i oktober 1943 uppdraget av Kommittén att i Estland vidta alla nödvändiga åtgärder för transporter och att där agera på den svenska regeringens vägnar.

Både på tysk och svensk sida ville man ha så lite publicitet som möjligt om överflyttningen. Statens informationsstyrelse sände därför föreskrifter till svenska massmedia om sträng censur. Bland annat fick det inte förekomma någon antydning om att transporten skulle kunna uppfattas som en inledning av en total evakuering av estlandssvenskarna och att termen "sjuka och åldringar" användes som kamouflage även för andra personer. Trots detta tillhörde hälften av resenärerna inte denna kategori utan kom med som eskort eller för att de hade nära anhöriga i Sverige.

Till transporterna användes Sveabolagets "Odin", som med tre resor, den 27 november och den 7 och 17 december 1943, tog över 738 personer. Det var från början planerat att resorna skulle utgå från Rohuküla utanför Hapsal, i centrum av svenskbygderna. Detta ändrades dock i sista stund till Paldiski, något som fördröjde den första resan med en vecka.

De evakuerade betraktades officiellt inte som utvandrade utan som "utresta", med tillstånd att uppehålla sig i Sverige i tre år och med rätt att återvända till Estland. På detta sätt löste man den juridiska frågan om de tillgångar som evakuerade lämnade efter sig.

Efter Odins tre resor blev det stopp för fortsatta transporter. Från Berlin hade det kommit order om att den överenskomna överflyttningen av ytterligare 500 personer inte skulle få genomföras.

Hämtningsresor våren 1944

Bland dem som kom över 1943 väcktes tidigt tanken på att fara över till Estland med småbåtar och hämta folk i smyg. Det var ingen brist på frivilliga, men man måste skaffa större båtar, utrustning och bränsle. Det fanns också fortfarande förhoppningar om att den stora överflyttningen skulle komma till stånd.

Senvintern 1944 hade förhandlingarna överflyttningen ännu inte lett till något resultat. Man började därför organisera hämtningsresor. Pengar till båtar, utrustning och bränsle fick man låna från Kommit-

tén. Det borde ha varit ett vågspel att mitt under pågående förhandlingar engagera sig i en sådan verksamhet, men Kommittén hade från tyska myndigheter i Estland fått information om att man inte aktivt skulle förhindra resorna. Hämtningsbåtarna gick i allmänhet från Sverige till Hangö, varifrån man kunde gå mot Estland i kvällsmörkret och vara tillbaka samma natt.

Av en sammanställning från Kommittén framgår att totalt hämtades vid 12 hämtningsresor 312 personer, varav 32 från Rickul (en resa), 47 från Nuckö (två resor) och hela 233 personer från Ormsö (nio resor).

Överenskommelse

Under vintern 1943/44 fortsatte svenska utrikesdepartementet att underhandla med Berlin för att nå en överenskommelse om överflyttning av hela den svenska folkgruppen. Mothander agerade genom sina kontakter i Berlin och Reval för att han skulle bli den som skulle få ansvaret för överflyttningen. Av Kommittén hade han också fått vittgående befogenheter att förhandla i frågan. Han hade emellertid genom sin, som man ansåg, självsvåldiga hantering av Odinresorna skaffat sig fiender hos de tyska myndigheterna i Estland, som lät antyda att han inte längre var välkommen där.

Lienhard fick i början av 1943 i uppdrag att organisera en särskild byrå under generalkommissariatet, *Estlandsschwedische Verbindungsstelle*, som skulle hantera

olika frågor som berörde estlandssvenskarna. Han förklarade för Kommittén att om det skulle bli några fortsatta transporter, så måste de ske i tysk regi. Han erbjöd sig att i så fall organisera transporterna. Resultatet blev att Kommittén i slutet av mars 1944 beslutade sig för att koppla bort Mothander från uppdraget och överlämna ansvaret till Lienhard.

I april 1944 gavs tillstånd till att överflytta hela den svenska folkgruppen till Sverige. De som önskade resa måste anmäla sig till Lienhards Verbindungsstelle. Kontakten med estlandssvenskarna sköttes via "Estlandssvenska kommittén för överflyttning", som hade bildats av Ivar och Hjalmar Pöhl. Kommittén hade sitt huvudkontor i Reval och lokala ombud i bygderna. Ombuden hjälpte till med att fylla i ansökan om utresetillstånd och meddelade när och varifrån utresan skulle ske.

Vilka skulle då räknas som svenskar? Ett huvudkrav var att man skulle ha minst en fjärdedel svenskt blod i sina ådror. I praktiken kunde kravet kringgås med intyg eller mot betalning. Den estlandssvenska föreningen Svenska Odlingens Vänner, som hade förbjudits av sovjetmyndigheterna 1940, återuppväcktes av bröderna Pöhl i juli 1943. Ett medlemskap i föreningen blev, särskilt under den kaotiska tiden på sensommaren 1944, i praktiken ett intyg på att man var svensk. Det trycktes upp många fler medlemskort än vad som behövdes,

Sveabolagets Odin.

Foto: SOV:s arkiv

Juhan på väg. Vid masten Lienhard.

Foto: SOV:s arkiv

antalet 10-15 000 har nämnts. Det är känt att många delades ut till ester, en del mot betalning.

Den stora överflyttningen

I april 1944 ingicks ett avtal om den stora överflyttningen mellan Lienhard och svenska staten, företrädd av Curman. Lienhard lyckades av den tyska arbetstjänsten *Operation Todt* hyra den tremastade motorsegelaren ”Juhan”, byggd 1937/38 i Vilsand på Ösel. Den var byggd som transportfartyg men anpassades för persontransporterna med nödortförlig inredning för boende och hygien. Enligt kaptenen hade fartyget dåliga sjöegenskaper: det rullade häftigt, hade svag motor och alldeles för låg rigg. Det gjorde att många blev sjösjuka under de resor som drabbades av dåligt väder

Enligt avtalet skulle Kommittén betala ut 15 000 kronor till Lienhard per resa och grupp om cirka 300 personer. Detta skulle ungefär motsvara den ersättning som Lienhard skulle betala till *Operation Todt* för hyran av Juhan. Kommittén skulle också efter varje resa fritt leverera 2 500 liter motorfotogen och 110 liter motorolja. Något uppseendeväckande är att Lienhard, en tysk tjänsteman och officer, fick en fullmakt från ”Den kungliga svenska kommittén för Estlandssvenskarna” att i Estland representera kommittén och i kommitténs namn förhandla

med vederbörande myndigheter.

Med Juhan gjordes nio resor enligt tabellen nedan. Vid de första fyra resorna anlöpte fartyget Frihamnen i Stockholm, men för att undvika publicitet flyttades ankomsterna därefter till Brevviks brygga på Lidingö. Lienhard följde med på resorna och bytte före ankomsten till Sverige sin Waffen-SS uniform mot civila kläder. Det var tänkt att bli en tionde resa, men förhållandena hade i slutet av september blivit så riskabla att besättningen vägrade att ställa upp. Lienhard lyckades emellertid ordna ytterligare en resa med ett mindre fartyg, ”Triina”, från Reval. Den 20 september, endast två dagar innan sovjettrupperna intog staden, avgick Triina med 70 estlandssvenskar och uppskattningsvis 300 ester ombord. Med Triina följde också Lienhard till Sverige.

I tillägg till de överförda estlandssvenskarna följde nära 3 000 ester med Juhans resor. En del av dem var sådana som man från estnisk sida ville ha överförda till Sverige, men många fick betala till Lienhard för att få komma med.

Epilog

Lienhard sökte uppehållstillstånd i Sverige med hänvisning till vad han hade uträttat för estlandssvenskarna. Han fick också stöd från Kommittén. En besvärande omständighet var hans medlemskap i Waffen-

SS, som vid Nürnberggrättegången stämplades som en ”kriminell organisation”. Frågan var känslig och ärendet drog ut på tiden, men i augusti 1946 beslutades att Lienhard skulle utvisas. Han dröjde sig kvar i Sverige i det längsta, men avseglade i februari 1948 med familj och ett antal följeslagare i en större segelbåt med destination Argentina. Där stannade han i 20 år och återvände sedan till sin barndomsstad Flensburg, där han dog 1980. Han var in i det sista bitter mot den svenska regeringen som han ansåg hade svikit honom.

Om Lienhards insats för estlandssvenskarna finns det anledning att citera Elmar Nymans ord i Kustbon nr 4 1980: *Oavsett hur man vill bedöma hans visioner om estlandssvenskarnas framtid i ett av Tyskland dirigerat Europa, går det inte att ta miste på hans engagemang för den svenska minoriteten. Det är också han som lyckas upprätthålla förbindelser mellan estlandssvenskarna och Sverige och som med stor viljekraft, organisationsförmåga och oräddhet genomför den stora överflyttningen under sommarmånaderna 1944. Utan hans insatser och det stöd han skaffat sig hos olika tyska myndigheter hade sannolikt ett stort antal estlandssvenskar och ester aldrig kommit hit.*

Resa	Datum	Färdväg	Evakuerade från	Antal
1	19-21 juni	Tallinn-Rågöarna-Rohuküla-Stockholm	Samtliga svenskorter utom Runö	288
2	11-12 juli	Rohuküla - Stockholm	Samtliga svenskorter utom Runö	329
3	16-18 juli	Ormsö-Rohuküla-Stockholm	Ormsö	277
4	21-22 juli	Rohuküla-Stockholm	Ormsö	296
5	28-29 juli	Rohuküla-Stockholm	Rickul, Nuckö och flera orter	307
6	3-7 augusti	Rohuküla-Runö-Stockholm	Rickul, Nuckö och Runö	481
7	11-16 augusti	Hapsal-Rågöarna-Stockholm	Rickul, Nuckö, Rågöarna och andra orter	490
8	26-31 augusti	Hapsal-Paldiski-Rågöarna-Stockholm	Ormsö, Korkis, Vippal, Rickul, Nuckö	632
9	10-11 september	Hapsal-Stockholm	Nuckö, Reval och övriga Estland	246

Juhans resor.

Flykten från Estland

Överlivet där båta i Estland under de sista åren från 1939 tm.till 1944.

Hösten 1939 när Röda Armen överskred Estlands gränser och marcerade in i det så kallade Baltikum. Samtidigt spridde sig över allt, i städer och byar på öar, såväl till sjöss som lands. En förskräckelsens fasa uppstod bland befolkningen. Allting blev ändrad så småningom och samtidigt begränsad efter Sovjetryska regler. Det märktes samtidigt hur folkets moral nedsattes under hårda lydenden. Folk som hade bott i århundraden vid sina heman bortdrevs och krigirranden fick flaksa lik vildfoglar i ödemarken.

Samtidigt några egna upplevelser i korthet. 1940 på våren börja gå hemska rykten om en allmän evakuering på olika öar i Estland vilket ej klargjordes för befolkningen. Vi Odensholmsbor skulle flyttas bort hördes de . Samtidigt reste vi två man till Reval Georg Brus och D Marks för att få klarheten angående evakueringen. Vi bestego Revals dom där det (sk) höga rådet befann sig och bedjande framlade vår önskan att få klarheten angående en allmen evakuering o Odensholm om det skulle vara en verklighet. Då blev svaret, hvem har sagt er det, och var går det er an. Vi var tvungna o gå igen inget vidare teken till klarhet vi togo oss till en nästa plats men egäntligen blev det samma svar. Då vi däremot bad få klarheten, och att vi var Odensholmare. Då slogs upp en bok. Där stod med röda bockstäver att Odensholm skulle evekueras, men det skulle nog dröja. Beror på krigets utveckling blev svaret ni får nog fortfarande bo kvar tills order ges er. Vi tog oss hem igen. Efter 3 veckor gavs orden att ön skulle vara evakuerad på 10 dar. Samtidigt skickades dit en (sk) bogserbåt med 2 pråmar å dåvarande Estniska statens bekostnad.

Som en eld Orkan över ett Estlands svenske folk som hade bott i århundraden där ute, och bevarat i sin svenskhet. Där fäder å förfäder hade bott å bygg att nu dess rötter skola ryckas bort å utplånas vilket elände och tårar. Trots allt sattes i gång med att fort som möjlig komma i väg Saker och ting sattes i pråmar till o med en del utav boskapsdjuren samt kor och hästar fick vi med oss hvad man kunde hinna med en del utav djuren fick vi sälja på platen några kor samt fåren som man inte kunde hinna med, för billiga priser. Den 12 i Juni lämnades ön även samma dag nådde vi till vormsö som skulle bli vår boningsort.

Där blevo vi emottagna av vormsö borna på bästa sätt våra saker kördes i land och vi plaserades en här en där i olika obobodda hus, varje familie för sig. Där bodde vi på ön vormsö en sommar, men ej heller där fick vi stanna längre nu var ryssarna där med, en del utav oss tog sig över till Rikkul redan förr, vi var några familjer kvar där än men vi flytte. Jag vill minnas det var den 13 i oktober Vi bodde på vormsö så kallad Prästgårn sista 2 familjer J Erkas och Marks. Då steg in hos oss på kvällen 3 meniga Sovjetryska officerare vilka frågade oss, hvem har lovat er få bo här. Komynalrådet svarade vi enligt. Huset skall vara klart för oss till i morgon kl 10. Man fick packa ihop vad vi hade kvar söka köskar på natten för att komma i väg på moron i rätt tid, målet var egentligen sjöstranden, var efter vi skulle ta oss över med egna båtar till Rikkul. Samtliga tog sig dit över Hapsal och landsvägen. Hemlösa kastades vi än hit än dit likt ett redlöst vrak som drevs av stormen.

Vi bosatte oss i Rikull på slutet i oktober 1940 i Spitham och satte i gång med fisket vilket var begränsad av sovjetryska myndigheterna, med den tanken att kunde få komma över till Sverige någon gång Och samtidigt fick några st rågöbor resetillstånd och fingo resa över hit, även vi väntade det samma. Men då det stoppades till och ingen skulle få resa över hit nu mer. Samtifigt togo några till flykten, villket lyckats bra. Samtidigt skärptes kudtbevakningen

strängt med svåra straffpåföljder, vilket satte stopp för rymningen över hit. Önder vintern fick vi leva i fred. Och när det blev en vår igen, då blev det helly annat, än vad folket väntade

I juni den 22 1941 sattes i gång med den första inkallsen å svåra straffpåföljder en som ej lydde order, heller smyger sig undan Då var det familjemedlemmar som skulle utstå vad som kunde hända. Alla lydde inkallsen och skickas i väg. Därefter kom andra inkallelsen samtidigt 2 månader senare, men eftersom ingen utav dom första inkallade fick låta höra av sig. Då blev dett uppståndelse bland folket, ingen lydde order för andra inkallelsen, till skogen en del och var man kunde gömma sig till o m under golven på boningshus gräva ner sig, t o m låg ja under husgolvet i 2 veckor ja med.

Samtidigt pågick under tiden med den hemska överflyttningen i föll gång, till Sibirjen, intill samma dag Tyskarna besatte Reval den 28 augusti 1941. Tack vare tyskarnas inmars, vilket befriade återstoden av kvarlevande önga män, nu var alla befriade. Det var tyska soldater i stället nu som utplacerades överallt särskilt i Rikull det kom rullande tyska kanoner långs vägarna till Spittham, kanonerna ställdes upp bakom byn på olika platser för eldgivning i fall det skulle behövas, när ryssarna ännu befunnos kvar på Odensholm som låg mittemot på 10 km avstånd Tyska soldaterna placerades i husen bland befolkningen några här och var. Det blev eldgivning då och då över till ön Odensholm och ryssarna besvarade även tyskarnas, då det blev ett granat regn över oss vi som bodde där. Projektilerna slog ned bland våra boningshus här och där män tack vare en osynlig skyddande hand som var ibland oss, att ingen blev träffad ryssarna lämnade ön Odensholm den 2 i December 1941.

På våren 1942 enligt överenskommelse med tyska myndigheterna fick vi Odensholmsbor flytta tillbaka till ön vilken vi lämnade våren 1940 i juni Hemma igen i tanken, men allting var förstörd Ned brända hus med kvarstående skorstenar, marken var besådd med granatsplitter, över 6000 projektiler som hade kraverat där ute. Alla gårdsgårdar var bortsopade all åkerjord var förstörda, ett boningshus stod kvar efter den sista häftiga beskjutning. Vi satte i gång med en nödfalls reparatjon och redan på slutet i mai var ön beodd av kvarstående öbor, fast fler hade gått ur tiden, under komynisternas hårda påtryck. 9 unga män skeppades i väg till Ryssland och dåm har aldrig fått låta höra av sig, även flera saknades till o med vår svenska folkskollärare, han var hemma från Rikull villkens namn Johannes Dans, och även han har lidit martyrdöden borta i Arensburg. Komynisterna hade dödat honom i kokande vatten som det hördes.

Trots allt bodde vi i et och ett halvt år på ön bland tyskarna huru vi hade det Fisket var vår livsnäring denna hårda tid, boende bland ruiner män vi kände oss som hemma igen. Våren 1943 när tyskarna i öster började retinera då hystes misstanken igen för en Sovjetrysk okopatjon i fall det skulle så bli. Då var vårt enda beslut att försöka rymma vägen, för att rädda våra liv, ta oss över till Sverige moderlandet. Tiden rullade med tunga steg för var dag och blev allt mera påfrästande samtidigt flydde från ön två av våra båtar vilka skickade hem brev att dom kom fram lyckligt även vi gick med samma tankar och följde med tiden samt sparade in på vårt bränsleförråd under tiden, om så skulle födras.

Tyskarna drog bort sina soldater från olika platser i landet, även på öarna samtidigt togs bort här från ön, även hela försvaret som fanns här allt tydde på en okopatjon från öster igen. Det var så långt som i Oktober 1943 nu börjades ordna med båtar och ställa i ordning med allt som fodrades till en rymmar färd över finska viken. Det var kvar än 6 små motorbåtar som voro byggda under tyskarnas tid trots att ryssarna förstörde våra förra motorbåtar så had vi lyckats skaffa oss några igen. Motorerna voro skickade från Sverige under tyska tiden. Tack

vare Sverige. En hjälp i nödens stönd till våra livs räddning, motorerna ersattes mot 500 tyska mark per styck. Återstoden av oss var endast 43 personer och allt skulle gå bra för sig. Det delades ut efter båtens storlek folket, så att varen kunde få ta med sig det nödvändigaste och icke något mer. Endast en familj skulle stanna kvar Mathias Luks. 2 kompasser funnos kvar å vilka vi delade båtarna i två grupper 3 och 2 och samtidigt skulle starta på en gång.

Nu var att passa väderleken klara till start redan i Detsember men det blev en bra lång tid att passa vädret i 2 månader Fast inget hinder å tyskarnas sida. Då 1944 det blev i Februare den 4 kl 6 tiden på moron lämnade vi ön för andra gången i beck svart mörker med ej så passande väder med en och samma kurs på Hangö. När vi hade kört i en och halv timma då upptäckte vi att det var någon vaktbåt ute eftersom vi såg beskjutning med fosforkulur långs vattnet 2 gånger märktes på sanna ställe ungefär en halv mil i NO. Då vi ändrade kurs efter en halv timmas köring märktes ej något mer varefter sattes rätt kurs igen. När det sen ljusnade på moron märkte vi igen en ångbot rättframför, då vi var tvungna igen att ändra kursen tills vi hade klart i villken riktning ångaren tog sig. Samtidigt ökade vädret till nordlig och tilltog småningom män då hade vi Finland i sikte alltså hoppades nå land efter en timme.

Värst var med dom som kämpade med sjösukan det tilltog allt jämt dom frågade ofta nä vi kunde nå land, vi kom i land N.vart om Hangö, varefter vi blevo om händer tagna av Finska tullare och anlände till Hangö östra hamn. Där blevo vi emottagna utav finnarna på bästa sätt. Efter 3 dagars vila skickades vi till Obo, där bestego vi Finska Pacacerar ångaren Arthurus med vilken vi anlände till det efterlängtade kära Sverige. När vi bestego Skeppsbron den 9 onde i februar möttes vi av riktiga rikssvenskar villka hälsade oss välkomna till Sverige och plaserades på olika förläggningar där vi fick vila ut efter möda och besvär.

Ett hjärtligt tack till Sverige

I båtarna var vi följande.

- 1 Daniel Marks med höstru och 3 mindre årige barn och Gottfrid Erkas
- 2 Aksel Marks med höstru och 2 mindre årige barn och Edvart Brus
- 3 Woldemar Erkas med höstru, syster och Elvine Erkas f Brus
- 4 Aksel Westerblom med höstru 1 barn och syster. Juljus Brus med höstru 2 barn och mor, samt Ida Brus, Meta Brus, Maria Brus.
- 5 Wiktör Brus med höstru och Erik Greis med höstru och 5 barn samt en syster.

D Marks

Sista julen på Holmen

Mattias Luks skrev dagbok under många år. Följande berättelse bygger på hans 70 år gamla dagbok och har endast varsamt kompletterats med några historiska fakta.

Thord Jansson december 2013:

Detta var femte julen i rad som julefriden lyste med sin frånvaro. Ändå var den här julen ingen annan lik. En familj hade redan flytt från Holmen till Sverige. De återstående 6 familjerna var bara 250 km från freden i Sandhamn men dit skulle det ta ett helt dygn med båt – om man över huvud taget skulle lyckas ta sig dit. Ett tänkbart alternativ var att fly till Hangö för att undkomma ryssarna. När det hägrade och var klart väder kunde de se hangöfyren blinka. Dit var det fyra gånger närmare, faktiskt närmare än till huvudstaden Reval eller Tallinn som den officiellt skulle kallas från självständighetsdagen 24 februari 1918. Men hangöfyrens blinkningar var inte helt övertygande. Kriget hade drabbat även Finland.

Julen hade firats i fred under två decennier. Hösten 1939 kom Röda armén på Stalins order för att bygga militärbaser. De sju familjerna på Holmen evakuerades – eller snarare tvingades att flytta – till Rågöarna, Ormsö eller närmaste fastlandet. Mattias flyttade först till Ormsö och bodde där ungefär 4 månader. Därefter tog han sin familj till barndomshemmet i Haversve. Där trängdes familjen in och fördelades på de 2 husen hos hans brorssöner.

Holmens stengärdsgårdar, som bestod av granit och kalksten, maldes ner av Röda armén och användes till att bygga bunkrar. Gärdsgårdarna som stått där i mannaminne hade byggts för att inte korna skulle gå in på åkrarna. De rundade granitstenarna gjorde dem instabila. Korna såg till att äldste sonen var fullt sysselsatt, när han gick vall, genom att då och då knuffa omkull dem. Men nu var det inte längre korna och stengärdsgårdarna som var bekymret utan ryssen som raserade livet för alla holmbor – folk som få. Inte ens den manshöga Odens Stain eller Holmens största stenar av svart granit, det två till tre man höga jättekastet Fårstaina, hade förskonats. Byn på Holmen var nu Röda arméns bostäder.

Tyskarna, med Hitler i spetsen, drev senare bort ryssarna. Som sista estniska område övergavs Holmen 2 december 1941. Tyskarna framstod som befriare då holmborna kunde återvända till sin ö våren 1942. Ön gick knappt att känna igen. Betesmarkerna och det alvarliknande landskapet hade ersatts av bunkrar och kanoner, stängsel och krevadgropar. Många av byns hus hade skadats eller förstörts helt. Innan ön övergavs hällde ryssarna fotogen över hus, lador och uthus och tände på. Av fyren från 1804 återstod endast en stenhög. Holmens kyrka, Jesu kapell, som stått där sedan 1766 var nu en ruin och gravarnas järnkors förvridna. Inget av värde skulle lämnas i fiendens händer. Mattias flyttade in i hustruns föräldrahem, eftersom deras hus ute vid fyren var jämnat med marken. Hustrun Ingeborg och hennes äldre syster Hilda levde nu på nytt under samma tak.

Politikens vindar hade varit växlande. Den unga republiken hade först förvandlats till en diktatur under premiärminister Konstantin Päts och nu blivit ett slagfält mellan tyskar och ryssar. Sommaren 1940 tillsattes en sovjetvänlig regering och i riksdagsvalet tilläts enbart vänstersocialister och kommunister att kandidera. Högsta Sovjet i Moskva godkände Estlands ”ansökan” och landet blev 6 augusti en del av Sovjetunionen.

I den tsarryska armén hade Mattias i övre tonåren gjort sin militärtjänstgöring. Efter revolutionen hade Röda armén förvandlats till hans värsta fiende. De estniska män som gjorde sin militärtjänstgöring överfördes till Röda armén 21 augusti 1940. Dessa tvingades således ut i strid mot sitt eget folk.

Bland de tyska soldaterna fanns både onda och goda. Det blev livsavgörande att skilja agnarna från vetet. De pojkar som fötts åren efter självständigheten, däribland hans förstfödde son, hade växt upp i ett splittrat land, bland proryssar, protyskar och nationalister, och nu nått mobiliseringsåldern.

Tillsammans med Hangö utgjorde Holmens fyr nyckeln till Finska viken. Ett strategiskt mål för alla parter. Mattias hade, i egenskap av fyrvaktare vid landets nordvästligaste utpost, hamnat mitt i kriget.

Nu kunde de dag för dag höra nyheter på byns enda radio. Före kriget brukade några av männen i byn samlas i den lilla skolan och lyssna andäktigt på radionyheter. Men skolan var nu jämnad med marken. Och Mattias hade beordrats att lämna sin radio till Kommunhuset på fastlandet. En av de andra familjerna hade fortfarande en radio. Det var nu den enda radion på Holmen och samtidigt den enda kommunikationsvägen till Holmen vid sidan av båtarna.

Året efter återflytten hem till Holmen var ryssarna på frammarsch på nytt. Över Tallinn hade bomberna fallit i omgångar under året. På Holmen hördes allt oftare en nidversion av Internationalen: Upp till kamp emot Stalin! Sista striden det är. Torsdag 19 augusti 1943 skrev Mattias i sin dagbok: ”Idag på morgonen ville Konrad hava från mig ett bestämt svar, om jag skulle fara rymvägen till Sverige med honom och de andra eller inte.” Han kände sig bedrövad och orolig över detta. Varken han själv eller någon av familjemedlemmarna ville fly till Sverige – allra minst Ingeborg och Hilda. Konrad gav sig inte utan krävde ett bestämt svar. Han gav honom ett nej.

Frampå dagen tog han båten till fastlandet – en färd på en knapp timme. Han skulle hämta matransonen till familjen. Andra världskriget hade nu pågått i 4 år och ransoneringarna var vardagsmat. I butiken samtalande de om kriget och delade med sig av åsikter, rykten och officiella nyheter. Major Mothander från Sverige skulle i dagarna komma och informera om möjligheterna att komma till Sverige på fredlig väg. Någon hade redan hört honom i Tallinn försäkra, att om de skulle utsättas för fara från kommunisterna, så skulle den svenska regeringen evakuera dem. Vinden var svag och växlande, ökade till måttlig sydsydvästlig och temperaturen mellan 11 och 15 grader. Han hoppade glatt upp på cykeln och trampade lätt vidare i det flacka kustlandskapet mot kommunalhuset i Bergsby. Därifrån tog det vid gynnsam vind en knapp halvtimme att cykla tillbaka med matransonen till båten. Cykeln lämnade han som vanligt hos släktingarna i Spithamn. Vinden lovade en bra båtresa.

På söndagen kom så major Mothander tillsammans med flera andra gubbar från kommunen med båt till Holmen eller Odensholm som den 5 km långsmala ön i södra inloppet till finska viken benämndes i de svenska kartböckerna. Sällskapet betraktade ruinerna som ryssarna lämnat efter sig i samband med reträtten. Alla ville nu till Sverige men holmborna fick höra, att de skulle få flykthjälp bara om någon fara hotade – inte annars. Och de tyska ockupanterna ville inte släppa iväg någon flykting från Holmen.

Följande torsdag blev det stor oro på Holmen. På morgonen märkte de, att en av familjerna (Brus) hade flytt under natten och de var nu på väg i sin motorbåt tvärs över norra Västerhavet, samma hav som vi benämner Östersjön, mot freden och friheten i Sverige. Av öns 7 familjer, som bebott ön de senaste 200 åren, fanns nu bara 6 kvar. För tyskarna ljög de, att hustrun i familjen blivit sjuk och att de hade blivit tvungna att åka till Hapsal med henne.

Hösten kom och familjen slaktade som vanligt grisen. Den vägde 73 kg. 4 man kom från Tallinn för att bygga ett nytt 8,5 m högt fyrtorn av trä. Den 22 december blev väderleken så pass bra, att holmborna kunde åka till fastlandet för att köpa julgranar och julhandla. Mulet och frisk vind omkring syd, 1-3 grader varmt.

På julafton brukade byborna samlas för gudstjänst i skolhuset, eftersom kyrkan saknade värme. Men skolhuset var nu förstört, så i år fick de hålla till i den provisoriska skolan hemma hos en av familjerna. Det mesta av det 7 cm tjocka snötäcket som kommit under det gångna dygnet hade töat bort. I julgranen brann 5 ljus.

Hemma på julaftonskvällen brukade Mattias läsa julevangeliet och dela ut julklappar till de fem barnen. Det brukade bli kläder, skor, godis och stora tjocka pepparkakor med kristyr. Men nu var det krig och ingenting fanns att köpa, så det blev inga julklappar den här julen heller. Ingeborg hade bakat julbröd av vete och korn, annars åt de surlimpa. Och den slaktade grisen hade röckts i rökstugan, en liten fönsterlös byggnad av kalksten, och i vedspisens ugn förvandlats till en i deg inbakad rökt julskinka. På juldagsmorgonen fick familjen sova, eftersom det inte fanns någon julotta. Trots julens glada budskap svävade ett orosmoln över julefriden. Andra världskriget!

Mattias läste ofta Bibeln och reflekterade säkerligen i dessa dagar över julevangeliet enligt Matteus:

--
--

– Men när de (vise männen) hade dragit åstad, se, då visade sig i drömmen en Herrens ängel för Josef och sade: ”Stå upp och tag barnet och dess moder med dig, och fly till Egypten, och bliv kvar där, till dess jag säger dig till; ty Herodes tänker söka efter barnet för att förgöra det.” Skulle han följa Josefs exempel?

Onsdagen den 19 januari for de tyska signalisterna bort. Det som störde mest nu var att öns enda telefon kopplats till Tallinn och nu fungerade som en huvudlinje. Samtalen var dessvärre inte på estniska utan på tyska. Familjens äldsta dotter fick rycka in, eftersom hon förstod tyskan bättre än Mattias. Trots allt gladdes de över att de fick den senaste månadens post levererad av Edvard som varit på fastlandet sen 3 dagar tillbaka.

Torsdag 3 februari. Mot kvällen svag vind, mulet och lågtryck. Barometern visade omkring 740 mm och vattenståndet var så högt, att det inte bådade något gott. Trots detta beredde sig alla på Holmen att fly nu. Mattias fyllde på olja i familjens lilla båt – en båt han övertagit efter dem som tidigare flytt från Holmen. Oljan hade han hittat efter ryssarna. Ingeborg och Hilda hade tvättat under dagen. Inte kunde de fara med blöt tvätt, sa kvinnorna. Skulle han fly ensam med barnen? Mattias noterade vädret och gick till sängs med tungt och oroligt sinne: + 1 grad, mulet och snöfall. Den måttliga västvinden hade avtagit och vridit mot sydost.

Fredag 4 februari. Mattias skrev i dagboken: ”Handen darrar och tårarna rinna när jag nu skriver dessa ord.” Familjen var nu ensam kvar på Holmen med en dålig båt och sliten motor, utan sjökarta och ordentlig kompass. Ingen radio längre och en telefon som endast gick direkt till stridsledningen i Tallinn. Ett liv i ständigt mörker. Hur skulle de ensamma kunna fly till ett land som de aldrig tidigare varit till eller över huvud taget visste någonting om.

Samma dag hade många båtar tänkt fly från närmaste fastlandet (Spithamn). Tyskarna fick nys om deras planer och omintetgjorde flykten genom att ta alla motormagneter. I stället grep de 4 pojkar i mobiliseringsåldern och förde dem till Hapsal.

På lördagsmorgonen gick Mattias ner till stranden för att läsa av vattentemperaturen och vattenståndet. Detta var egentligen fyrtornvaktens uppgift men han fick nu sköta även den uppgiften vid sidan av arbetet som fyrmästare. Barometern stod mycket lågt, 739 mm. Vindstilla men hotfullt. Han stod där ensam, med blicken mot norr – mot Hangö, dit de andra estlandssvenska familjerna farit under natten. När som helst kunde ryssarna nå fram till Holmen. Tårarna strömmade ner för hans kinder och han ropade i sin ensamhet ut sin förtvivlan till Gud så högt han orkade över det ödsliga vattnet.

Utan radio och telefonförbindelse, annat än med tyskarna i Tallinn. Inte vågade han åka till fastlandet heller. De tyska tullvakterna hade tagit motormagneten från många andra. Och oljan måste han spara. Båten var liten och usel och motorn gammal och utarbetad. Men Mattias hade reparerat många båtmotorer i sina dar. Så trots detta beredde sig även kvinnorna på att fly. Men för detta krävdes bra väder. Mattias hade börjat misströsta. Hur skulle de helt ensamma klara flykten i den lilla, låga båten? Några pojkar från fastlandet hade kommit till Holmen för att fly vidare. Dessa skulle kunna göra dem sällskap. Hilda hade ensam så mycket packning att båten skulle fyllas. Övriga familjen hade packat endast 2 kappsäckar per person. Allt såg nu omöjligt ut. Han kände sig betryckt och nedslagen, grät och bad mycket. Skulle familjen ändå våga sig iväg ikväll? Vinden tilltog till måttlig mellan nord och väst, halvmulet och 0-gradigt. Nej, det var alltför riskabelt att ge sig ut på öppet hav. Även pojkarna från fastlandet blev kvar på Holmen.

Torsdag 10 februari blev det kav lugnt frampå kvällen. – Men termometern sjönk till - 6 grader och båten frös fast. Snöbyar och tidvis klart. Pojkarna från fastlandet kunde dock lämna Holmen kl 23 med Hangö som mål.

6 dagar senare anföll de ryska flygplanen Finland. Under kvällen flög de över Holmen och kastade ner 2 lysbomber som lyste upp hela ön. Skulle de fälla sprängbomber också? Skräcken var stor. Skulle de klara sig levande ur detta? Familjen blev än mer övertygad, om att de måste fly till Hangö, så snart väderleken bara tillät detta. Men köldgraderna och isen fortsatte att motsätta sig dessa planer.

Hur skulle de kunna fly med de 5 barnen i den öppna båten? Flera nätter i rad hade Mattias inte fått sova på grund av flyglarmen i Tallinn. Varje natt – ibland flera gånger per natt – fick han i mörkret gå till fots de 2 km från byn ut till den nordvästra udden och fyren. Det var nu en provisorisk liten träfyr som de kallade blinkers. För varje flyglarm i Tallinn fick han släcka fyren för att åter tända den, så snart faran var över. Fyra sömnlösa nätter i rad nu. Den femte natten tvingades han gå ut till fyren 6 gånger, sammanlagt 24 km bara denna natt, ensam i mörker och flera minusgrader, i det numera väglösa landskapet. Varför hade kvinnorna motsatt sig flykten? Hur kunde de skylla på tvätten? Vad fick dem att tro, att de var klokare än alla andra holmbor som flytt 11 dagar tidigare? Han kände sig som en hund – en vakthund – medan kvinnorna fick sova varje natt.

Tyskarna fortsatte att länsa de obebodda husen på möbler och allt annat av värde och förde det till fastlandet. Soldaterna slaktade även 2 kor på Holmen och beslagtog köttet. Mattias krafter höll på att sina och han hade svårt att hålla vreden tillbaka.

Dagen efter den sömnlösa natten kom bland andra polisen till Holmen och noterade hur många kor som lämnats kvar efter holmborna. Två tyska soldater var med för att bevaka att ingen skulle fly. Polisen hade velat komma tidigare, eftersom en av 19-åringarna från ön inte hörsammat mobiliseringsordern. Men han var nu i friheten tillsammans med dem som rymde knappt 2 veckor tidigare. Märkligt nog fanns inte Mattias äldste son med på mobiliseringslistan, trots att han hade fyllt 19. För säkerhets skull höll sonen sig gömd tills polisen lämnat ön.

Även befolkningen på fastlandet förberedde sig för flykt. Överallt byggde och reparerade man båtar i största hemlighet. Det man inte kunde ta med sig grävde man ner i hopp om att en dag kunna återvända. I förrgår hade ett 40-tal personer lättat ankar för sista gången. En sista möjlighet att fly skulle eventuellt kunna ges i samband med att Röda Armén skulle tränga undan tyskarna – om nu kriget skulle utvecklas vidare så som det tedde sig nu.

På kvällen fälldes 2 lysbomber över Holmen. Över Helsingfors såg de lysbomber sväva länge och luftvärnsprojektilernas skrämmande krevader hördes över finska vikens iskalla vatten långt efter att lysbomberna slocknat. Mattias skrev i dagboken: ”Stackars folk som igen under natten får lida och kanske även dö.” Skräcken höll familjen i sitt järngrepp liksom kylan. Det klara vädret gjorde att termometern föll till minus 7 grader. De kunde omöjligt fly nu. Varför hade han lyssnat på kvinnorna i stället för att fly med de andra holmborna?

Följande morgon, torsdag den 17, var vinterns kallaste dittills, minus 10 grader. En flyktbåt hade fått motorhaveri strax efter Holmen och männen hade tvingats ro hela dagen för att ta sig iland i öns västra hamn, Fårstainvike mellan Hinsgronne och Pålände. Familjerna övernattade i ett av de övergivna husen.

Samma dag kom även 14 tyska soldater med bogserbåten Peeter och en färja för att reparera bryggan som stormen brutit sönder i södra hamnen. De skulle även forsla bort ryskt krigsmateriel under de närmaste 2-3 veckorna.

De tyska soldaterna bosatte sig dessvärre i husen närmast Mattias. Ytterligare ett hinder för ett eventuellt flyktförsök. Dagen efter hjälpte Mattias de strandsatta 17 personerna att reparera båtmotorn. Nu var ett gyllene tillfälle att fly tillsammans till Hangö. Men den södra hamnen var islagd och det såg omöjligt ut att få ut den lilla båten. Efter 3 dagar på Holmen lämnade de 17, natten mot söndagen den 20 februari, Holmen. Mattias var åter ensam på Holmen med sin familj och tyskarna.

Mattias bror, vilken arbetade på bogserbåten, berättade på kvällen hemma hos Mattias, att tyskarna på färjan hade hört på radion, att Narva höll på att falla i Röda arméns våld. Rakvere som låg halvvägs mellan Narva och Tallinn, längs den 74 år tidigare invigda järnvägen, var också angripet. Enligt radion skulle Röda armén även ha trängt in i Lettland. Längs järnvägen skulle nu truppena raskt kunna förflyttas ända fram till den lilla hamnstaden Baltischport vars namn syftade på dess funktion som Estlands viktigaste isfria hamn.

Denna befästa stad som tidigare haft det svenskklingande namnet Rågervik. Det svenska namnet levde nu endast vidare på de närmaste öarna, Rågöarna.

Den 22 februari kom några män från fastlandet (Növa) till Holmen med en större rysk motorbåt av järn. Denna lilla trålare hade tyskarna tagit från ryssarna och sålt vidare till männen. Efter att ha reparerat den hjälpligt, hade de fått tillstånd av tyskarna att hämta järn från Holmen till Tallinn för att bygga en fiskfabrik. De avslöjade sina egentliga planer för Mattias. På Holmen fanns nu 14 tyska soldater, så de var tvungna att lasta järn samtidigt som Mattias hjälpte till att reparera de två 6-cylindriga bilmotorerna som de monterat in i båten.

Två dagar senare, på den 27:e självständighetsdagen, var reparationsarbetet avklarat. Men vem kunde fira självständigheten en dag som denna? Männen anmälde till de tyska soldaterna, att de skulle fara till Tallinn med järnskrotet men la i stället till i Suurup, ett par mil väster om Tallinn. Där tog de under natten ombord 36 ester från Tallinn.

Samma natt, vid ettiden, tog familjen packningen till hamnen på Holmens sydöstra udde, la ner allt i den lilla båten samt spikade segelduk över den öppna delen av båten för att dölja packningen. Hela natten slet de med förberedelserna. Först kvart över fem på morgonen var de klara. Tyskarna arbetade ju varje dag i hamnen med att reparera den av stormen sönderbrutna bryggan. De var rädda att soldaterna skulle undersöka båten följande dag. Ingen av soldaterna märkte dock något och på eftermiddagen den 25 februari, i skydd av mörkret, la järnträlaren åter till vid den stora bryggan i Holmens hamn.

De tyska soldaterna bodde fortfarande som nya grannar i de övergivna husen i den lilla byn. Hur skulle familjen kunna ta sig till hamnen utan att bli upptäckt? När det blev mörkt drog de ner rullgardinerna. Vid tiotiden på kvällen gick hela familjen tyst ut i mörkret och Mattias låste försiktigt dörren till deras stuga för en sista gång. Familjen smög till hamnen med lite mat och sängkläder i ett par kärror. Mattias, Ingeborg, deras 5 barn – 6, 11, 14, 18 och 19 år gamla – samt deras moster Hilda. Och allt detta skedde, när Ingeborg var havande med sitt sjätte barn.

Tyska fältväbelen brukade komma om kvällarna för att låna telefonen och ringa till fastlandet (Baltiski). Mattias hoppades innerligt, att om han kom ikväll skulle han tro, att familjen sov.

Det blåste friskt, så kärrornas knirrande hörde ingen längs den 3 km långa vägen från byn till hamnen. Halvvägs gick hjulet sönder på den stora kärran. De blev tvungna att hämta andra kärror från byn och hamnen.

Väl framme i hamnen, tog familjen sängkläderna och maten från kärrorna samt började raskt lasta om packningen från den lilla båten till järnträlaren. Männen på båten ifrågasatte varför de hade så stor packning. Efter viss diskussion fick de slutligen tillåtelse att föra allt ombord. Därefter la järnträlaren genast ut och lämnade hamnen. Hela natten seglade de fram och åter mellan Holmens hamn och fastlandet i väntan på 2 motorbåtar med ett 20-tal personer från fastlandet. Den starka nordvästvinden hade troligtvis hindrat dem från att komma ut. Eller hade tyska soldater hindrat dem? Vinden vred mot nordost och gryningen närmade sig. Det började ljusna och de blev oroliga för att bli upptäckta av tyskarna. Mattias sa åt kaptenen att fara till västsidan, där stranden var hög och brant. Där var risken inte så stor att bli upptäckt från land. Tidigare morgnar hade tyska spaningsplan ofta flugit över Holmen men denna morgon kom lyckligtvis inga.

Hela dagen låg de till ankars utan att bli upptäckta. Följande eftermiddag, lördag den 26 februari, lättade de ankar kl 17 och satte kurs mot Sverige och Sandhamn. I mörkret började ryssarna bomba Helsingfors. Lysbombarna påminde om en julgran. De såg ut att vara alldeles nära och kaptenen trodde att det var tyska vaktbåtar som jagade dem. Han gav order att sänka farten. Mattias, som var van att se lysbomber, förklarade fenomenet, varpå kaptenen gav order att på nytt sätta full fart mot Sverige.

Vinden var hård nordlig och sjön mycket gropig. Eftersom flykten gick västerut innebar det att båten rullade kraftigt. Kvinnorna och barnen blev sjösjuka. Mattias äldste son stod till rors fram till kl 23. Därefter tog en 16-åring över fram till kl 02. Då fick hans äldste son ta över rodret på nytt fram till kl 06. Inte en båt i sikte.

I början av flykten hade de kunnat navigera efter stjärnorna. Men under natten hade det mulnat på. Fram till gryningen var det som att navigera med förbundna ögon. Sonen hade några tändstickor som han då och då tände, för att kontrollera kursen. Kompassen var visserligen inte kalibrerad men den var bättre än ingenting. Ibland fick han räta upp kursen från nordlig, ibland från sydlig riktning.

Vinden mojade och det blev stiltje. Söndag den 27 februari kl 15 svensk tid, efter 23 timmars färd på öppet, upproriskt vatten hade de kommit in i den svenska lugna skärgården. Havet låg spegelblankt. Invid ett fyrtorn hissade de en hemsydd svensk flagga, bleklila med ett gulvitt kors, som ett tecken på att de önskade lots.

Hela familjen hade undkommit kriget med livet i behåll och de var nu fria. Andra familjer drabbades samma dag av dödsbud. Fyra lekande barn dödades i en sovjetisk flygråd på en skolgård i Luunja kommun utanför Dorpat i östra delen av Estland.

De svenska soldaterna kom med vapnen riktade mot flyktbåten. Mattias skrev i sin dagbok: ”När den svenska tullbåten närmade sig, var vi rädda för hur de skulle bemöta oss.” Till vår stora lättnad ropade de ”välkomna till Sverige”. Vår lättnad var stor. Vi blev bjudna på mat och kaffe samt läkarundersökta 2 gånger under den följande natten. Mattias med familj transporterades till Sabbatsbergs ålderdomshem i Stockholm som var omgjort till flyktingförläggning. Äldste sonen fick stanna kvar som tolk åt esterna. Dessa fördes med buss till annan plats.

Kvar på Holmen fanns den lilla motorbåten med olja och annan utrustning samt huset och familjens 2 kor. Katten hade försvunnit ett par dagar tidigare. Äldsta dottern hade kvällen före flykten informerat de 2 flickorna från fastlandet, vilka skötte fiskcentralen och de kvarlämnade djuren på ön, och bett dem mjölka även deras kor. – Aldrig mer skulle Mattias och Ingeborg återvända till Holmen. Och familjens bomärke, XAX*, med anor från medeltiden, skulle heller aldrig mer ristas eller brännas in på hus, bohag eller boskap.

Berättelsen om min mormors och morfars flykt fick ett lyckligt slut, ty allt detta tilldrog sig på den tiden, då en flykting inte nödvändigtvis betraktades som en ekonomisk belastning eller rent av som ett allvarligt hot. Hur skulle de ha mötts idag? Med järnrör och okvädningsord eller gammalsvensk godhet och medkänsla? Jag ber att få önska er alla en god och fridfull jul!

Thord Jansson december 2013

** Fem av gårdarna delades i slutet av 1800-talet upp i en gammal och en ny del, ”ga-lae” och ”ni-lae”. Det ursprungliga bomärket XIX förändrades då till XAX respektive XJX.*

Flykten över till Sverige

En vacker june kväll funderade vi grabbar hur vi skulle rymma över till Sverige. Vi hade nämligen dagen förut varit till fastlandet och hört att mobiliseringen skulle börja när som helst, så vi trodde nog de var bäst att komma undan alltsammans.

För ännu låg östersjön fri, och bakom väntade ett fredligt land. Vi hade snart kommit till klarheten med allting, och vi beslöto oss för att rymma i all tysthet sluta hur de än ville, kanske de ändå kunde lyckas att vi finge komma över, när sen lördagen kom då vi skulle pröva våra förslag, och då finge vi se hur de slutade. Men våra saker måste vi göra i ordningen fortast möjligt, för de gällde att komma iväg i all tysthet. Vi viste att vi hade en ganska lång väg innan vi skulle hinna vårt mål, och när vi tänkte på den väg som låg framför oss frestades vi lätt att förlora modet.

Men den tanken finge inte hindra oss, för att göra de som vi hade bestämt. Och de gällde nu mer än någonsin att handla genast, och inte skjuta upp till morgondagen, bäst och göra vad som göras kan, för nu var de rätta ögonblicket.

Men hur skulle vi kunna låta bli att tänka på våra kära som skulle bli efter, de här var en svår fråga för oss. Men vi hoppades att det i all fall fanns ljuspunkter, att kanske än en gång få träffa dem. Äntligen kom lördagen, på dagen hade vi att göra för att få allting i ordning, för att när kvällen skulle komma att vi då voro färdiga att resa. De rådde ett vackert väder, och de gav oss mera mod att riskera.

De glömmet vi aldrig hur bitter avskedets stund var, men här var ej annat val, och det tjänade ingenting till att ta på det, för de är nog bäst och rädda sig, den som rädda sig kan. Klockan 10 skyndade vi oss till hamnen, där hade vi och göra till kl 11 nu var allting i ordning, och vi voro att avgå vilken minut som helst. Jag tror att vi alla voro djupt rörda när vi lade ut från vår lila ö (Odensholm) och ett okänt öde väntade oss.

Farväl du ö, farväl våra kära, de var våra sista ord, när vi styrde iväg med kurs på Finland, som vi hoppades kunna nå på morgonen, och som vårt första mål. Efter en halv timmes färd inträffade de förfärliga, den tyska vaktposten (det fanns en sådan på ön) hade märkt oss, och en vit raket steg upp i mot skyn från ön. Först trodde vi all att de var ute med oss, men så småningom lugnade vi igen. Vi styrde vidare, för vi kunde inte tänka oss att gå till bake.

Natten var vacker, vinden var stilla, men tiden föreföll vara en evighet lång. Men vi försökte uppmuntra varandra, och tröstade oss med de orden, kanske ändå imorgon vi nå Finland.

Besättningarna på våra båtar voro, den ena fem, och den andra fyra man. Efter några timmars färd tilltog vinden något i styrka, men ännu var de ingen fara å färde. Alla var vi starka, och inte de minsta nervösa, så vi kände oss i stånd till vad som helst.

Äntligen kl tre, i öster färgades himmelen röd av de första solstrålarna, och vi visste alla att snart var den mörka natten förbi. Måtte lyckan ännu stå oss bi några timmar kanske vi då voro i säkerhet. Några båtar hade vi inte sett till, men de värsta för oss var flygmaskinerna. Timmarna gick, vi stirrade ut i diset med ögon, som voro halv blinda av vågskum. Man kunde inte se så värst långt, men vi räknade nu med att vi var omkring fem sjömil från Bengtskärsfyr. Kanske vi hade kommit en smula ur kursen, men de skulle väl inte skada så mycket.

Förhållandena i båtarna var mycket ordentligt och vi togo allting lugnt. Varför skulle vi inte vara belåtna? Hittills hade allting gått bra, och vi bekymrade oss inte vilken situation vi än kunde råka ut för.

Några timmar senare ropade med ens en av våra kamrater med en genomträngande stämma "land i sikte"! Värkligen vi hade Finland i sikte, och plötsligt hade vi fått lösning på vårt svåra problem. Nu var glädjen stor bland oss. Vågorna hade också lugnat sig märkbart, och humöret var som utmärkt. Efter en ännu liten spänning och vi skulle ha Bengtskärsfyr i lä, och snart var vi också dolda i den finska skärgården mellan de väldiga grå klipporna. Resan hade hittills flytet utan några nämnvärda äventyr. Här beslöto oss att styra vidare västerut i

skärgården tills vi skulle nå Sverige. Vår färd genom skärgården var utmärkt. Resan över till Finland föreföll oss som om en evighet hade förflytit, men nu kunde vi känna oss lite tryggare, men de skulle ännu ta en lång tid med många svårigheter innan vi skulle nå Sverige.

På aftonen kl 5 hade vi nått ”Utöfyr”, och här upptäckte vi att vi nått utkanten av den finska skärgården. Här bestämde vi att söka skydd för natten, på en klippa, till all vår lycka fann vi lugn hamn, samt en liten fiskarkoja så vi fick tak över våra huvuden under natten.

Vi skulle alltså fortsätta resan nästa dag., för de var nu en stark dimma och regnade häftigt så vi voro alla genomvåta och ut tröta, så nu skulle de bli härligt och vila ut lite.

På kvällen innan vi lade oss till vila, hade vi alla ett utmärkt humör, så vi skrattade och skämtade så glädjen stod högt i taket. Måtte de i morgon bli vackert väder, så undrade många av oss. De blev de också, morgonen kom med ett härligt väder, och vi styrde åter väster ut. Efter några timmar hade vi passerat Åland, och snart, kanske snart skulle vi se den svenska kusten. Mycket riktigt, nu hade vi också den svenska kusten i sikte om en liten tid senare.

En halvmil från den svenska kusten blev vi uppfångade av de svenska myndigheterna vilka förde oss till en säker hamn. Vår resa hade gått utan några större äventyr, och vi hade lyckats nå vårt mål.

Efter en stårmig resa hade vi fått en lugn hamn.

Valter Vesterblom

Båtlag:

Gunnar Erkas

Harald Erkas

Valter Erkas

Elmar Engman

Ernst Brus

Valter Vesterblom

Valentin Brus

Gunnar Vesterblom

Ivar Brus

Alla omkring 20 år utom en, som var 38

67:e gruppen anlände den 29 augusti 1943 från Odensholm

I tre år på resande fot

En svensk mil utanför den estländska kusten ligger en liten ö som bär namnet Odinsholm, och tros ha varit bebott i omkring sex eller sjuhundra år utav svenska vikingar. Huvudnäringen har varit fiske.

År 1940 då den ryska sovjetunionen började bygga sina baser längs den estländska kusten anlände den 30 maj en kommission av estniska regeringsmän och ryska kommissarier till ön. Så fingo vi tio dagars packningstid och flytta bäst från ön. Somliga reste till Vormsö, och en del över till Rickul på det närbelägna fastlandet. Jag tog min familj i egen motorbåt och flyttade över till fastlandet. Där fick vi våra saker inställda på en loge hos en släkting till min hustru. Själva bodde vi uppe på vinden. Och som det inte var vi och vår ö som ensam blev utsatt för sådant utan nästan alla öar som beboddes utav svenskar.

Den här tiden hade vi ännu postförbindelse med Sverige så vi kunde ibland få svenska tidningar, så var det någon samma höst, i slutet av september som jag fick en svensk tidning att en utav nargösvenskarna, Gunnar Luther hade flytt med egen motorbåt och anlände efter tio dagars resa till Stockholm. Då kom tanken att kosta vad det kosta vill men nu måste jag försöka och komma samma väg.

Förberedelserna börjades med att jag reste till Reval och köpte mig en kompass. Sedan började jag höra efter hos gamla skutägare om jag kunde få tag i något sjökort över svenska skärgården, vilket dock ej inte lyckades, men jag gav inte upp därför jag trodde att klara mig utan sjökort eftersom jag inte kunde komma över något sådant. Nu gjorde jag motorn riktigt i ordning. Båten låg för ankar på en 50 meters avstånd från stranden så att jag kunde arbeta och göra i ordning utan att ryska vaktposterna någonting märkte. Skaffade motorbränsle tillräckligt och förde ombord så nu var allting klart och nu skulle det passas på gynnsamt väder. Så i slutet av oktober kom den passande väderleken, men nu kom hindret också för min hustru som hela tiden hade varit med om alla förberedelserna vägrade nu att komma med. Jag fick lov att gå men hon skulle stanna där och behålla barnen. Då hade jag också bara att ge upp fast jag i veckor efteråt varken

kunde sova eller äta, så jag riktigt tänkte jag skulle mista förståndet.

Nu började det bli höst och kyligt, så vi kunde inte mera bo på vinden, så vi fick flytta in i ett rum som var tre meter i kant med en liten fönsterruta på 30 cm. Där satt vi nu fyra personer ihopkrupna som igelkottar och till på köpet frös vi. Nu blev jag tvungen att sälja motorbåten först, sedan resten undan för undan bara för att få livsuppehälle under vintern. På våren 1941 då hade jag bara en liten roddbåt och ett par skötar kvar utav mina fiskeredskap, men tack vare att en bror till mig hade ännu sin motorbåt och sina fiskeredskap i behåll, så kunde jag få fiska tillsammans med honom. Hustrun med barnen hon gick i dagsverken på lantgårdarna så att vi fick ändå inte svälta. Så kom det plötsliga krigsutbrottet i juni mellan Sovjet och Tyskland, så blev det åter förbjudet att fiska, alla motorbåtar blevo konfiskerade så att vi fick alls inte mera ge oss ut från stranden.

Eftersom vi nu hade det så trångt där vi bodde, så flyttade vi till en annan gård i samma by, upp på en ladugårdsvind, där vi bodde sedan till augusti, tills jag blev utkallad till befästningsarbete. Efter två veckors fästningsarbete kom min årsklass att bli mobiliserad och det var det hemskaste att tänka på, att bli bortförd till Ryssland, därifrån som ingen förr har återvänt. Då fattade jag beslutet att inte infinna mig, men nu var det att finna en plats var man kunde gömma sig för bolsjevikerna. Så fick jag till sist lov, utav samma bonde där vi hade bott, att få gräva ner mig ned under golvet i hans boningshus och där satt jag i två veckor tills tyskarna kom in i byn. Nu började tyskarna att ställa upp sitt artilleri längs hela kusten för att beskjuta ryssarna därute på Odinsholm. Och samtidigt började ryssarna också beskjuta fastlandet från Odinsholm. Hur det var så hade ryssarna en morgon i gryningen kommit med åtta båtar ifrån ön och landstego utanför byn där vi befann oss. Då flydde befolkningen till skogen, men senare på dagen hade tyskarna drivit ryssarna ut igen, så alla kom tillbaka till sina gårdar igen i byn. Jag flyttade sedan med familjen tolv kilometer bortifrån stranden till en annan by. Ryssarna besköt

nästan varje dag, de nära stranden liggande byarna, Spithamn, Roslep och Bergsby, men utan att vålla några större skador.

Natten till den 3 december samma höst lämnade ryssarna ön, och ett par dagar senare tog sig en liten tysk stödtrupp ut dit och besatte den. Nu gjorde vi anhållan hos tyska kustbevakningen om att få resa ut till ön och se hur det stod till där med våra hem som vi hade fått lämna för ett och ett halvt år sedan. Det blev oss beviljat. Så tog vi oss i roddbåtar elva man tillsammans med tyska militärer över det tio kilometer breda sundet ut till ön.

Vilken syn som mötte oss där. Våra boningshus var nedrivna och uppbrända, bara skorstenar som pekade mot skyn. Den lilla kyrkan vi hade var förstörd, gravgården förstörd, med ett ord hela ön var försvunnen till en ruinhög, och till på köpet skulle där finnas 6000 minor utlagda på ön. Eftersom vi inte hade någon annan råd eller hade någon annan utsikt, så tänkte vi hos tyska myndigheterna göra ansökan om tillstånd att på våren 1942 få resa ut till ön och börja fiska, vilket vi också fick genom fiskeföreningen i Reval.

Så flyttade vi igen ut dit i maj 1942. Då var det först att slå upp några brädsjul så vi hade skydd för vind och regn. Nu var det att börja att fiska med de lilla fiskeredskapen och roddbåtarna som vi ännu hade i behåll, sedan fick vi senare på sommaren i juli köpa 7 motorer till ön, som genom Estlandssvenska hjälpkommittén i Sverige hade blivit skickade till Estland. Nu kom igen vintern. Nu är det till att bestämma om man skall stanna och övervintra där eller bege sig till fastlandet igen. Så blev det befattat att stanna där, tack vare den blida vintern vi hade – fast vi fick lite frysa – gick det ändå.

Nu började våren 1943. Fisket började tidigare som förra våren, men fångsterna äro litet små. Från tyska myndigheterna är det påtvingat att varje fiskare skall från den första april till den 31 december uppfiska 15000 kg fisk om inte, så bli båtarna och fiskeredskapen konfiskerade och fiskarna till frontarbetestjänst satta, under den så kallade organisationen Tot. I maj blevo redan de yngre årsklasserna inkallade. Somliga tar till flykten och ha lyckats ta sig till Sverige. Nu stiger den där tanken igen upp hos mig också, hur skall det komma att gå till att ta sig över. En vecka före påsk, flydde nio pojkar från ön. Nu blev alla våra tändapparater borttagna från motorerna och under tysk bevakning satta. En månad senare fick vi igen våra tändapparater till motorerna men emot underskrifter att var och en skulle förhindra all slags rymning och om man själv skulle rymma så skulle kvarblivna familjemedlemmar tagas i gisslan, så det var ingen idé att lämna någon familjemedlem kvar.

Det var nu till att börja spara på det knappa bränslet som man blev tilldelad för fisket. Hur skulle det gå till? Jo det var bara att med åror och med segel ta sig ut på fiske, så sparade man på det viset ihop bränsle för resan. I båten vågade man inte hålla några större bränslereserver, så man skulle bli misstänkt, så man måste ha något gömställe på stranden som man höll bränslet gömt i.

Nu voro alla väskor packade som skulle följa med, men nu var det en fråga när skulle det passande tillfället komma? Vackert väder behövdes det vara för båten var bara fem meter lång och en och halv meter bred. Fyra personer var vi, och så ville vi inte lämna klädesplaggen, och så hade vi sparat ihop litet matförråd utav den knappa ransonen vi fick, men lite mat ville vi ha med för man visste ju inte riktigt hur det skulle gå eller hur länge man kunde få vara på väg. Nu började natten redan bli så pass lång att man trodde sig kunna hinna över till finska skärgården före dagsljuset, så var de bara att vänta tills vädret var passande. Men nu kom det ett rykte från fastlandet att det skulle vara tvistigheter mellan Sverige och Tyskland så många trodde på det att Sverige kommer i krig med Tyskland då är det ingen idé att ta sig över dit, men jag för min del har aldrig satt värde på sådan där lösa rykten.

Så kom den 25 augusti, idag eller i kväll måste det genomföras. Så tar jag och kör över till fastlandet för att få höra radionyheter från Sverige. Så fick jag veta att det inte fanns några fientligheter mellan Sverige och Tyskland. Klockan tre på eftermiddagen var jag tillbaka från fastlandet, så sade jag till hustrun att göra i ordning vad som var ogjort. Och klockan elva skulle vi börja flytta oss till stranden. Klockan fem började de andra gå till stranden för att sätta ut skötar, då blev jag också tvungen att göra detsamma bara för att ingen skulle börja misstänka mig, så satte jag ut två skötar och de fick någon annan ta hand om nästa morgon. Klockan åtta var allt i ordning. Så tog vi oss lite mat, fast det inte smakade. Sedan började vi invänta mörkrets inbrott. Nu kom den svåraste frågan – hur få sakerna obemärkt ut ur byn och till stranden? Två stycken av de tyska soldaterna var i byn. De brukade varje kväll gå och slänga runt i byn ända till sent på natten tillsammans med byns ungdomar. Men det hjälptes inte, företaget måste genomföras.

Klockan halv elva går vi först, jag och äldre dottern med bördor till stranden, sen komma hustrun och yngre dottern efter med sina bördor, sedan ställer vi det på stranden, och sen går vi tillbaka till byn igen, sen tar vi nya bördor, går igen till stranden. Nu stannar jag med yngre dottern vid stranden och börjar stuva in lasten i båten medan hustrun och den äldre dottern går för tredje gången tillbaka till byn efter vatten och

matförrådet. Jag har redan allt inlagt i båten och väntar att dom skall komma, men ingenting syns, då börjar jag bli orolig och tänker att kanske någon har märkt dem och att något är på tok igen. Men efter en stunds orolig väntan så kommer dom till sist. Nu går vi alla i båten, skjuter ut från stranden. Så rodde jag först två eller trehundra meter utifrån land så att jag var säker på att det inte fanns några stenar jag kunde köra på. Så tar hustrun rodret och jag ger henne riktningen vart hon skulle styra, då startar jag motorn efter ett par minuter är allt i ordning så övertar jag rodret också som är nära maskinen, tittar på klockan den är ett. Nu följer jag först strandlinjen till nordligaste spetsen av ön. Då tar jag kompassen och styr kurs rakt på Hangö. Så går det timme efter timme med oroliga tankar på tyska vaktbåtar om dom skulle vara ute. Klockan fem gick solen upp, då hade jag redan kört i fyra timmar och tänkte att jag redan var så pass nära Finland att jag inte behövde frukta något.

Nu blev det lite disigt så jag hade ingen klar sikt. Så äntligen klockan halv sju står Hangö fyr torn framför stäven, så rätt det hade gått, och om en halv timme till så är jag alldeles in emellan hållarna, ingen kustbevaknings eller tullbåtar syntes till. Nu var det på egen hand att söka upp Hangö hamn och det var nog första gången jag var där, så saktar jag ner och kör in mellan hållar och skär på några ställen var det alldeles grunt men det gick ändå tills jag ser något hamnliknande med broar och kajer, militärer på poster gick fram och tillbaka på kajerna, Så kör jag rakt in där, så ser jag att det bara är tyska militärer och ingen annan

levande varelse, så frågar jag på svenska om det inte finns någon tulltjänsteman där. De bara skakade på huvudena och säger på tyska "väck, väck". Så sätter jag igång motorn igen och kör ut och rundar en udde där ligger Hangö hamn, så kör jag rakt in till tullbron.

När jag har förtöjt båten då kommer det en tulltjänsteman tillsammans med en polis, bägge talar dom svenska, så dom fick höra hela historien. Då sa dom bara att vi skulle stanna i båten tills dom kommer från Lotsverket och tar hand om er, de vet nog att ni har kommit. Efter en halv timme senare kommer en lotssergeant med bil dit och hälsar oss välkomna. Så lyfter vi våra saker upp i bilen och blir körda till ett bönehus som är inrett för finsktalande flyktingar från östra Karelen som nu blir överflyttade från Estland. Där var vi välkomna, de finska lotsarna bemötte os vänligt. Nästa morgon kommer lotsserganten dit igen med bil kör oss till stationen och följer själv med på tåget till Helsingfors, för oss upp till statspolisen Lindell. Han ringer upp Kungliga svenska beskickningen, så talar de i telefon, vad det vet jag inte, men jag får befallning utav statspolisen att klockan elva nästa morgon infinna mig vid svenska beskickningen och få resetillstånd och biljetter till Sverige, vilket jag också erhöll. Så var allt det svåra över utan några vidare svårigheter. Den 28 augusti var vi nere i Åbo och stego ombord på båten som förde oss hit över. Den 29 augusti landstego vi på Skeppsbron i Stockholm.

Janne Brus

191:a gruppen anlände den 27 februari 1944 från Odensholm

Ölsta den 24 juni 1944

Skall uppfylla eder önskan och skriva reseskildring.

Utdrag ur dagboken.

Att få komma till Sverige har varit min lust, men rymvägen ville jag inte komma, utan väntade att slippa med transport på laglig väg. Men för all säkerhets skull ordnade jag så att jag fick en liten gammal motorbåt som jag något reparerade för flykt till Sverige om omständigheterna det skulle kräva. Olja hade jag, som jag här på Odensholm hittade efter ryssarna, så mycket att jag mente att det skulle räcka att far över Finska viken till Hangö.

När den 4 februari 1944 alla andra Odensholmsbor om natten foro bort med kurs på Hangö blev jag ensam med min familj kvar, vilket kändes mycket ensligt. Gick på morgonen till stranden för att mäta sjöväntemperaturen vilket jag nu ensam fick sköta om. Ty jag fick nu även vara fyrtonsvakt förutom fyrmästare som jag varit. Blickande ut över havet åt Hangösidan med en sorgsen blick, alltså åt det hållet dit de andra farit. Bad innerliga böner till himmelens Gud om hjälp och vägledning med mig nu i lekamliga livet och att jag inte en gång skulle bli borta från himmelen liksom jag nu, så att säga ensam blev kvar här på Odensholm. Väderleken var hotande att skåda och barometern stod väldigt lågt, bara 739 m/m men var under natten och halva dagen vindstilla, Det började då liksom en jäsning i mig att även gå samma väg som de andra gingo. Ensam att vara kvar på en liten holme med familj i sådan tid när ryssarna hålla på att tränga sig in i Estland och kunna vara här när som helst utan att vi veta det. Inte har vi radio och inte någon telefonförbindelse med någon annan än endast med tyskarna i Reval, så vi lever i ständig mörker. Att resa till Spithamn vågar jag inte för tyska tullvakterna, ty de kunde då taga av mig motormagneten liksom de har tagit från de andra.

Så måste jag även spara på oljan för en längre färd. Här var nu inte någon tysk militär (*kommentar av Viktor Aman: vid ombyte av bevakningsmanskap var*

Odensholm utan militärer ett par veckor), så det var lätt att rymma, men vill ändå inte förhastna mig, utan har lärt mig att bida Herrens ledning i alla livets skiften. Kvinnfolket vill inte resa gärna i en sådan liten usel båt med gammal utarbetad motor. Därför har vi bedit till Gud om större båt att resa med om det skulle vara Guds vilja. Men i alla fall gjorde vi oss i ordning att fly om Gud skulle ge oss en vacker väderlek.

Den 10 februari var på kvällen bombanfall av ryssarna i Finland och de anfallande ryska flygplanen flögo över Odensholm och kastade även här ned två lysbomber som lyste så att hela holmen var ganska ljus. Vi voro riktigt skrämde att ryssarna skulle även kasta ner sprängbomber, men det gjorde de inte. Efter denna natt mognade det för oss att vi skulle begiva oss iväg till Hangö så det skulle bli passande väderlek. Det var nu bara kallt och med flera köldgrader om natten och att fara till sjöss i en öppen båt med små barn såg nästan omöjligt ut. Det är nu flera nätter i rad som jag inte fått sova för flyglarmet i Reval, då jag för varje flyglarm fick släcka fyrtonselden och igen tända den när flyglarmet var över, flera gånger om natten. Från byn där jag bodde var det 2 km till fyrtonnet vilken väg man måste gå till fots i mörkret och det gjorde levnadsmöjligheterna svåra.

Den 22 februari kommo några män från Növa hit med en större f.d. rysk av järn motorbåt, som de hade någorlunda remonterat. Jag var bekant med dessa herrar från Reval (Kalandus) som voro ägare av båten, så de yppade för mig sina planer och jag fick tillåtelse att fara med dem rakt till Sverige. De hade av tyskarna fått tillåtelse att hämta järn från Odensholm, vilket där fanns i överflöd och föra det till Reval, där de skulle bygga en fiskefabrik. De fanns nu 14 tyska soldater här på Odensholm så de måste även intaga järn, under tiden andra, även med mitt tillhjälp, reparerade och ordnade båta bilmotorerna som de hade inmonterade i båten. Torsdagen den 24 februari hade de hunnit få motorerna i ordning så de for nu (för tyskarna angivna till Reval), till Suurup där de under natten skulle taga

folket från Reval ombord, vilket hade gått bra. Vi förde under samma natt våra saker till hamnen och lade dem i vår motorbåt som stod på land. Jag övertäckte båten med segelduk och fastspikade den så att våra saker inte syntes. Tyskarna arbetade varje dag i hamnen med att reparera den av stormen sönderbrutna bryggan, men visste ändå inte se vad som vi hade i båten. Vi fruktade att tyskarna skulle undersöka båten, men till vår lycka gjorde de det inte.

Nästa kväll alltså den 25 februari kom samma motorbåt tillbaka till Odensholm med 36 personer alla ester ombord. Vi hade att akta oss för tyskarna, ty de levde i byn alldeles intill oss. Vi låste dörren till vår stuga när vi gingo i kvällsskymningen för att inte tyska fältväbeln skulle slippa in och märka att vi hade flytt, ty han brukade om kvällarna komma till oss och telefonera till Baltiski (Baltischport), för vi hade endast telefon. När dörren var låst så kanske han mente att vi sovo. Vi kunde lyckligt komma från byn till hamnen. Det blåste friskt så det inte hördes när vi med kärrorna gingo. Vi gingo ombord på denna motorbåt och båten gick till sjöss utanför Odensholm där den skulle vänta på folket från Növa, 20 personer som skulle komma med. Vi seglade hela natten fram och tillbaka men sågo inga Növabåtar komma. Det var ganska stark vind från NW så de kunde troligtvis inte komma därför.

Det dagades och vinden gick till NE så vi kunde inte hålla oss mera bakom skogen vid stranden och att fara till Sverige är det heller inte passande på ljusa dagen. På min befallning gingo vi till W sidan om holmen, där det var högre strand så att vår båt ej vidare kunde

märkas från land. Vi fruktade att tyskarna skulle märka oss men allt gick väl. Morgonarna förut hade ofta tyska spaningsflygplan överflugit Odensholm, men den här morgonen var det ingen. Vi lågo alltså till ankars där hela dagen utan att någon störde oss. Kl. 17.00 hivade vi ankar och satte kurs på Sandhamn. Det blev snart därefter bombardemang av ryssarna i Helsingfors, vilket först avskräckte kaptenen när han såg lysbombarna så att han gav order att sakta farten i tanke att det skulle var tyska vaktbåtar som kommo efter oss, ty lysbombarna syntes liksom de skulle var alldeles nära oss. Jag som var van att se sådant förklarade för honom vad det var, varpå han lugnade sig och gav order att sätta fullfart igen.

Så resan gick ganska bra på 23 timmar till Sandhamn. Ankomna till Sveriges kust fruktade vi först att vi skulle få höra stränga order från svenska tullbåten som kom emot oss, men till vår glädje ropade de till oss "Välkomna till Sverige" varefter vi bliva glada och belåtna. Vi fingo ett gott mottagande med mat och kaffe. Blevo efter två gångers läkarundersökningar under natten med buss förda till Sabbatsberg i Stockholm och esterna fördes till estniska lägret. Jag lämnade den egna båten på Odensholm med olja och allt annat och fingo nu fara med större båt som svar på många böner om Herrens ledning med oss. Anlände alltså till Sverige den 27 februari 1944 kl. 16.00

Den 24/6 1944

M. Luks.

264:e gruppen anlände med Juhan den 16 augusti 1944

Med tremastaren Juhan

Till Sverige, till Sverige sade man på Rågö i långa tider, men eftersom det på lång tid ej hördes av någon resa slog många med handen sägande: "it blir he någt au". När det åter sades att om två veckor kommer båten Juhan till Rågö bryggan för att ta emot rågöfolket och lasta deras varor, började någon att packa sina saker, men flertalet av befolkningen trodde ej på någon resa.

Några bryggde öl för att som det sades "än en gång få dricka för allt det man slitet i världen".

Det tillkännagavs från ledande ord genom länsman-
nens att ingen fick medtaga mera varor än som en
kappsäck och en låda, värdeföremål såsom silver och

guld samt kontanter av alla slag var strängt förbjudet
att medtagas. Den hos vilken sådana föremål skulle
påträffas då man gingo ombord skulle få kvarstanna.
Så fann man ingen annan utväg till allt det man ägde än
att äta och dricka så mycket man orkade. Kommunal-
styrelsen påminde flera gånger om att jordbruksarbetet
skulle skötas som vanligt, den viken ej gjort sitt arbete
i tid skulle ej heller få utresetillstånd. Några arbetade
flitigt, förfärdigade hö och skötte om åkern, men större
delen försökte dra sig undan arbetet så mycket som
möjligt. Bäst som det nu pratades än det ena än det
andra kom det telefonbud från Reval att tremastaren
Juhan kommer den 10 augusti till Rågöbryggan och

tager där rågöfolket ombord och för dem till Sverige. Nu blev det liv och rörelse, det skulle skaffas lådor, packas sättas förmyndare där på gården, utbetalas alla statens och kommunens skatter för hela året, erläggas normer, slaktas och bakas resekost o.s.v.

Det var ett bråk och göra, men hur det nu var och gick, voro alla på minuten den utlysta dagen på bryggan vid Lilla byns på Rågö med alla sina kappsäckar och lådor, men vad som fattades det var tremastaren "Johan", huru man än tittade och tittade både i norr och i väster hade man alltid samma tomma blåa horisont.

Det hällregnade, man blev våt sakerna blevo våta men vad brydde man sig om det, nu skulle man till Sverige och det var allt. Det började mörkna, man ansträngde ännu sina ögon till det yttersta men allt förgäves.

Nu visste någon att säga att båten kommer först på morgondagen och nu gick man åter hem, de som voro längre ifrån stannade i närmaste by.

Nästa dag samlades man åter vid bryggan, men som det regnade oupphörligt måste man söka sig tak över huvudet. Även denna dag gick under väntan så det var redan kväll när hamnkaptenen från Baltischport kom och underrättade att "Johan" skulle komma på natten, men man skulle ej tillåta att den kommer till bryggan utan den finge ankra på redden.

Nästa morgon var man tidigt uppe och nu fick man veta att "Johan" väl inkommit på natten men att den skulle kört på grund i närheten av Lilla Rågöbrygga och i själva verket låg tremastern "Johan" omkring 300 meter söder om bryggan med aktern vänd mot land, han hade kastat ankare för nära land så han i mörkret förts av vågor och sen satt han fast. Allt detta var ej heller att undra på eftersom natten var mörk och ingen eld var tänd. Ifrån Baltischport kom en liten tysk bogserbåt som drog "Johan" loss.

Nu kom "Johan" den 12 augusti kl. 11 till Rågö brygga och inlastningen började. Först skulle sakerna påsättas och därpå rågöborna. Herr Lienhard som ledde pålastningen förklarade att alla rågöbor vilka vill till Sverige få komma, även de vilka ej inlämnat någon ansökan. Det skulle räcka nog med SOV medlemskort så alla rågöbor vilka voro medlemmar i SOV finge komma med.

Ombord på "Johan" fanns redan förut även 500 Nuckö- och Rickulbor så att man först fruktade att det ej skulle finnas plats för de medförda varulådorna, ty alla hade dock medtaget mera än vad som sagt var, men allt kom obehindrat med. Den tyska gränsvakten vilken skulle se till att inga värdesaker eller matvaror skulle föras ombord, kontrollerade endast ett par handväskor.

I en handväska såg kontrollmannen sex silverrubel samt såg nu på ägarinnan av rublarna och yttrade: "det var du som ej ville sälja mig båten din!" Rubelinnehavinnan ursäktade sig och sade: "jag har ej alls nekat dig båten men någon annan har tagit den utan mitt lov så jag vet ej var den finns". Nöjd med svaret slog nu passkontrollmannen med handen, rubelägarinnan fick gå ombord med sina rublar.

Omkring kl. 3 på eftermiddagen var allt, både saker och folk ombord. Alla saker vilka voro hämtade till båten togos ombord. Från rågöfolket var det tio svenskar vilka nog tidigare inlämnat ansökan om att få resa och vilka stod på listan men vilka nu förklarade att de tänker stanna tills vidare. En rågöbo vilken först ej tänkt resa fanns nu med. Av de 10 som kvar blevo hava två kommit senare över men 8 personer kvarstannade.

Nu var allt klart för "Johan" till överresa, men molnen bådade storm och det blåste redan ganska hårt, så kaptenen sade att idag skulle han ej köra ut, han skulle ankra på Baltischport ankarplats innan minspärren. "Johan" lade nu ut från Rågöbrygga och kastade ankar ungefär 2 kilometer österut ej långt från Baltischport,

Foto: H. Perten

Utpisningen vid strandkanten i Baltischport i väntan på att få avgå med Juhans sjunde transport till Sverige. Den unga flickan till höger är Lydia Koinberg, Nuckö.

här bakom minspärren skulle ”Johan” vara säker för minor och u-båtar.

Så mottog man den första natten på ”Johan”. Det blev mörkt, stormen tilltog tremastaren svajade, en och annan av passagerarna fick uppstötningar, det var trångt om utrymme, det kändes att ”Johan” var liten för de 600 personer som satt ombord.

Det blev morgon, samma storm, kaptenen beslutade för att ännu ligga kvar ett dygn. Passagerarna klagade att maten tog slut. Nucköborna hade redan varit fem dagar borta från hemmet och man hade sagt dem när de kom, att man fick lov att medföra endast mat för tre dagar. Även tullen hade i Hapsal varit sträng så mycket smör och kött hade fråntagits.

Man organiserade nu en grupp rågöbor på 8 personer vilka fingo uppdrag att med Baltischports hamnkaptens tillåtelse gå iland på Lilla Rågö och där samla matvaror.

Dessa foro i land, samlade mjöl, bakade under natten bröd, kokade potatis, mjölkade korna för att få mjölk för barnen ombord och när de hunnit bli färdiga med sitt uppdrag, såg man redan ”Johan” på morgonkvisten den 14 augusti styra kurs mot Rågö.

”Johan” lade nu till för andra gången vid Rågö brygga för att nu taga ombord de 8 vilka samlat mat och när nu allt var klart styrde ”Johan” den 14 augusti klockan 11 ut från Rågövikens med Sverige som mål.

Stormen vilken om morgonen var något stillare ökade nu åter i styrka så skutan ”Johan” ej kunde hålla kurs som den borde utan måste falla så att det ej bliva alltför strakt överspolning, ty sjön gick högt.

Allt gick dock lyckligt och väl, fränsett detta att det fanns många sjösjuka ombord, och många hade nerverna på spänn och trodde att gamla ”Johan” ej skulle uthärda en sådan storm och spådde undergång. Så gick den första dagen, natten och så den andra dagen, men när nu den andra natten på sjön ingick ropades

det, eldar i sikte och ju mera det skred mot morgonen desto mera eldar kunde uppräknas och till sist såg man även konturer av land – skärgården, havet blev lugnare och den 16 augusti kl. 6 på morgonen körde ”Johan” redan in mellan skären där en och annan sommarvilla redan glimtade förbi.

Alla ville nu vara på däck och man nästan uppslukande med ögonen all det man såg.

Vinden hade nu mojnats av, solen sken och det rådde nu åter en glad stämning ombord. Omkring klockan 1 på dagen körde ”Johan” in till Lidingö kaj. Nu dröjde det ej länge innan svenska tjänstmän kommo ombord. Först fördes de sjuka iland och därpå de andra.

Vad som först väckte en uppmärksamhet var att alla som kommit att möta båten höllo händerna på ryggen och mycket ogärna fattade i den utsträckta handen som ville hälsa på gamla bekanta. Mottagningspersonalen bestod för de mesta av estlandssvenskar vilka något tidigare kommit till Sverige.

Först senare fick vi veta orsaken varför man så ogärna räckte oss hand, man trodde nämligen att vi voro besmittade med sjukdomar.

Vi måste först genomgå en reningskur i bastun, så läkarundersökning och först efter åtta dar var vi dugliga, men vi fick nu redan en timme om dagen ta emot besök.

Vad som man annars fäste sig vid var det myckna ljus man mötte överallt, i Estland var det mörkt på gator och järnvägs kupéer, intet ljus fick synas ut år gatan. Man liksom kände sig som bortkommen i det myckna ljuset.

Tiden går, karantäntiden är förbi och nu uti livet, men vad som nu saknas är hemmet. Var gång skymningen stilla sig sänker, mina tankar till hemmet då gå så jag drömmer mig åter och åter till det hem jag ej mera kan nå,

Johannes Pöhl, Lilla Rågö

Flyktbåtar-båtlag 1943-44 från Rickul-Estland på flykt till Sverige

Flykt med båt från Odensholm-Rickul, Estland. Kom till Sverige 1943-06-08 via Finland.

Båtlag:

Brus	Ernst	1921-12-19	Odensholm	Nibondas
=	Ivar	1925-02-24	=	=
=	Valentin	1905-04-26	=	Brus Galae
Erkas	Gunnar	1920-02-28	=	Erkos Nilae
=	Valter	1921-12-13	=	Erkas Galae

Flykt med båt från Odensholm-Rickul, Estland. Kom till Sverige 1943-06-08 via Finland.

Båtlag:

Engman	Elmar Sanfrid Reinhard	1922-12-16	Odensholm	Engman
Erkas	Harald	1925-02-07=	=	Erkos Galae
Vesterblom	Gunnar	1924-06-19	=	Nigors Galae
=	Valter	1924-12-19	=	=

Flykt med båt från Odensholm-Rickul, Estland. Kom till Sverige 1943-08-29 via Finland.

Båtlag:

Brus	Agnes	1932-07-19	Odensholm	Jannes
=	Janne Leonard	1896-10-18	=	=
=	Klara	1926-11-06	=	=
=	Maria Leontine	1893-10-21	=	=

Flykt med båt från Odensholm-Rickul, Estland, Kom till Sverige 1944-02-09 via Finland.

Båtlag:

Brus	Julius	1891-12-03	Odensholm	Brus Galae
=	Karin	1930-11-03	=	=
=	Mare	1856-01-08	=	=
=	Rosalie f Krusman	1893-04-20	=	=
=	Elsa	1923-08-30	=	Nibondas
=	Ida f Krusman	1892-02-25	=	=
=	Maria	1903-01-31	=	=
=	Meta	1918-02-05	=	=
Vesterblom	Axel	1899-05-24	=	Nigors Nilae
=	Hilda	1901-10-27	=	=
=	Ingrid	1931-12-18	=	=
=	Leontine f Brun	1898-08-23	=	=

Flykt med båt från Odensholm-Rickul, Estland. Kom till Sverige 1944-02-09 via Finland.

Båtlag:

Erkas	Hilda Helene	1895-08-23	=	Erkos Galae
=	Maria f Sulla	1893-08-23	=	=
=	Valdemar	1898-08-06	=	=
=	Elvine	1919-01-30	=	Erkos Nilae

Flykt med båt från Odensholm-Rickul, Estland. Kom till Sverige 1944-02-09 via Finland.

Båtlag:

Greis	Aline f. Brus	1899-07-26	=	Grais Nilae
=	AlrikJoel	1939-01-25	=	=
=	Elsa Annette	1930-09-16	=	=
=	Erik Albrinius	1902-09-06	=	=
=	Nelly Ingeborg	1932-09-02	=	=
=	Olga	1899-12-09	=	=
=	Olof Algot	1929-03-22	=	=
=	Stella Elvine	1934-05-04	=	=
Brus	Lilia f. Marks	1900-12-31	=	=
=	Viktor	1903-09-21	=	=

Flykt med båt från Odensholm-Rickul, Estland. Kom till Sverige 1944-02-09 via Finland.

Båtlag:

Marks	Daniel	1902-11-20	=	Marks
=	Elmere Dagmar	1932-04-23	=	=
=	Emma f. Erkas	1907-05-19	=	=
=	Klara Ottilia	1939-10-11	=	=
=	Rosine	1931-03-22	=	=
=	Gottfrid	1924-09-12	=	Erkos Nilae

Flykt med båt från Odensholm-Rickul, Estland. Kom till Sverige 1944-02-09 via Finland.

Båtlag:

Marks	Axel	1904-12-06	=	Marks
=	Hilda f. Greis	1907-07-22	=	=
=	Inga Hilda	1939-11-21	=	=
=	Lennart Axel	1937-11-14	=	=
Brus	Edvard	1924-02-13	=	Brus Nilae

Flykt med båt från Odensholm-Rickul, Estland. Kom till Sverige 1944-02-27 via Finland.

Båtlag:

Luks	Adolf Sven	1929-12-02	=	Odensholm Luks
=	Agnes	1925-09-19	=	=
=	Feliks Ove	1932-05-05	=	=
=	Inga Ottilia	1937-04-24	=	=
=	Ingeborg f. Stavas	1901-06-19	=	=
=	Ingvald	1924-05-29	=	=
=	Mathias	1897-12-19	=	=
=	Hilda Klingberg f.Stavas	1899-02-20	=	Stavas-Nilae

Listan sammanställd 2001-09-20 av:

Ingvald Dyrberg och Valter Erkas

Uppdaterad 2014-08

Övriga Odensholmsbor som flydde eller överflyttade från Estland till Sverige, 1943-44

Från boken *Estlandssvenskarnas flykt över Östersjön*, SOV:s förlag 2014, redaktör Margareta Hammerman.

Flykt med båt från Rågöarna, Estland. Kom till Sverige 1943-09-03 via Finland.

flydde med 71:a gruppen:

Engman	Harald Emanuel	1925-12-15	Odensholm	Engman
--------	----------------	------------	-----------	--------

Överflyttning med S/S Odin, 2:a resan från Estland. Kom till Sverige 1943-12-07.

Brus	Lena	1879-06-12	Odensholm	Brus
Erkas	Richard	1927-09-09	=	Erkos Galae
Greis	Nikolai	1875-10-09	=	Greis
Krusman	Johanna	1871-10-05	=	Nibondas
Marks	Adele	1914-02-24	=	Marks
Marks	Ingvar	1937-04-23	=	Marks
Marks	Johannes	1868-07-18	=	Marks
Marks	Edla	1880-08-21	=	Marks
Marks	Hulda Leontine	1877-08-24	=	Marks
Tolovikoff	Maria Leontine	1878-06-12	=	Brus
Vesterblom	Julia	1892-05-27	=	Nigors
Vesterblom	Rosine	1932-12-29	=	Nigors
Vesterblom	Konrad	1889-03-22	=	Nigors

Flykt med båt från Estland. Kom till Sverige 1944-03-08.

flydde med 195:e gruppen:

Engman	Irene Svea	1924-10-02	Odensholm	Engman
--------	------------	------------	-----------	--------

Överflyttning med M/S Juhan, 6:e resan från Estland. Kom till Sverige 1944-08-07.

Engman	Sofia	1895-03-16	Odensholm	Engman
Engman	Edit Lia	1932-02-12	Odensholm	Engman
Engman	Ingrid Sara	1932-02-12	Odensholm	Engman
Engman	Astrid Aina	1934-10-08	Odensholm	Engman
Engman	Rakel Linnea	1936-01-06	Odensholm	Engman

Överflyttning med M/S Juhan, 7:e resan från Estland. Kom till Sverige 1944-08-16.

Erkas	Johannes	1882-11-23	Odensholm	Erkas Nilae
Erkas	Lovisa	1886-07-23	Odensholm	Erkas Nilae
Erkas	Greta	1927-02-01	Odensholm	Erkas Nilae
Erkas	Edit	1929-04-24	Odensholm	Erkas Nilae

Överflyttning med M/S Triina från Estland. Kom till Sverige 1944-09-22.

Stavas	Erik	1903-04-28	Odensholm	Stavas
--------	------	------------	-----------	--------

PERSONER SOM BODDE PÅ DE OLIKA GÅRDARNA VID ÖVERFLYTTNINGEN TILL SVERIGE 1943-1944

ODENSHOLM

Gårdsnamn	Efternamn	Förnamn	Flicknamn	Född	Avled år	Ankom	Reg.kort
Brus-Galae	Brus	Juljus		1891-12-03	1976	1944-02-09	2009
	Brus	Rosalie	Krusman	1893-04-20	1958	1944-02-09	2010
	Brus	Karin		1930-11-27		1944-02-09	2011
	Brus	Mare		1856-01-08	1946	1944-02-09	012
	Brus	Lena		1879-06-12	1963	1943-12-07	403
	Brus	Valentin		1905-04-26	1983	1943-06-08	374
Brus-Nilae	Brus	Janne		1896-10-18	1970	1943-08-29	711
	Brus	Maria Leontine		1893-10-21	1997	1943-08-29	712
	Brus	Klara		1926-11-06		1943-08-29	713
	Brus	Agnes		1932-07-19		1943-08-29	714
	Brus	Edvard		1924-02-13	1989	1944-02-09	1995
	Brus	Maria		1903-01-31	1989	1944-02-09	2020
	Brus	Olga		1904-10-04	1992	1944-08-16	5151
Brus-Viktor	Brus	Viktor		1903-09-21	1968	1944-02-09	1987
	Brus	Lilia	Marks	1900-12-31	1977	1944-02-09	1988
	Tolovikoff	Maria Leontine	Brus	1878-06-12	1960	1943-12-07	1569
Erkas-Galae	Erkas	Valdemar		1898-08-06	1991	1944-02-09	2057
	Erkas	Maria	Sulla	1893-08-23	1984	1944-02-09	2058
	Erkas	Valter		1921-12-13	2013	1943-06-08	372
	Erkas	Harald		1925-02-07	2008	1943-06-08	376
	Erkas	Richard		1927-09-09	2013	1943-12-07	1414
	Erkas	Hilda Helene		1895-08-23	1977	1944-02-09	2059
Erkas-Nilae	Erkas	Johannes		1882-11-23	1956	1944-08-16	5200
	Erkas	Lovisa	Engman	1886-07-23	1964	1944-08-16	5201
	Erkas	Elvine	Brus	1919-01-30	1996	1944-02-09	2060
	Erkas	Gunnar		1920-02-28	1973	1943-06-08	371
	Erkas	Gottfrid		1924-09-12	2009	1944-02-09	1989
	Erkas	Greta		1927-02-01	1996	1944-08-16	5202
	Erkas	Edit		1929-04-24		1944-08-16	5203

Gårdsnamn	Efternamn	Förnamn	Flicknamn	Född	Avled år	Ankom	Reg.kort	
Greis-Nilae	Greis	Erik Albrinius		1902-09-06	1957	1944-02-09	1978	
	Greis	Aline	Brus	1899-07-26	1979	1944-02-09	1980	
	Greis	Olof Algot		1929-03-22		1944-02-09	1981	
	Greis	Elsa Annette		1930-09-16	2001	1944-02-09	1982	
	Greis	Nelly Ingeborg		1932-09-02	1961	1944-02-09	1983	
	Greis	Stella Elvine		1934-05-04		1944-02-09	1984	
	Greis	Alrik Joel		1939-01-25		1944-02-09	1985	
	Greis	Olga		1899-12-09	1986	1944-02-09	1984	
Greis-Galae	Greis	Nikolae		1875-10-09	1955	1943-12-07	1422	
Marks-Johannes	Marks	Johannes		1868-07-18	1946	1943-12-07	1489	
	Marks	Edla		1880-08-21	1958	1943-12-07	1490	
	Marks	Adele	Brus	1914-02-24		1943-12-07	1487	
Marks-Daniel	Marks	Ingvar		1937-04-23	1995	1943-12-07	1488	
	Marks	Daniel		1902-11-20	1962	1944-02-09	1990	
	Marks	Emma	Erkas	1901-05-19	1997	1944-02-09	1991	
	Marks	Rosine		1931-03-22	2007	1944-02-09	1992	
	Marks	Elmere Dagmar		1932-04-23		1944-02-09	1993	
	Marks	Klara Ottilia		1939-10-11		1944-02-09	1994	
	Marks	Axel		1904-12-06	1982	1944-02-09	1996	
	Marks	Hilda	Greis	1907-07-22	1984	1944-02-09	1997	
	Marks	Lennart Axel		1937-11-14		1944-02-09	1998	
	Marks	Inga Hilda		1939-11-21		1944-02-09	1997	
	Marks	Hulda Leontine	Erkas	1877-08-24	1966	1943-12-07	1491	
	Marks	Eva	Backman	1868-01-09	1950	1944-08-16	5353	
	Nibondas	Krusman	Johanna	Nibondas	1871-10-05	1954	1943-12-07	1462
		Brus	Ida	Krusman	1892-02-25	1953	1944-02-09	2017
Brus		Meta	Marks	1918-02-05	2000	1944-02-09	2019	
Brus		Ernst		1921-12-19	2011	1943-06-08	373	
Brus		Elsa		1923-08-30	1980	1944-02-09	2018	
Brus		Ivar		1925-02-24		1943-06-08	315	
Stavas-Galae	Stavas	Maria Anette		1897-09-18	1979	1944-08-16	5436	
	Stavas	Elin Vilhelmine		1905-10-05	1982	1944-08-16	5435	
	Stavas	Erik		1903-04-28	1988	1944-09-22	6523	
Stavas-Nylae	Klingberg	Hilda Stavas		1899-02-20	1991	1944-02-27	2313	

Gårdsnamn	Efternamn	Förnamn	Flicknamn	Född	Avled år	Ankom	Reg.kort
Nygårds-Axel	Vesterblom	Axel		1899-05-24	1963	1944-02-09	2013
	Vesterblom	Leontine	Brus	1898-08-23	1978	1944-02-09	2014
	Vesterblom	Ingrid		1931-12-18		1944-02-09	2015
	Vesterblom	Hilda		1901-10-27	1989	1944-02-09	2016
	Vesterblom	Edvard		1886-08-17	1963	1944-06-21	3163
	Vesterblom	Lena	Vesterblom	1885-11-05	1974	1944-06-21	3164
	Vesterblom	Manfred		1923-09-27	2013	1943-10-15	887
	Vesterblom	Konrad		1889-03-22	1944	1943-12-07	1589
	Vesterblom	Julia	Vesterman	1892-05-27	1956	1943-12-07	1587
	Vesterblom	Valter		1924-06-19	2007	1943-06-08	378
	Vesterblom	Gunnar		1924-06-19	2005	1943-06-08	379
	Vesterblom	Rosine		1932-12-29		1943-12-07	1588
	Vesterblom	Hilda		1903-01-13	1953	1944-03-03	?
Skola	Dans	Lovisa	Viberg	1896-11-09	1992	1944-07-29	4240
Engman	Engman	Astrid Aina		1934-10-08	2014	1944-08-07	4653
	Engman	Edit Lia		1932-02-12		1944-08-07	4651
	Engman	Elmar Sanfrid Reinhard		1922-12-16	2013	1943-06-08	0377
	Engman	Fridolf Evald		1929-06-22	2006	1944-08-16	5192
	Engman	Harald Emanuel		1925-12-15	1946	1943-09-03	0736
	Engman	Ingrid Sara		1932-02-12	2011	1944-08-07	4652
	Engman	Irene Svea		1924-10-02	2008	1944-03-08	2351
	Engman	Rakel Linnea		1936-01-06	1947	1944-08-07	4654
	Engman	Sofia	Stavas	1895-03-16	1977	1944-08-07	4650
Fyrplats	Luks	Mathias		1897-12-19	1969	1944-02-27	2314
	Luks	Olga Ingeborg	Stavas	1901-06-19	1996	1944-02-27	2315
	Luks	Ingvald		1924-05-29		1944-02-27	2316
	Luks	Agnes		1925-09-19		1944-02-27	2317
	Luks	Adolf Sven		1929-12-02		1944-02-27	2318
	Luks	Felix Ove		1932-05-05		1944-02-27	2319
	Luks	Inga Ottilia		1937-04-24	2010	1944-02-27	2320

Rev. A 2001-09-20

av Ingvald Dyrberg

Uppdaterad 2014-08 av Lotta Odmar och Saga Adolfsson

Uppdaterad 2014-09-03 Göte Brunberg

Jrk. nr.	Pass (?)	Reg. aeg	Nimi	Eesnimi	Isanimi	Sünd. aeg	Kodakond.	Perek. seis	Amet	Sõjaväe kohustus	Millal, kust tuli	Millal, kuhu läks
<i>Osmussaarel Brus talus</i>												
1.		1.1. '28	BRUS	Mathias	Karl	17.11.1855	eesti	abielus	-	-		surm.14.08.1930
2.	III-142			Mari	Joosep	07.01.1858		"	-	-		
3.				Leena	Mats	04.10.1851		lesk		-		surm.22.04.1928
4.	III-132			Leena	Andres	12.06.1879		"	perenaine	-		
5.	P-549			Juljus	Emanuel	02.12.1891		abielus	kalur	reserv		
6.	P-550			Alide	Mathias	18.10.1892		"	põllutöö	-		surm.30.05.1933
7.	III-135			Valentin	Andreas	26.04.1905		vallal.	kalur	reserv.		
8.	III-136			Tobias	"	13.09.1909		"	"			
9.	III-137			Willjam	"	28.04.1914		"	"			
10.	III-138			Georg	"	20.08.1916		"		-		
11.	III-133			Elviine	"	30.01.1919		"		-		
12.	III-134			Ingeborg	"	03.12.1921		"		-		
13.	P-551			Hjalmar	Juljus	21.05.1919		"				
14.	P-548	6.12.'30		Karin	"	27.11.1930		"				
15.	II-297	2.9. '33		Rosalie	Gustav	19.04.1893		abielus	põllutöö	-	02.09.1933 Nibondas t-st	
<i>Osmussaarel Brus Karli talus</i>												
1.	III-573	1.1. '28	BRUS	Karl	Karl	12.03.1862	eesti	abielus	kalur	-		surm.26.07.1940
2.	III-574			Kersti	Andres	13.11.1866		"	perenaine	-		
3.				Oskar	Karl	08.11.1890		vallal.	-	vaba		surm.17.06.1931
4.	P.267			Ida	"	10.05.1896		"	teenija	-	09.01.1929 Vihterp.v-st 26.10.1929 Nõva v-st	03.06.1928 Viht. 06.05.1929 Nõva 27.04.1930 tead-ta
5.	III-143			Maria	"	31.01.1903		"	"	-		
6.	III-66			Olga	"	04.10.1904		"	"	-		elab Põia Johans 06.05.1930
7.	P.268			Lydia	Ida	24.05.1918		"				
8.	P.269			Edvard	Ida	13.02.1924		"				
<i>Osmussaarel Brus Janne talus</i>												
1.	p-290	1.1.28	BRUS	Maria	Andreas	20.10.1893	eesti	abielus	kalapuhas	-		
2.	p-288			Hilda	Janne	17.05.1920		vallal.				
3.	p.289			Regina	"	30.09.1922		"				
4.	p-15			Clara	"	06.11.1926		"				
5.	III-141			Viktor	Maria	21.09.1903		abielus	meremees			23.04.1928 Tallinna

6.	välisp. 8.11.26 N4654	19.5.28		Janne	Mathias	17.10.1896		abielus	meremees	reserv	18.05.1928 USA-st 15.05.1930	15.08.1928	Am.Ühendr- desse
7.	II-98	21.7.32		Agnes	Janne	19.07.1932							
8.	III-645	22.6.38		Selja	Johannes	31.12.1900		abielus	kodune	-			
<i>Osmussaarel Nibondas talus</i>													
1.	II-257	1.1.28	BRUS	Alfred	Rudolf Mathias	05.11.1888	eesti	abielus	kalur	reserv			
2.	II-258			Ida	Gustav	24.02.1892		"	perenaine	-			
3.	II-259			Adele	Alfred	24.02.1914		vallal.	põllutöö	-			
4.	II-260			Fredrik	"	09.11.1915		"					
5.	II-261			Sigrid	"	24.03.1918		"					
6.	II-262			Nelly	"	10.11.1919		"					
7.	II-263			Ernst	"	19.12.1921		"					
8.	II-264			Elsa	"	30.08.1923		"					
9.	II-265			Ivar	"	24.02.1925		"					
<i>Osmussaarel Nibondas talus</i>													
1.	III-578	1.1.28	KRUUSMANN	Johanna	Joosep	05.10.1871	eesti	lesk	põllutöö	-			
2.				Rosalie	Gustav	19.04.1893		vallal.	"	-	abielu (2.9.33) p. lk.26		
<i>Osmussaarel Nibondas talus</i>													
1.		1.1.28	NIBONDAS	Maria	Joosep	19.02.1864	eesti	vallal.	pensionär			surm.11.03.1936	
<i>Osmussaarel Erkas talus</i>													
1.		1.1.28	ERKAS	Andreas	Mats	02.09.1865	eesti	abielus	kalur	-		surm.12.06.1932	
2.	III-575			Tiio	Andres	20.10.1864		"	perenaine	-		surm.18.05.1938	
3.	III-576			Hilda	Andreas	23.08.1895		vallal.	põllutöö	-			
4.	II-228			Voldemar	"	06.08.1898		abielus	kalur	reserv			
5.	II-229			Maria	Peeter	22.08.1893		"	põllutöö	-			
6.	II-230			Valter	Voldemar	13.12.1921		vallal.					
7.	II-231			Harald	"	07.02.1925		"					
8.	p-47			Richard	"	09.09.1927		"					
<i>Osmussaarel Erkas talus</i>													
1.	p-370	1.1.28	ERKAS	Johannes	Mats	22.11.1882	eesti	abielus	kalur	tagavara			
2.	p-371			Lovisa	Gustav	22.07.1886		"	majatalit.	-			
3.				Emma	Johannes	19.05.1907		vallal.	põllutöö	-	2.1.29 Tlnna 8.6.30 "	18.9.28 Tlnst 20.9.29 "	
4.	p-372			Cecilia	"	28.11.1910		"	"				
5.	p-373			Sigfrid	"	16.12.1912		"	"				
6.	p-374			Axel	"	23.11.1915		"					
7.	p-375			Stella	"	03.12.1917		"					

8.	p-376			Gunnar	"	28.02.1920		"			
9.	p-377			Karin Svea	"	31.08.1922		"			
10.	p-378			Gottfrid	"	12.09.1924		"			
11.	p-25			Greta	"	01.02.1927		"			
12.	p-379	10.5.29		Edit	"	24.04.1929		"			

<i>Osmussaarel Greis talus</i>											
1.	III-156	1.1.28	GREIS	Nikolai	Karl	09.10.1875	eesti	vallal.	kalur		
2.	III-157			Maria	Johan	02.12.1878		lesk	põllupid.		
3.	III-158			Elfride	Johannes	05.09.1910		vallal.	põllutöö		
4.				Edita	"	17.04.1913		"	"		16.04.1934 abielu puhul lk.86

<i>Osmussaarel Greis talus</i>											
1.		1.1.28	GREIS	Maria	Mats	27.03.1871	eesti	lesk	põllupid.		surn.18.04.1932
2.	p-219			Erik	August	05.09.1902		vallal.	kalur	reserv	
3.				Paul	"	19.03.1909		"	"	vabast.	surn.13.01.1932
4.	III-155			Lovisa	"	16.11.1909		"	põllutöö	-	
5.				Joel	"	24.04.1912		"	"		
6.	p-220	7.7.28		Aline	Mathias	25.07.1899		abielus	"		3.7.28 Tlnst
7.	III-577			Olga	August	08.12.1899		vallal.	"		27.08.1928 Tlnna
8.	p-358	23.4.29		Olof Olgot	Erik	22.03.1929		"	"		
9.	p-542	1.10.30		Elsa Anette	"	16.09.1930		"	"		
10.	II-110	6.9.32		Nelly	"	02.09.1932		"	"		
				Ingeborg							
11.	II-361	16.5.34		Stella	"	04.05.1934					
				Elvine							
12.	III-688			Alvik Joel	"	25.01.1939					

<i>Osmussaarel Marks talus</i>											
1.		1.1.28	MARKS	Mats	Andres	14.05.1856	eesti	abielus	kalur	-	surn.29.11.1928
2.				Leena	Willem	18.04.1861		"	põllutöö	-	surn.17.03.1929
3.	II-305			August	Andres	26.06.1873		"	kalur	-	surn.01.12.1940
4.	II-306			Hulda	Mats	23.08.1877		"	perenaine	-	
				Leontine							

<i>Osmussaarel Marks talus</i>											
1.	II-307	1.1.28	MARKS	Johannes	Andres	30.07.1868	eesti	abielus	kalur		
2.	II-308			Edla	Johannes	20.08.1880		"	perenaine		
3.	p-576			Daniel	Johannes	30.11.1902		"	kalur	reserv	
4.	III-109			Axel	"	06.12.1904		vallal.	"	"	
5.	III-580			Eduard	"	08.01.1907		"	"		31.01.29 kaitseväest
6.				Hilda	"	30.03.1909		"	põllutöö	-	1.2.28 sõjaväkke Rootsis

7.	II-369		Sven	"	17.04.1911		abielus	kalur			
8.	II-309		Ottilia	"	25.04.1915		"		-		
9.	II-310		Meta	"	05.02.1918		"		-		
10.	p-577	30.6.30	Emma	Johannes	19.05.1907		abielus				27.06.30 Erkas talust
11.	p-588	30.3.31	Rosine	Daniel	22.03.1931		vallal.				
12.	II-85	11.5.32	Elmere	"	23.04.1932		"				
13.	II-370	16.6.34	Dagmar Edita	Johannes	16.04.1913		abielus				16.06.34 Greis talust
14.	III-110	20.6.36	Hilda	August	22.07.1907		abielus				20.06.1936 Greis talust
15.	III-346		Ingvar	Sven	23.04.1937		vallal.				
16.	III-602		Lennart Axel	Axel	14.11.1937		"				
17.	III-728		Inga Hilda	Axel	21.11.1939		"				
18.	III-723		Klara Ottilia	Daniel	11.10.1939		"				
<i>Osmussaarel Stavas talus</i>											
1.		1.1.28	STAVAS	Andreas	Joosep	27.10.1867	eesti	lesk	kalur	vaba	surm.18.03.1936
2.	III-583			Maria	Andreas	17.09.1897		vallal.	põllutöö	-	
3.	III-584			Anette	"	28.04.1903		"	kalur		
4.	II 389			Erik August	"	05.10.1905		"	põllutöö		
5.	II 388	15.9.34		Ellen	"			"			
5.	II 388	15.9.34		Wilhelmine	"			"			
5.	II 388	15.9.34		Sven	Ellen W.	28.08.1934		"			
<i>Osmussaarel Stavas talus</i>											
1.	III-582	1.1.28	STAVAS	Johannes	Andres	17.09.1863	eesti	abielus	kalur	vaba	surm.18.03.1936
2.				Maria	Joosep	11.10.1870		"	majapid.		
<i>Osmussaarel Stavas talus</i>											
1.	II-303	1.1.28	KLINGBERG	Herman	Joosep	27.04.1892	eesti	abielus	kalur	reserv	surm.28.10.1933
2.	II-304			Hilda	Johannes	19.02.1899		"	põllutöö	-	
<i>Osmussaarel Nigors talus</i>											
1.		1.1.28	WESTERBLOM	Lovisa	Karl	02.11.1872	eesti	lesk	põllupid.		surm.25.08.1936
2.	III-585			Axel	Andreas	23.05.1899		abielus	kalur	reserv	
3.	III-586			Leontine	Mats	22.10.1898		"	perenaine	-	
4.	III-695			Rudolf	Andreas	18.03.1909		vallal.	kalur		
5.				Karl	Andreas	27.10.1911		"	"		
6.	III-587			Emil	"	02.02.1914		"			

<i>Osmussaarel Nigors talus</i>											
1.	III-588	1.1.28	WESTERBLOM	Lovisa	Mats	06.02.1864	eesti	lesk	põllupid.	-	surn.17.08.1941
2.	II-311			Eduard	Mathias	16.08.1886		abielus	kalur	tagavara	
3.	II-312			Lena	Johan	05.11.1885		"	perenaine	-	
4.				Helga	Eduard	10.03.1913			vallal.		
5.	II-313			Ingrid	"	05.06.1915			"		
6.	II-314			Manfred	"	27.09.1923			"		
<i>Osmussaare tuletornis</i>											
1.	II-217	1.1.28	WESTERBLOM	Konrad	Mathias	21.03.1889	eesti	abielus	tuletorni teenija	tagavara	
2.	II-218			Juula	Adam	26.05.1892		"	-		
3.	II-219			Fredrik	Konrad	23.07.1913			vallal.		
4.	II-220			Astrid	"	16.02.1922			"		
5.	II-221			Gunnar	"	19.06.1924			"		
6.	II-222			Walter	"	19.06.1924			"		
7.	II-216	31.12.32		Rosine	"	29.12.1932			"		
<i>Osmussaare tuletornis</i>											
1.	II-383	16.10.34	ALLIK	Aleksander		29.07.1901	eesti	abielus	riigit-ja majap.		
2.	II-384			Lilly Emilie		25.07.1903		"			
3.	II-382			Vello Jüri	Al-der	06.08.1934					
4.	II-385			Ellen	"	24.03.1926					
1.	p-387	1.1.28	ENGMANN	Mats	Kristjan	03.10.1888	eesti	abielus	tulet.t-ja	tagavara	surn.31.10.1940
2.	p-388			Sofia	Andreas	16.03.1895		"	-		
3.	p-389			Elmar	Mats	16.12.1922			vallal.		
4.	p-390			Irene Svea	"	02.10.1924			"		
5.	p-391			Harald	"	15.12.1925			"		
6.	p-392	3.7.29		Emmanuel Fridolf	"	22.06.1929			"		
7.	II-78	13.4.32		Evald Edit Lia	"	12.02.1932			"		
8.	II-79			Ingrid Sara	"	12.02.1932			"		
9.	II-391	12.10.34		Astrid Aina	"	08.10.1934			"		
10.	III-44	20.1.36		Rakel Linea	"	06.01.1936			"		
1.		1.1.28	HEYMANN	Mathias	Mats	18.09.1889	eesti	abielus	tulet.t-ja	tagavara	surn.02.10.1932
2.	II-145			Hulda	Karl	04.03.1893		"	-		
3.	p-41			Hjalmar	Mathias	28.06.1927			vallal.		
4.	II-232	4.2.33		Robert	"	10.01.1933			"		
1.		1.1.28	KUUTSE	Ernst	Emil	01.03.1883	eesti	abielus	ülevaataja		

2.				Hilda	Mihkel	19.12.1883		"	-			
3.				Hans	Ernst	11.02.1920		vallal.				
1.	p-438	1.1.28	LUKS	Mathias	Mats	19.12.1897	eesti	abielus	t.teenija	reserv		
2.	p-439			Olga	Johannes	19.06.1901		"	-			
				Ingeborg								
3.	p-440			Ingwald	Mathias	29.05.1924		vallal.				
4.	p-441			Agnes	"	19.09.1925		"				
5.	p-442	12.12.29		Adolf Sven	"	02.12.1929		"				
6.	II-86	11.5.32		Felix-Ove	"	05.05.1932		"				
7.	III-348			Inga Ottilia	"	24.04.1937		"				
7.		10.1.29	Treugut	Georg	Jakob	16.01.1881	eesti	lesk	motorist	-	Baltiski	surm.06.04.1929
13.		24.10.28	Kuulbusch	Selma	Johannes	18.12.1901	eesti	abielus	-		20.10.28	20.06.1930 Kõrgessaare v-a
											Kõnnu v-st	
59		27.7.29	Koolmann	Rudolf	Johannes	27.07.1909	eesti	vallal.	kalur	-	23.07.1929	21.08.1929 Kõnnu valda
											Naissaare v.	
<i>Osmussaare koolimajas</i>												
1.	II-91	1.1.28	DANS	Johannes	Johan	04.01.1898	eesti	abielus	õpetaja	vabast.		
				Ferdinand								
2.	II-92			Lovisa	Johan	09.11.1896		"	-			
<i>Osmussaarel</i>												
1.	III-139	1.1.28	Tolowikoff	Maria	Mathias	11.06.1878	eesti	lesk	teenija	-		
2.	III-140			Olga	Dimitri	25.01.1918		vallal.				

Några intryck från vår första resa till Estland.

Jag hade under alla år här i Sverige undrat mycket hur det gått för våra pojkar som blev borta i kriget. På 70-talet fick vi veta att Fredrik Brus hade överlevt krigets fasor och bodde i Hapsal. Min tanke var nu att få träffa honom. Nu hade det börjat bli resor till Estland och en resa skulle gå till Estlands svenskbygd. En grupp som kallade sig Rickul-gruppen anordnade resor till Bergsby. Vi var bara några stycken Odensholmsbor med. Logi hade ordnats i Kristovs affär och gamla skolhuset i Bergsby användes som matsal.

Fortfarande var dock Odensholm och vissa delar av Spitham belägrade av rysk militär. Nätterna igenom stördes vi av ryskt flyg. Nu kunde vi se att ett samhälle som varit slutet i många, många år åter hade börjat vakna till liv.

Genom Arne Tennisberg fick vi nu skjuts till Hapsal, han visste var Fredrik bodde: Nüme Pöik 1 -5. Det blev ett oförglömligt ögonblick när vi först träffades. I fantasin hade jag trott att han var en bruten man efter allt lidande han gått igenom, men där tog jag fel, han var ännu rak och spänstig. Vi satte oss ner mitt emot varandra för att tala. Jag ville så gärna fråga om saker och ting, men ämnet var så känsligt så ingen ville ta tag i det. Vi satt tysta några minuter. Jag kände hur tårarna rann på mina kinder. Så småningom skulle vi komma till saken. Helt plötsligt var jag tillbaka 50 år i tiden, när de som unga pojkar mobiliserades till Röda armén i sina tunna sommarkläder, till den arktiska kylan i Sibirien. Jag frågade: "Fredrik, berätta, när gick ni, hur gick det till, vilka vägar?" Han berättade att de transporterades med en båt som hette "Voohi" sjövägen till Leningrad, därför att armegrupp Nord hade skurit av alla förbindelser landvägen till Narva. De här julidagarna 1941 var en febril tid för försvararna. Operation Barbarossa fortskred med en rasande fart och det gällde att få undan de mobiliserade fort. Färden gick med pråmar över Ladoga och över floden Svir in i det ryska flodsystemet bortom Ural. Resan hade tagit lång tid och hösten stod för dörren. Man hade inga vinterkvarter utan manskapet beordrades att bygga bostäder ner i marken (zempljankor). Männen led svårt av svält och kyla, sjukdomar började grassera i lägren och esterna dog i massor. Jag avbryter Fredrik med en fråga: "Var blev de andra Odensholmspojkar av?" Han säger: "Valter, de blev alla där". Några få lyckades rädda sig genom att frivilligt begära sig till fronten. Där fick de slita ont, men chansen att klara livhanken var större. Fredrik hade lyckats med det, men sårades allvarligt av en krypskytt. Han talar också om hur politruken jagade manskapet framför sig med orden: "Går du inte framåt så skjuter jag ner dig". Han visade mig skottskadorna men de hade läkts och han hade inga men av dem.

Genom Fredriks bekanta hade vi fått kontakt med rysk militär. Vi ville så gärna till Odensholm, men det gick inte alls. Vi fick följa med en båt ut som körde till Råggrund (Rukkerahu) men Odensholm var helt förbjudet. Vi fick komma till Dirham och kunde se Odensholm på avstånd ligga och flyta i vattnet.

Nu stod det helt klart för oss att vi med alla medel skulle försöka få komma till Odensholm. Tanken väcktes att vi skulle skriva till dåvarande utrikesministern Eduard Sjevardnadze, vilket vi också gjorde 20 november 1990. Efter 7 månader, i juni 1991, ringer konsul Budgakow från ryska ambassaden och säger: "Valter, ni kan nu åka till Odensholm". Det var ju en glädjande nyhet och förberedelserna för nästa resa började. Vad som varit stängt under 50 år höll plötsligt på att öppnas.

Ett dystert jubileum

50 år har förflutit sedan omkring 600 nargö-, rågö- och odensholmbor sommaren 1940 tvångsflyttades för att bereda plats åt sovjetiska trupper. Det är ofattbart att Nargö, Rågöarna och Odensholm alltså är slutna områden som förvaltas av de militära myndigheterna. Dessa fordom så intressanta öar med sin sköna natur och ålderdomliga bebyggelse går nu inte att känna igen, ödeläggelsen är total.

Som ett apropå till händelserna för 50 år sedan publicerar jag ett utdrag ur odensholmbon Erik Stavas' dagboksanteckningar från ödesåren 1940-42. Erik Stavas var en färgrik "holmbo", son till den legendariske kapellföreläsaren ("färeläsarn") Johannes Stavas. Erik fick sluta sitt långa, växlingsrika liv här i Stockholm 1988, vid 85 års ålder.

Inga ändringar har gjorts i sakinnehållet, men stavningen har korrigerats.

(Jag publicerade en utförlig redogörelse för tvångsflyttningen 1940 i Kustbon 1980 nr 3.)

Elmar Nyman

"Våra resor och upplevelser efter evakueringen från Odensholm"

Våren har kommit med sin glada fågelsång. Allt som har varit i dvala har vaknat till liv igen, efter en kall och mörk vinter. Men livet hos öns befolkning är icke som vanligt, någon åkomma ligger i luften.

Onsdag 1 maj 1940. Idag få vi höra viskningar man och man emellan att vi få gå samma öde till mötes som rågöborna, evakuering. Men ingen riktig säkerhet, några anse saken som tomt

"Flat som en bricka ligger holmen och tycks flyta på vågorna med sitt fyrtorn längst norröver och ungefär på mitten det lilla bländvita kapellet med sin nälvassa spira." (Sven Danell i Guldstrand.)

"Jesu kapell" invigdes i september 1756 av Nuckö församlings kyrkoherde Jonas Carlblom, kapellens främste tillskyndare.

prat, andra åter ta samma sak med allvar.

Onsdag 14/5. Två veckor har gått nu, men ingen vidare klarning i saken vet man ännu. I går fick jag brev från Finland, bland annat var där skrivet att Odensholm redan skall vara utnämnd till rysk krigsbas. Nu sänder vi två man till Reval att ta reda på saken.

Fredag 17/5. I dag kommo våra sändebud hem åter. Alltså är det nu säkert att vi komma att flyttas bort från ön, men det skulle kunna dröja med flyttningen bortåt hösten.

Tisdag 21/5. I dag var vi till Rickholz kommunalhus. Där fick vi höra att herr Lesman har uppstigit som ensam ägare till Odensholm, att ersättningen som skall komma för våra gårdar skall tillfalla honom. Skräckinjagande nyhet. På kvällen har vi en rådplägning i skolhuset om den saken. Sagt och gjort. Två män bli utnämnda att i morgon resa till Reval. Våra gamla svenska konungaprivilegier skall tagas med, dessa som våra öbor 1902 vunno seger med över furstar och baroner. Herr Lesman har förut blivit nedkuvad genom sanning och rättigheter.

Onsdag 22/5. Återigen i Reval. På kvällen samlades vi med våra (ledande?) svenska män, vi läsa noggrant genom dessa gamla dokument, rådpläga med varandra, utse en advokat osv. Och diskutera processen mot herr Lesman

som år 1913 ägde rum med våra gamla öbor, då han kom till ön för att skaffa sig rikedom genom kalkstensbrytning ur jorden. Men herr L. fick denna gång fortare än han kunde ana lämna alla sina företag och resa bort åter därifrån. Befallningen kom då från ryska guvernören i Reval okt. 1913.

Torsdag 30/5. En vacker majdag. Fm. kl 9 kom telefonbud från Reval, att alla husägare skulle få stanna hemma. Våra hus skulle bli taxerade. Kommissionen från estniska och ryska staten kom hit. Fm. kl 10 var arbetet i full gång, med husuppmätning och taxeringar – värdet på husen var endast 25-30%, några upp till 50%. Nu få vi höra, att om 10 dagar skall vi vara bortresta från ön. Och vårt nya hem skall bli Nargö.

Alltså tio dagars packningstid har vi på oss. Budskapet om vår snara flyttning när snart vida omkring, över land och byar. Men denna dag kommer väl ingenting från packningen, (blir det inget packa av). Överraskningen över vår snara flyttning har slagit nästan alla med någon slags förlamning.

Fredag 31/5. Tidigt på morgonen får alleman idag börja sitt arbete. Männen måste göra packlärar, hammarlagen genljuda överallt. Kvinnor och barn åter packa kläder och köksaker. Hjärteslitande suckar hör man överallt. Befallningen var från estniska stats-

Begravning på Odensholms kyrkogård 1926.

kommissionens sida att även de minsta värdelösa tingen måste vi taga med oss från ön, ingenting skulle lämnas kvar åt ryssarna. Men det var nog omöjligt att hinna med allt på några få dagar, därför blev nog en stor del av värdefulla saker kvar på ön, som ryssarna sedan fingo fröjdas över.

Söndag 2/6. I dag blir det väl ingen söndagsfrid. Kommunalstyrelsen från Rickholtz kom i dag hit för att bortföra alla skolhusinventarier. Folk och hästar äro åter i fullt arbete vid skolhuset. Sent på kvällen sluta vi arbeta vid skolhuset.

Tisdag 4/6. Tidigt på morgonen idag är ön överlastad med främmande folk, för det mesta handelsfolk som kommit hit för att köpa hästar, kor, grisar och får, ja, med ett ord sagt, allt vad deras ögon falla på. Priserna vet vi nog vid sådana tillfällen! För ett får bjudes 5-7 kr, för en ko 30-40 kr. Man säljer utan vidare, trots billiga priser.

Fredag 7/6. Två dagar har vi ännu på oss. Två prämar med en liten bogserbåt för kom i går hit, sänd från statens sida. Nu är dubbelt arbete. Från varje hus måste en man vara med och lasta i prämar. Vår resplan har även nu blivit ändrad. I stället för Nargö skall nu Vormsö bli vårt mål. Nu kommer frågetecken upp på frågetecken, vad vi skulle göra där på Vormsö. Vi har ju inga fiskeredskap för gruntvattenfiske. Vi odensholmbor äro ju djupvattenfiskare och även våra båtar äro ju obrukbara för gruntvattenfiske. Men ingen motsägning, dvs protest, vi får ju gå dit som dom sända oss.

Lördag 8/6. I dag har arbete varit

mer än vanligt. Prämar skulle lastas färdiga idag. I måndag får vi resa. Hästar och kor som ännu äro kvar se mycket förskräckta ut. Någon har sagt att nu råder tusenåriga riket här på ön därför att hästar och kor gå i bete på höängen (slättervallen). Men för min del liknar det icke tusenåriga riket utan rakt emot. Korna har gripits av en vild panik. Dagen igenom vråla de av förskräckelse. De mesta husdjuren äro redan sålda. Två kor på gården ha vi ännu kvar, de äro mycket förskräckta, kanske i tron att samma öde även väntar dem. På eftermiddagen går jag till hamnen, göra min motorbåt startfärdig för resan, när jag har allt i ordning gjort då börjar jag själv gråta och jag grät mycket. Jag tyckte att jag var så liten, och såg tillbaka på barndomsdagarna, då jag satt i fars och mors famn, jag såg allt så nära, nära på mig – träd och stenar, allt var ju nu så stort och kärt för mig, men nu får jag lämna dem det sista ögonkastet, för att aldrig mer få se dessa mina kära barndomsminnen, ett sista farväl för alltid.

Söndag 9/6. I dag fira vi den sista söndagen på ön. Våra mycket högt uppskattade svenska män från Reval har även idag kommit hit för att ta sitt sista avsked från ön. På f.m. har vi den sista Gudstjänsten i kapellet. Predikan leddes av prosten Hj. Pöhl. Idag får vi även höra, att vi få två dagars förlängningstid. Alltså blir nu vår resa till den 12 juni.

Tisdag 11/6. En vacker junidag. Idag blir det sista dagen på ön. Prämar äro redan färdiglustade utom den som tager levande last i. På ena lastar vi

våra mindre båtar på prämdäcken och sätta hästar och kor dit in. Kl 20 är allt i ordningställt. Kvinnor och barn äro redan komna till hamnen. Natten är kall, kvinnorna göra upp lägereldar, där de med bamen stå och värma sig. De flestas ögon stå glänsande i tårar. På natten kl 24 lämnar jag byn. Nu skall jag taga avsked från barndomshemmet, jag går genom alla rummen, stänger igen dörrarna. Nycklarna lämnar jag i, sist går jag till mitt eget sovrum, böjer mina knän i en stilla bön till Gud. Nu säger jag ett farväl för sista gången, men ingen som svarar emot mig. Granngårdarna står redan tomma, ja hela byn står nu öde och tom. Jag skyndar även mig fort till hamnen. Så är det blott några få som sitta kvar vid lägereldarna. De flesta har lagt sig ned på marken att ta en liten blund. Jag kryper även ned i min motorkajuta och tar en timmas vila.

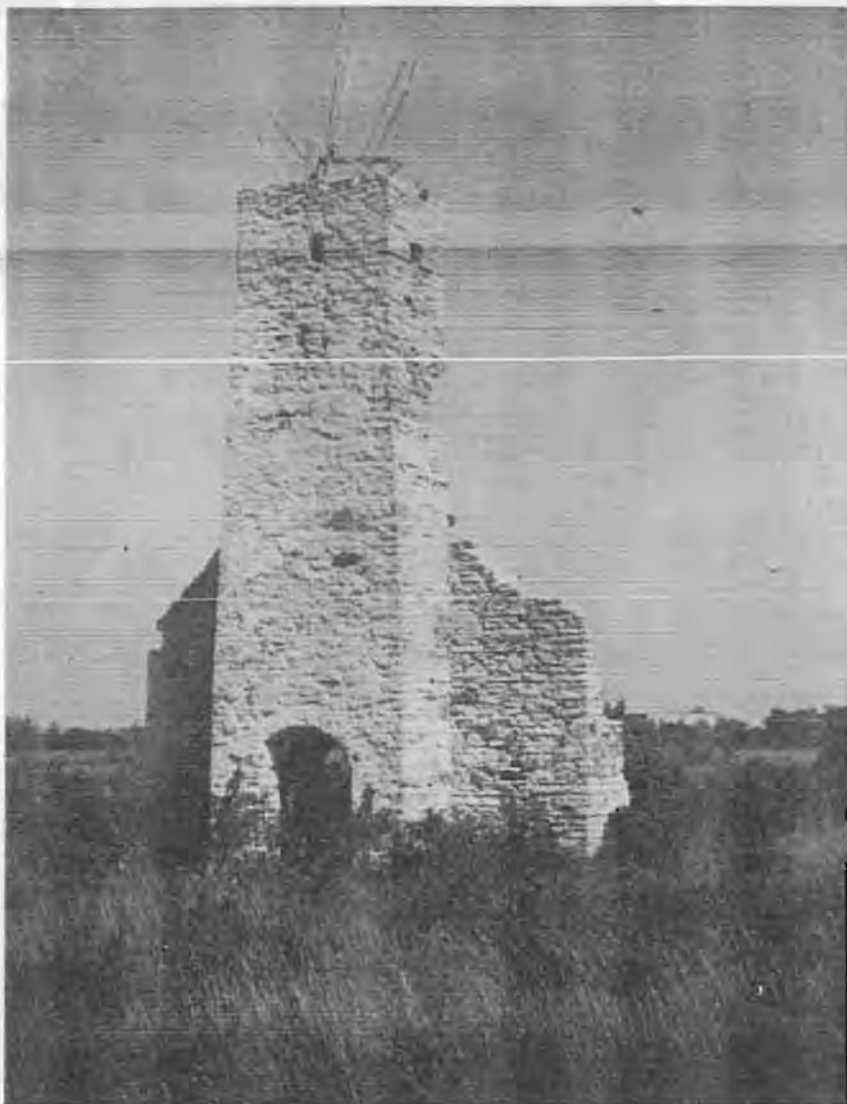
Onsdag 12/6. Jag vaknar vid ångvisslans ljud. Alle man på plats, kvinnor och barn sätta sig på prämar, vi män gå i våra motorbåtar. Färden över havet går mycket bra och f.m. kl 8 lägga vi till vid Sviby brygga på Vormsö.

Här blir vi mycket vänligt mottagna. Bland andra som möter oss på bryggan är allas vår käre vän T. Gerdström, han visar sin hjälp på ett särskilt gripande sätt emot oss flyktingar. Nu börjar urlastningen. Först tages hästar och kor ut. Varje familj får adressen till sin nya bostad. Jag får min plats på andra sidan ön 5 km från Sviby. Jag har en mycket vacker plats, men vattnet är grunt för fiske.

Torsdag 13/6. Den första dagen i vårt nya hem. På morgonen spänner jag hästen för och kör i väg till Sviby brygga. Lossningen pågår redan. Jag möter igen våra öbor, frågor var var och en är bosatt: alltså äro några familjer i Hullo och några på Magnushov. Nu ser jag att jag har fått den bästa platsen, för jag lever vid stranden. Bryggan i Sviby är nu översälad med packlärar. Nu komma några tjugtals hästar hitkörande för att hjälpa oss. Hjälpen är mycket välkommen.

Söndag 16/6. Min första söndag i mitt nya hem. Ack så glatt det kännes att få en vilodag efter veckans ansträngande arbete. På f.m. är jag i Gudstjänsten. Den andliga verksamheten är mycket stor på Vormsö. Idag har jag även fått möta mången gammal vän. Middag blev jag bjuden hos en skolkamrat.

Torsdag 17/10. Nu har jag bläddrat många månader förbi – och är nu framme i oktober. När jag kastar en blick tillbaka på förgångna sommaren, så är ju mångt och mycket som jag har kunnat stanna vid. De flesta odens-

Resterna av "Jesu kapell" i våra dagar. Borta är den väldiga träskulpturen föreställande Martin Luther med Bibeln i handen liksom de stora grindarna som har upp statyn. Och vad värre är, hela kyrkogården är upplånad. Foto Maido Limbak.

holmfamiljerna äro nu bortresta från Vormsö och äro nu bosatta i Rickholtz. Själv har jag även under sommaren varit till Spithamn å fiska. Här på Vormsö har vi även försökt fiska men resultatet har varit mycket lågt. På kvällen går jag som vanligt till min granne pastor J.R. att lyssna på dagsnyheterna från Sveriges TT. Nu får vi även höra att de 110 rågöborna har kommit till Sverige och får höra även dem själva tala i radio. En brinnande längtan stiger upp i mitt hjärta. Nationalkänslan flammar upp större än förut. Hade jag haft vingar så skulle jag i samma stund kommit flygande hem till Sverige.

Tisdag 22/10. Idag säljer jag våra två kor som vi ännu hava kvar. Stina och Nessa och även hästen Maxe blir såld. Lagården och stallet äro nu tomma. Tio höns som vi ännu hava kvar säljer jag i morgon. De andra odens-

holmborna hava redan sålt sina kor och hästar. Varför frågar någon undrande? Ja därför att vi åter få resa bort från Vormsö. Det blev redan beslutat vid det sista kommunalsammanträdet att vi åter skulle få resa bort från Vormsö, här finnes ingen vinterplats för oss. Vi begära fri resa till Rickholtz eftersom staten skickade oss till Vormsö, men svaret blev nekande. Nej!

Måndag 4/11. Idag fick jag ett sorgeduskap. Min sväger M. Engman har drunknat. Hustrun återblev med 8 barn.

Onsdag 6/11. Idag reser jag med min motorbåt "Laxen" bort från Vormsö. Vårt nya mål blir nu Spithamn. De mest av mina saker lämnar jag här på Vormsö, i hopp att till våren hämta dem härifrån. Resan över sjön gick mycket vackert hit till Spithamn. Nu är vi åter i ett nytt hem. Här få vi bo tillsammans med familjen O.K. i deras hus.

8/2 1942: Året 1941 går jag förbi. Jag vill icke stanna vid dessa upplevelser, de har endast varit nödens och sorgens dagar.

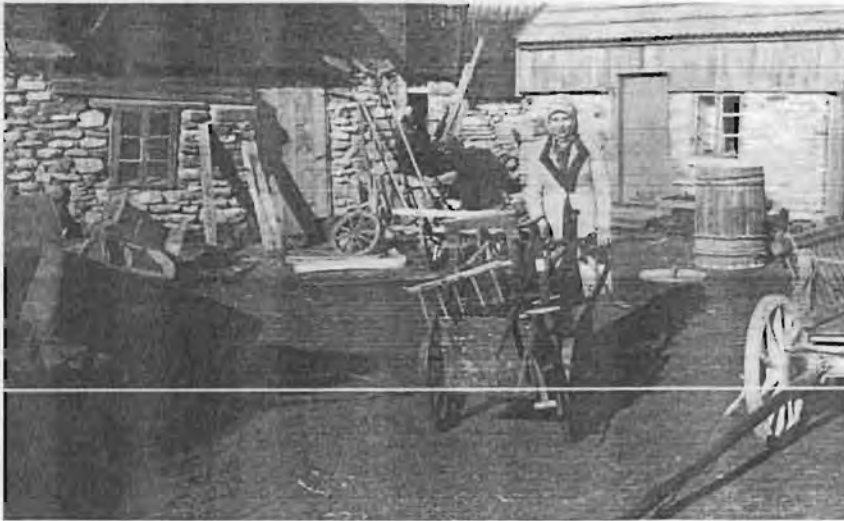
Hösten 1940 lämnade jag ju de flesta av mina saker på Vormsö. Men i min stora förvåning när jag om vintern 1941 reste dit så voro alla sakerna försvunna och nästan alla småbåtar som lämnades kvar där voro borta och förstörda.

Jag får bedja ursäkt att det nedskrivna är fullt utav fel, men mina vänner få själva rätta det.

Med en varm svensk hälsning
den 8/2 1942 Erik Aug. Stavas."

Odenholms nya fyr torn är svart-vitt liksom det gamla som förstördes under andra världskriget. Foto Maido Limbak.

*(En ödesskildring om en tvångs-
evakuering förorsakad av den
estnisksovjetiska överenskom-
melsen angående sovjetiska
militära baser i Estland)*

En vagn lastad med gamla tillhörigheter från Odensholm i juni år 1940

Vid mitt besök nyligen i Dorpat fann jag i "Eesti Rahva Muuseum" (Estlands Folkmuseum) i dess fotosamlingar en mängd fotografier, som med sina vardagliga motiv och särskilda händelser påverkade mig avsevärt. Dessa foton som togs i juni år 1940 är försedda med delvis många specifika uppgifter vars inte enbart plats- men även mycket preciserade historiska fakta blev underlag för denna artikel. Fotografierna är försedda med beskrivningar ur tidningen "Päevaleht" (Dagbladet) i Reval, som var den dåtida mest lästa tidningen och var politiskt obunden.

Lördagen den 8 juni år 1940

Den dagen föll ett så kraftigt regn i Dorpat, att sångfestivalen avbröts. På första sidan i "Päevaleht" var de "heta" nyheterna en pågående sommarutställning, reklam för biografilmerna "Vanemate süü" (Föräldrarnas fel) och "Skandaal tsirkuses" (Skandal i cirkusen), man informerades om var man kunde avsmaka den just anlända tyska konjaken "Asbach Uralt" och var man kunde bläddra i den nytryckta svensk/estniska fickordboken.

På sidan två finns bl.a. ett meddelande, att direktören för "Eesti Rahva Muuseum" doktor Ferdinand Linnus samt den folkvetenskapliga avdelningens äldsta medarbetare, fru Erna Koern har begett sig till Odensholm för etnografiska beskrivningar, fotograferande och tecknande... De fick sällskap på båten från Növa även av Sten Karling (svensk konstforskare, universitetets i Dorpat professor 1933-41), tecknaren Esko Lepp (senare Estlands grafiker) samt "Kalakeskuse" (Fiskcentralens) chef Jakob Puss.

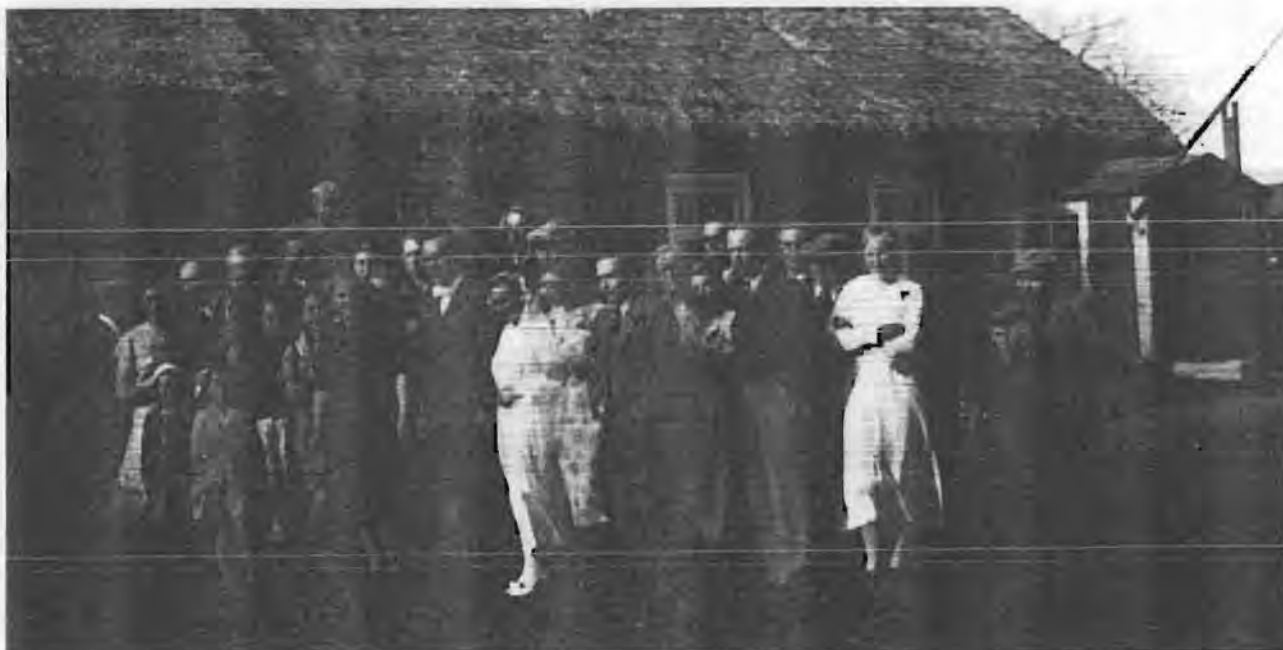
När båten närmade sig Odensholm fångades de ombordvarandes uppmärksamhet först av pyttesmå enbus-

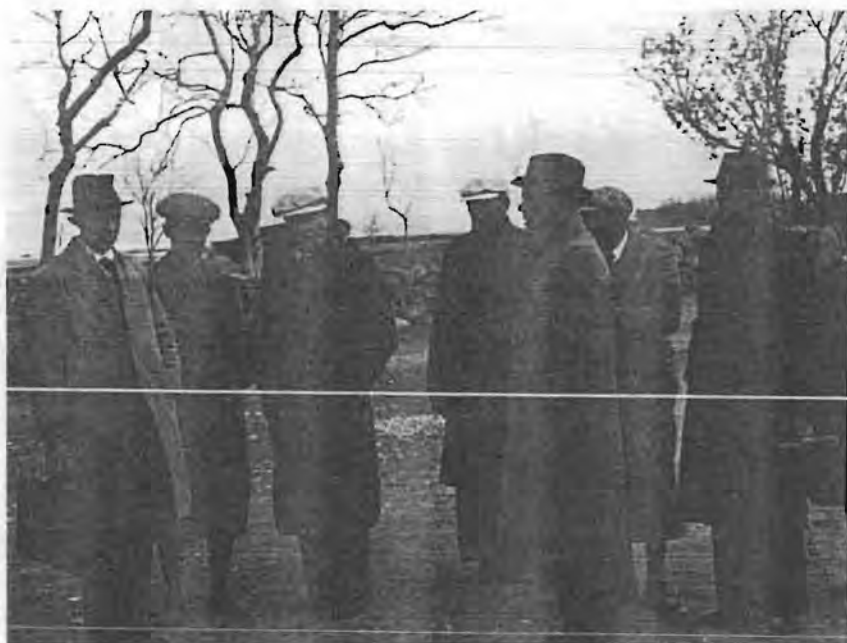

kar. Väl ilandkomna besöktes kyrkan, de gamla gravkorsen på kyrkogården samt Martin Luthers staty, som syntes långt bort ifrån. Man fortsatte, förbi kvarnar och kom fram till Fiskcentralens byggnad där torsk saltades och utanför torkades torsk huvuden. Överallt kunde man förnimma det vardagliga, lugna rytmiska livet. De ankomna främlingarna intog frukost utomhus på Janne Brus' gården. Därefter besöktes byn. Och nu började det sedvanliga dagslugnet störas av knarret från lastade vagnar, som drogs av hästar med ljudliga hovtramp. Fororna var på väg mot hamnen. De nyanlända främlingarna besökte många bondgårdar, bl.a. Edgar Vesterbloms gamla

gårdsbyggnader med öns äldsta ria (torkhus), som lär ha gjort "tjänst" i nära 100 år.

Kringströvande på ön såg man plötsligt, att kyrkoorgeln bars ut ur kyrkan för att användas i ett hus där bröllop skulle hållas. Och snart började bröllopfesten i Erkasgården dit också de nyss anlända främlingarna inbjöds. Som bruket var cirkulerades bland bröllopgästerna ett öl-stop – endast till främlingarna bjöds dricksglas. Till gästerna hörde även fyrtorrens chef med familj, Allik. Som seden bjöd, togs även ett gemensamt fotografi. Tills nu har detta foto blivit ett av de sista bevarade minnena från den tiden då man var lyckliga tillsam-

mans även om kanske varje deltagare hade oro för den ovissa framtiden, men trots allt påbörjades den sedvanliga bröllopsfesten med dans och spel och man var i god bröllopsstämning.

Söndagen den 9 juni

Klockan 11 skred två brudpar följda av brudnäbbar – två och två – i kolonner längs bygatan till kyrkan för att vigas. Dessa vigslar tillsammans med gudstjänsten blev de sista på ön. Många gäster infann sig – bland dem prosten Hjalmar Pöhl från Ormsö, rektor Isberg från Birkas folkhögskola. Klockan 14 var det hela över. Livet på ön började ändra sin vardagliga, sedvanliga rytm. Endast fyren var som förr, oavsett allt gällde regeln: Ljuset måste vägleda alla på havet!

Måndagen den 10 juni

Lastning av bohag på vagnar påbörjades och enligt sed selades hästarna och spändes framför vagnarna av kvinnor. Så även vid Stavas-gården. Snart kördes vagnarna till hamnen.

Museiarbetare samlade gamla ting och lämpliga museiföremål samlades ihop på Julius Brus gård. I hamnen hade uppköpare av järnskrot anlät från fastlandet och man gjorde affärer. Dock kunde en del föremål gömmas för uppköparna, som sökte upp familjerna och deras gårdar. De gömda föremålen var avsedda för att bevaras i museum. Instruktioner gavs om hur tingen kunde användas av de nya ägarna – gamla Greis visade t.ex. hur krokar tillverkade av rep användes. Samtidigt "förevigade" tecknaren E. Lepp äldre byggnader och tack vare hans teckningar kan man i dag bekanta sig med dåtida byggnader.

Tisdagen den 11 juni

En av de "fetaste" rubrikerna i "Päevaleht" lyder "Stunden för inte annullerade beslut är slagen". Denna rubrik symboliserar även de skeenden, som följde på Odensholm.

Tidigt på morgonen, kl. 05.30, kom bondmororna tillbaka hem efter att för sista gången ha föst sina boskapsdjur på bete i hagarna. Den första sändningen med museiföremål sändes iväg med motorbåt till Növa. Båten tillhörde män i Növa. Den från Nuckö anlända affärsmannen Klingbergs män lastade den inhandlade järnskroten på motorbåtar. Samtidigt påbörjades ilastning av de evakuerades ägodelar till Sjöfartsverkets pråm. Förutom byggnaderna kvarlämnades båtar. Mindre bruksföremål medtogs, kvinnorna medförde förstås även spinnrockar. I hamnen fanns också en pråm för passagerare.

Vid 20-tiden började man fösa boskapen till hamnen för att lasta djuren på en pråm. De flesta djuren stegrade sig och några av dem, som inte ville gå ombord, lyftes med hjälp av handvinsch till flytetyget.

Onsdagen den 12 juni

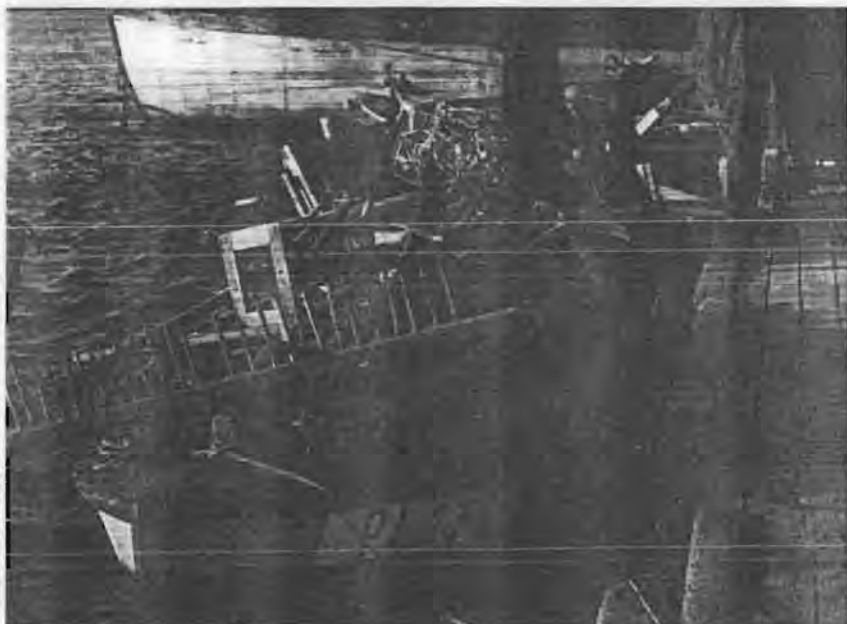
Ombordlastningarna skedde under hela natten. Juninatten var kylig och och i de flyttandes hjärtan rådde ängslan. För att värma sig i natten hade man gjort upp en bål i hamnen och där satt många för sista gången på ön. Invid elden satt även två nygifta som i stället för smekmånad på ön var tvungna att lämna sitt hem där – för hur länge och vart? Kunde man redan gissa sig till fortsättningen? Vid 3-tiden sällade sig till brasan även skollärarens hustru fru Dans, fyrmästarens maka fru Allik samt museitjänstemannen Ella Koern. Kl. 5 lämnade Stavas husbonde, Erik August Stavas ön i egen motorbåt tillsammans med öns sista byäldste Johannes Erkas. Samma tid lämnade öns hamnkaj också pråmen med de evakuerade – pråmen bogserades ut från kajen av öns kvarvarande motorbåtar. En av öns motorbåtar slog följe med pråmen och kursen sattes mot Ormsö. Kvar på Odensholm blev fyrmästare Allik med sin svärfar herr Ecker, några sjöförbindelsematrosor, som tjänstgjorde i fyrornet samt tomma vagnar. Klockan visade 05.30.

*

I "Päevaleht" fanns bland andra meddelanden hur bestämmelser skulle efterföljas vid evakuering under undantagstillstånd.

*

"Päevaleht" daterad den 14 juni har en iögonfallande rubrik "Vagn med gamla tillhörigheter från Odensholm" följt av en längre artikel. I en under rubrik till denna text finns angivet "Egenheten i det lilla fiskelandet –

torsken är odensholmarnas guld". I något större stil skrevs "Museitjänstemännens undersökningsresa till ön". I textens början påpekas, att Odensholm är litet känt på fastlandet ty öns klimat och karga natur har inte lockat varken turister eller semesterfirare. Tidningen anger även, att Estlands Folkmuseums vetenskapliga expeditionsdeltagare återkommit till Reval och gruppens ledare, Dr. F. Linnus, har berättat "en hel del om odensholmarnas historia sedd ur etnografisk synpunkt". I fortsättningen framgår, att denna expedition var den första i sitt slag som utförts av estniska vetenskapsmän ty innan hade Odensholm enbart besökts av finska och svenska vetenskapsmän och vid dessa tillfällen

forskades huvudsakligen i språk. Expeditionens "fångst" var ganska riklig – en vagnslast med över 300 föremål och lika många foton och teckningar. Allt detta "ger en omfattande bild av Odensholms kultur och ett separat rum kan inrättas på museet för föremålen", berättar Dr. F. Linnus. Sedan omnämns flera speciella observationer gjorda på Odensholm – ost, klädesplagg – "klimatet fordrar färskinnspälsar även på somrarna och speciellt denna sommar" påpekas i artikeln. Något nämns även om öns hushåll och seder. Därefter skrivs, att "i stort är öns befolkning nöjd med livet på ön, man har vant sig vid klimatet och öns karga natur". Artikeln avslutas med betraktelser om de

namnskyltar som man sett i kyrkan och i husen på förlista fartyg samt omnämmanden angående statyn av Martin Luther.

Och INTET nämns om den tragedi som nyss utspelats på ön! Av tidningens beskrivning av evakueringen från Odensholm fås intrycket, att det "idylliska" livet på ön på något sätt fortsätter! Denna underton av "icke ställningstagande" av "Päevaleht" återfinns även i kommande artiklar angående skeenden i juni-juli 1940. Hela Estland upplevde under dessa månader uppskakande tragedier men "Päevaleht" kommenterade dessa händelser på ett "neutralt" sätt, som om man försökte fjäska för Sovjetmakten genom ett slags "medspel".

26 juni 1940

"Päevaleht" meddelar i en kort notis: "I basområdena likvideras 1.300 hushåll. Nya boplatser ordnas för de flyttade. Tills nu har 300 jordbrukare kolonialiserats varav 80% själva har skaffat sig bostäder".

Nog uppväcker dessa rader hos var och en sina egna tankar och minnen hos dem, som själva upplevt dylika händelser. Trots att "Kustbon" infört en del artiklar angående här ovan nämnda händelser, föreslår jag, att VARJE odensholmare, som själv minns dessa tider, skriver sina EGNA iakttagelser och minnen i berättelseform eller/och ber sina barn/barnbarn vara behjälpliga med skrivandet, och lämnas till SOV eller till Odensholms byalag.

*Texten sammansatt av Jutta Holst, Reval
Översättning från estniska av
Ivar Boman, Reval*

SP₂ 5672
Odins ö.

Har du sett den omkr. 5 km långa och 2 km breda ön, som ligger vid inloppet till Finska viken? Den är inte vidare fager, men den är idyllisk. Själva ön utgöres av en grus- och kalkstensbank, där gruset är lagt i väldiga efter varandra följande bankar eller vågor. Stränderna äro låga med undantag av nordöstra sidan, där kalkklinten höjer sig till ca 10 m övar havsytan.

Växtligheten är mycket sparsam och utgöres av smärre björkdungar samt spridda rönnar, askbestånd och getapel. Gräsväxten är likaledes torftig, vadan gräs spirar i större omfattning endast i skogsdungarna och fåroarna mellan grusbänkarna. Men gräset är saftigt och näringsrikt samt lämpar sig väl i synnerhet till får- och hästbete, medan nötboskapen där emot har det betydligt svårare att livnära sig.

På ön finnes även en del ängs- mark och odlad jord (25-30 ha), som var fördelad ursprungligen mellan 7 gårdar, vilka äro samlade i en by i mitten av ön. Byn jämte åkerjorden ligger i en sänka, varför marken där är något fuktigare än annorstädes. Spannmålsodligen var dock aldrig tillräcklig för öns till omkr. ett hundra-tal uppgående folkmängd. Potatisen gav dock i regel tillräcklig avkastning. På ön har aldrig funnits någon handelsbutik, varför var och en var hänvisad till att själv förse sig med nödiga varor, och livsförnödenheter, utom dem som man hemma på ön alstrade. Sida vid sida med jordbruket bedrev man fiske, som egent-

ligen utgjorde öbornas huvudnäring. Emedan fisken inte kunde avyttras i färskt tillstånd, saltades den för att sedan om hösten realiseras i städerna. Under den senaste tiden fanns det också möjlighet att avyttra färsk fisk, men odinsholmborna fingo tyvärr inte länge utnyttja denna möjlighet.

Öns befolkning utgjordes av kärnfriskt svenskt folk, vars historia på ön av allt att döma leder långt tillbaka i tiderna, men var över tyvärr alla skriftliga urkunder saknas. Såsom tidigare nämnts voro gårdarna 7 till antalet, men senare utbrötos ur dem nya gårdar så att antalet hushåll nästan tredubblades, ehuru inga nya gårdsnamn antogs.

Ön hade också en folkskola, där elevantalet varierade omkring 15. Under de senaste 15 åren undervisades öns ungdom av läraren Johannes Dans.

På Odinsholm finns också ett kapell, liksom på alla de andra svensköarna. Detta tyder på, att dess åbor troget och nitiskt velat följa i Mästarens fotspår och dessutom besjålats av en sällspord enighet i gemensamma företag. Denna ursprungligen prisvärda egenskap har väl också på Odinsholm liksom annanstädes under de tvenne senaste decennierna blivit något åtgången, men dock inte i någon betänkligare grad. Vad kapellet och skolhusbyggnaden beträffar, så har offerviljan och segheten varit utomordentlig.

Kapellet, som är uppfört av kalksten, ligger söder om byn. Det är ingen imponerande byggnad varken till dimensioner, yttre eller inre utsmyckning, men dessa enkla murar, murades av trofasta och enkla män till en borg, där de kunde hålla sin gudstjänst,

ofta beledsagad av bränningarnas vilda dån mot blankslipade klipp-hällar och flyttblock. Byggnaden är 12 meter lång och ca 7 m bred och tornets höjd omkr. 15 meter. De kalkrappade murarna lysa på långt håll i solskenet mot vandringsmannen, som sökt sig den 10 km. långa sjövägen från närmaste fastland ut till ön. Kring kapellet ligger öns begravningsplats, där släktled efter släktled nedbäddats i kalkgruset. Där vila inga s. k. förnåma män eller kvinnor, utan gravkullarna gömma stoftet av hårtbeprövade öbor, vilka till en god del omkommit på det stormiga havet, där de sökte sin och de sinas bärgning. Begravningsplatsen gömmer intet äldre minnesmärke, med undantag av ett s. k. solkors, på vilket man med möda stavar ihop de nötta bokstäverna till namnet Simon Knuis. Årtalet är där emot oläsbart.

Beträffande det nuvarande kapellet, så finnes där inne en trä-tavla, som ger nödig upplysning om dess tillblivelse. På denna läsa vi följande inskrift:

“Detta så kallade Jesu Kapell på Odensholm bygdes 1765 igenom dåvarande Herrskapets på Neuenhoff nämligen Högvälborne Fru Landrådinnans Barbara Hedvig von Richter född Oettingen och hennes Svärsons den Högvälborne Herr Assessorens Gustaf Johann Baron von Ungern Sternberg christliga befodran utaf nedannämnde denna församlingens ledamöter och sju husbönder:

BRUS Adam Hansson
STAWAS Marten Hansson
NIGGORS Ambros Martenson
ERKERS Ambros Michelson

Odins ö...

MARKS Hans Erikson
 NYBONDAS Marten Jacobson
 GREIS Christian Martenson

och invigdes 1766 den 3 September utaf då varande Kyrkoherden vid Nuckö församling Wälärevördiga och Wällärde Herr Pastor Jonas Carlblom.

Wisserligen är Herren i detta rum, och jag vistit icke 1 Moseb. 28, 16."

Kapellet innehåller ca 80 sittplatser, fördelade på sju bänkar med en gång i mitten. Varje gård hade sin egen bänk, räknat från öster till väster liksom även sin egen rad på begravningsplatsen. Gårdens män sutto till höger och kvinnorna till vänster, på andra sidan om mittelgången. Denna sed såväl som en mängd andra iakttoogs ända hitintills.

Enligt sägnen skulle ett fartyg ha förlist på Nygrund, medan kapellet var under byggnad. Menigheten församlades då och bad till Gud, att vrakgods måtte flyta i land, så att man därav skulle få virke till bänkarna. Full bönhörelse torde ha vederfarits odinsholmborna denna gång, ty bänkarna gjordes av plankor från det förlista fartyget. År 1905 utbyttes dessa tyvärr mot nya. Vid samma tid erhöll kapellet även nytt tak.

Utantför kapellet över ingången till begravningsplatsen tronar Luther på portens tvärstock Han håller den uppslagna bibeln i sin ena hand, medan den är utsträckt om till varning eller välsignelse, är svårt att veta. Denna träskulptur av vår trofader har engång haft sin plats under ett fartygs bogspröt såsom galionsbild. Inne i kyrkan finnes ett par namnbräden från förlista fartyg. Den ena bär det betecknande namnet "Dr. Morgenstern".

Före det nuvarande kapellet fanns där tidigare ett dito av trä. När detta uppfördes eller när och huru det förstördes, är okänt. Antagligen härjades det av eld.

Stugan på Nygårds påstas vara över 100 år gammal och hitförd från Finland av bonden Matts Westerblom. Rian på samma gård påstas vara uppförd före pesten, antagligen någon gång i början 1700-talet.

A. S.

Odinsholmborna som sjömän.

Ett folk, som under hela sin historia framlevat sitt liv på en ö i havet eller i omedelbar närhet av detsamma, kommer omedvetet att erhålla en särprägel över sitt sjömanskap och sin uppfattning av havet. Denna särprägel kommer måhända först till uttryck beträffande båtmaterial och dess användning. På en ort tycker man, att flatbottnade båtar äro idealet på en annan igen håller man före, att en sjöuglig farkost måste vara konstruerad på ett rakt motsatt sätt. Även sjötermerna äro högst olika, trots det att orterna ligga i omedelbar närhet till varandra.

Odinsholmborna ha av havet fostras släktled efter släktled. Liksom den adliga gossen under medeltiden på ett mycket tidigt stadium måste göras förtrogen med bruket av vapnen, likaså måste odinsholmpojken redan såsom barn uppfostas för havet. Det drog inte länge ut på tiden, innan han självant och utan de äldres sällskap begav sig ut i sin båt för att prova på fiskelyckan. Naturligtvis var han storförtjust över sin första torsk, som han drog upp ur djupet. Så småningom blevo dock sjöfärderna mindre äventyrsfärder, utan någonting som låg inom området för hans blivande kall och arbete och betraktades av honom redan såsom någonting nödvändigt och självklart.

Ären framskredo och färderna blevo längre. Kanske for han med sin egen sump till städerna för att avvyttra fisken, som han antingen själv fångat eller också uppköpt hos grannarna. Vilka färderna än blevo och huru långt de utsträckte sig, så blev dock havet honom mera kärt, ty det gav honom hans utkomst men ägde även i sig själv en mäktig och besynnerlig tjusning, som han inte skulle kunnat ens med bästa vilja motstå.

En dag stod han kanske uppe på den långa stegen, som på förfäders vis stod upprätad mot gaveln av något uthus, och spejade genom tuben ut mot havet, där de stora segelfartygen passerade "Holmen" som närmast. Då kanske upptäckte, han, att fartyget

hissat flagg, låg bi och väntade på lots. I en hast var han nere, stoppade sina kläder och andra tillbehör i säcken och begav sig ner till båten vid stranden. Efter en ansträngande rodd lade han till vid det stora skeppets sida, som visade sig vara en engelsman på väg till Tallinn med last av bomull.

Väl kommen upp på däck, intog han plats på akterdäcket i närheten av rorsmannen för att därifrån ge anvisningar om kursen. Vi få härvid komma ihåg, att det var mycket viktigt att ha lotsen på däck hela tiden, ty sjökorten voro på denna tid mycket otillförlitliga. Vinden var god och skeppet sköt god fart, och efter några timmars segling var man framme.

Sedan erhöll vår lots en rundlig betalning för sitt besvär, ty skepparen var nöjd att ha sitt fartyg i hamn. Efter ankomsten gällde det för lotsen att söka reda på ett västgående fartyg för att på detta igen komma hem eller fortsätta till Riga.

Ytterligare rysk militär till Estland.

Inom ramen av den ömsesidiga biståndspakten, som slöts mellan Estland och Ryssland den 28 september senaste år, har Rysslands och Estlands regeringar den 16 ds genom en tilläggsöverenskommelse beslutat, att ytterligare rysk militär kan förläggas i Estland. De rädsryska trupperna ha redan marscherat in och förlagts på olika orter, där sådana hittills inte funnos.

Inmarschen har överallt försiggått i god ordning, utan den minsta störning.

Dödsfall.

Den 4 juni avled i sitt hem på Vormsö f. d. bonden Anders Westerblom i en ålder av 95 år och 8 månader. Anders Westerblom var den äldsta personen på Vormsö.

Under sina ungdomsår fick han utstå många svårigheter vid dagsverken på godset. Där fick han även känna käppen dansa på sin rygg, men trots allt kunde han vid god hälsa och goda krafter fortsätta sitt dagliga arbete intill det sista och uppnå en så hög ålder.

Dödsfall...

Släkten Westerblom har i 150 år innehaft samma gård. En av den nu avlidnes farbröder flyttade med sin familj till Sverige under medlet av 1800-talet och hans avkomlingar äro som bäst bosatta i närheten av Norrtälje, där de uppnått en förmögen ställning genom handel, företag och jordbruk.

Den 9 juni bäddades Anders Westerblom till sin sista vila på Vormsö begravningsplats, med en talrik anslutning av släktingar, vänner och bekanta. Bland andra talade till den avlidnes minne sjuksköterskan Maria Lindström och bonden Johan Lindström från Borrby.

Här uttalas ett tack till alla, som deltagit i jordfästningen och följde stoftet till graven.

Den anlidne sörjes nämast av barn, barnbarn och barnbarnsbarn. Frid över hans minne!

Statsministern anbefalld lugn.

I ett radiotal, som statsministern höll på tisdagen, gav han först en översikt över händelsernas utveckling under de senaste dagarna och uttryckte därefter sin tillfredsställelse över, att befolkningen bevarat sitt lugn och att den dessutom strikte följt myndigheternas förordningar och anvisningar. Statsministern tillade i slutet av sitt anförande, att ingenting djupare rört honom än medborgarnas ådagalagda förståelse och lojalitet och önskade att befolkningen även i framtiden skulle bibehålla samma förståelse och lugn och att var och en skulle fortsätta sitt arbete.

Nöjeslokalerna måste stängas kl. 23.

På grund av förhandenvarande omständigheter anser inrikesministern det vara nödvändigt att alla biografier, kafeer och offentliga föreställningar sluta kl. 23 samt att alla medborgare till det minsta möjliga inskränka sin vistelse ute från kl. 23 till kl. 5. Restaurangerna måste stängas kl. 22.30.

Vidare har ministern för inrikesärenden förordnat, att försäljningen av alkoholhaltiga drycker skall vara avbruten till den 25 juni innevarande år.

Av överbefälhavaren utfärdade förordningar.

Överbefälhavaren för krigsmakten utfärdade på tisdagen den 18 ds följande förordning:

Överbefälhavarens för krigsmakten förordning av den 3 nov. 1939 (RT 1939, 99,759) § 5 ändras på följande sätt:

Filmning och fotografering ute i det fria utan tillstånd av vederbörande polisprefekt är förbjudet likaså medhav av filmnings- och fotograferingsstillbehör.

Förordningen trädde i kraft i och med dess kungörande.

* * *

Likaså har överbefälhavaren utfärdat förbud mot slutna och offentliga sammanträden med undantag av sådana som av regeringsmakten sammankallas och sammanslutningars och föreningars styrelser och revisorer. De sistnämnda kunna dock försiggå endast med tillstånd av vederbörande polisprefekt.

Förordningen kungjordes pr telegraf och trädde omedelbart i kraft.

* * *

I en tredje förordning bestämes, att alla civilpersoner måste utlämna sina eldvapen och ammunition. Vapnen förvaras i försvarsmaktens vapendepåer och att mot varje avlämnat vapen erhålles motsvarande kvitto. Vapnen måste vara utlämnade till den 19 juni 1940 kl. 15.

Denna förordning gäller ej för i statens tjänst varande personer, som på grund av sin tjänst äro berättigade att bära eldvapen.

Brott mot denna förordning bestraffas med högst tre månaders fängelse eller arrest eller med böter av tretusen kronor.

Socker- och petroleum- förråden tillräckliga.

Enligt meddelande av folkförsörjningsministeriet äro förråden av socker och petroleum för belysningsändamål normala. Ministeriet sammanställer f. n. en förordning om extranorm av belysningspetroleum för juli månad om 2 l. Om det senare skulle visa sig vara av behovet påkallat och förråden sådant medge, kan

Avskedsgudstjänst på Odinsholm.

Söndagen den 9 ds besöktes Odinsholm av en del gäster, som kommit för att bevista avskedsgudstjänsten på ön. Denna dag gestaltade sig till en stor upplevelse för alla. Kl. 11 samlades menigheten vid öns kapell för att för sista gången höra Guds ord från den plats, där deras fäder och förfäder under sekler samlats till andakt.

Prosten Hj. Pöhl, som förrättade gudstjänsten riktade sig i varma ordalag till församlingen. Såsom slutpsalm sjöngs "Vår Gud är oss en väldig borg" med sådan kraft och övertygelse såsom den kanske aldrig någonsin förut sjungits i detta kapell. På grund av dagens betydelse var stämningen tryckt och över mångt väderbitet ansikte syntes en och annan tår glida. Men odinsholmbon är inte gjord av sådant virke som brister utan tillika kunde man läsa en bister beslutsamhet i deras drag.

På samma dag firades även tvenne bröllop på ön, vilken omständighet i väsentlig mån bidrog till att pigga upp den annars tryckta stämningen.

Även vetenskapligt arbete utfördes. Sålunda befunno sig på ön professorn i konsthistoria vid universitet i Tartu Sten Karling, dr Linnus och fru Koern från Nationalmuseet för att taga vara på etnografiskt intressanta föremål samt att avrita byggnader o. s. v. Skörden av etnografiska föremål torde ha blivit ansevärd.

På grund av förekommen anledning hålles Svensk-Finska S:t Mikaelsförsamlingens i Tallinn läsrum t. v. stängt.

Civiläktenskap igicks den 3 juni av filosofiexamister ALEXANDER BERGGREN och fröken FRIDA GRÖNBERG, dotter till sjökapten Leopold Grönber och hans hustru Helene.

ännu en extra utdelning av belysningspetroleum företagas.

Även beträffande socker vidtager vederbörande myndighet alla mått och steg för att under sensommaren kunna ställa till en utdelning av en extraranson.

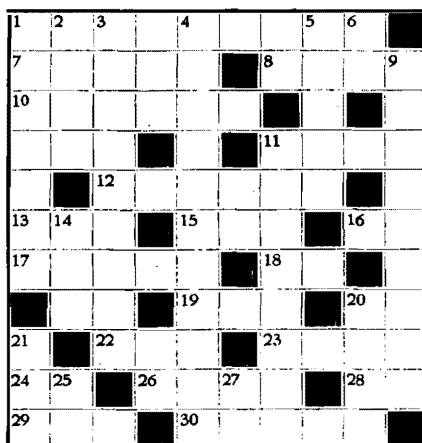
Hitler och Mussolini rådgrade.

Frankrikes nya konseljpresident marskalk Petain har i ett radiotal till det franska folket meddelat, att Frankrike måste nedlägga vapnen. Marskalk Petain meddelade vidare, att han vänt sig till den tyska krigsledningen för att uttröna, på vilka villkor Tyskland vore villigt att sluta fred. För att dryfta denna fråga möttes Hitler och Mussolini på tisdagen i München. Villkoren äro tillsvidare okända, men resultatet av segrarnas förhandlingar komma otvivelaktigt snart att delgivas världen. Kriget går undan i raskt tempo, och därför taga många för givet, att freden inte länge skall låta vänta på sig.

Union mellan England och Frankrike?

Natten till tisdagen meddelades från London att brittiska regeringen föreslagit den franska regeringen att ingå union mellan de båda länderna. Detta förslag skulle innebära bevis för Englands önskan att alltfortfarande bistå Frankrike i dess ödestimma. I unionsdeklarationen framhålls att England och Frankrike då inte mer skulle vara två länder utan ett. Fransmännen skulle automatiskt bli brittiska undersåtar och tvärtom. Ett sådant steg skulle underlätta krigsledningen, och de båda ländernas styrka skulle bättre kunna utnyttjas.

Korsord nr 2.

Vågrätt:

1. Bok av P. Rosegger. 7. Finsk löpare. 8. Ingång. 9. Ej en. 11. Storstad i Europa. 12. Tycker unga frun om att göra med sitt hem. 13. Del av språket. 15. Farligt att leka med. 16. Eller på annat språk. 17. Tryck. 18. Någoting kall. 19. Något svart. 22. Sedel. 23. Flicka med blommamn. 24. Landskapsbild. 26. År, ej på svenska. 28. Tilltalsord. 29. Den första modern. 30. "— flickunge", en bra bok.

Lodrätt:

1. Djur. 2. Hade en liten tös en röd. 3. I spetsen för en del stater. 4. Ej fångslände. 5. Stor pulsåder. 6. En bokstav dubbelt. 9. Sångare från filmen. 11. Räknesätt. 14. Tre lika konsonanter. 20. Svenska gymnastikens fader. 21. Början till bön. 24. Trädkronan är —ig. 27. Natriumets kemiska formel.

Prenumerera
på «Kustbon»!

Utgivare:
Svenska Odlingens Vänner
A. Stahl, ansvarig red.
Rüütli 3, Tallinn.
Tel. 470-08.

Prenumerationspris:
Inrikes Utlandet
1 år Ekr. 2:— 1 år Ekr. 5:—
1/2 " " 1:— 1/2 " " 2:50

Churchill: England har beslutat att fortsätta kampen.

På måndagskvällen höll Englands premiärminister ett tal i radio vari han bl. a. yttrade: De från Frankrike ingångna meddelandena äro mycket dåliga, och jag uttrycker min medkänsla för det tappra franska folket, som råkat i en sådan förfärlig olycka. Ingenting kan dock ändra våra känslor mot detta folk, och likaledes tro vi, att Frankrikes genius en gång uppstår på nytt.

Det, som inträffat i Frankrike, ändrar inte vår verksamhet eller vårt mål. Vi ha blivit de enda, som med vapen i hand kämpa för världens sak. Vi skola försöka göra vårt bästa för att vara värdiga denna ära. Vi försvara vår ö och tillsammans med det Brittiska imperiet fortsätta vi kampen så länge, tills Hitler blivit besegrad. Vi äro övertygade och säkra, om, att allting till slut går bra, yttrade Churchill.

KUNGÖRELSE.

Svensk-Finska S:t Mikaelssamlingens röstberättigade medlemmar sammankallas till ordinarie

Allmän stämma

söndagen den 7 juli 1940 kl. 12
å Rüütli 3 (Svenska folkskolan)

Dagordning:

1. Val av 12 ledamöter till kyrkorådet och 12 suppleanter.
2. Val av 1 representant till kyrkokongressen.

Utdrag ur kyrkolagen § 24.

I församlingens allmänna stämma äga alla myndiga, konfirmerade medlemmar av församlingen, vilka ordentligt fullgjort sin skatteplikt mot församlingen ock Kyrkan och vilka i enlighet med lagen angående kommunala val icke förlorat sin valrätt och som minst ett år stått i församlingens medlemsförteckning, deltaga.

A. Stahl, I. Pöhl, Fr. Grönberg
ordförande. pastor. sekreterar.

Estländska Oljeskifferkonsortiet — Sillamäe

Kontor: Väike Karja 1

Första inhemska bensinfabriken.

Tillverkar: bränn- och impregneringsolja, bitumen och bensin.

6825672

Enastående anslutning till riksdagsvalen.

Över 90% av de röstberättigade röstade för E.T.R.L (Förbundet av Estlands arbetande folk).

Valen till den nya riksdagen började och slutfördes över hela landet i entusiasmens tecken. Stora folkskaror stömmade till och från vallokalerna, vilket gjorde att valresultatet blev alla tiders främsta i Estlands historia. Över 90% av landets röstberättigade hade anslutit sig till ETRL (Förbundets av Estlands arbetande folk) val-

plattform och godtagit de däri formulerade kraven.

När den nya riksdagen sammanträder, är i skrivande stund ännu obekant, men i regeringskretsar anser man, att det kommer att ske i de närmaste dagarna. Den nya riksdagens ledamöter ha fått order att infinna sig i Tallinn.

Varje gårdsägare måste skaffa sig Sovjetunionens flagga.

I en av inrikesministern utfärdad förordning åläggas alla gårdsägare i Estland att till den 20 ds anskaffa Sovjetunionens flagga, vilkens dimensioner äro: längd 1,65 m. och bredd 0,83 m. Flaggens färg är kormosinrött.

Samtliga kreditanstalter ha erhållit moratorium.

För att förhindra besparingsägare att från bankerna uttaga sina besparingar har tjänstförrättande finansministern utfärdat en förordning, vilken tillförsäkrar moratorierätt åt alla landets kreditanstalter. Denna förordning kommer att gälla, tills stämningen efter den senaste tidens genomgripande politiska händelser lagt sig. Likaledes har regeringen utfärdat en förordning, som hädanefter

skall omöjliggöra all kapitalflykt från landet. En dylik förordning var gällande också tidigare, men dess effektivitet var synnerligen ringa, och det visade sig att stora belopp denna förordning till trots strömmade ur landet.

I de stora folkmötenas tecken.

Det arbetande folket erhöil efter den 21 juni de vidsträcktaste friheter. Dessa ha också i full utsträckning utnyttjats främst i form av massmöten och demonstrations-tåg, där man givit uttryck åt sina önsknningar och fordringar, ty nu regeras Estland inte mer av en liten klick egennyttiga personer utan av folket.

Riksdagen sammanträder på söndagen.

På förslag av republikens regering och enligt presidentens beslut sammanträder riksdagen i

sin nya sammättning söndagen den 21 ds.

Även Lettlands riksdag sammanträder på söndagen.

Estniska handelsdelegationen anlände till Moskva.

Vid delegationens ankomst till Moskva, emottogs den av Sovjetunionens t.f. kommissarie för utrikeshandeln M. S. Stepanov, chefen för utrikeskommisariatets Baltiska avdelning Lösjak, protokollchefen V. N. Barkov m. fl. och Estlands chargé d Affaires i Moskva Ojansoon.

Hitler höll tal.

På fredagen höll rikskansler Hitler ett tal inför riksdagen, vari han klarlade det internationella läget och i synnerhet krigsläget.

Hitler uppmanade engelsmännen att ge sig, i annat fall vore Tyskland tvunget att krossa en stormakt.

Tysklands relationer med Sovjetunionen äro goda, förklarade Hitler.

Dödsfall.

Den 13 juli avled i Tallinn änkefru Lena Hallberg, född Marks, i en ålder av 81 år. Fru Hallberg var född på Odinsholm, men vistades största delen, av sitt liv i Tallinn. Hennes tankar kretsade ständigt ända in i det sista kring barndomsön, vars befolkning nu varit tvungen att lämna sina hem på holmen i havets famn.

Den avlidna, som genom sitt blida och goda väsen gjort sig mycket omtyckt och aktad bland vänner och bekanta, sörjes närmast av en syster, två döttrar, frk. Olga Hallberg och fru Frida Lindqvist, samt svärson, major A. Lindqvist och dotterson.

Nationalitet och skola.

De senaste sex åren ha i många avseenden varit en tvångsperiod. Det offentliga livet har på alla sidor kringgårdats av hämmande förordningar och lagar, så att såväl den enskilde som samhället ofta stod frågande och undrande beträffande ändamålsenligheten därmed.

I det följande skola vi blott beröra ett par sådana lagar, som innerst inne rikta sig mot minoriteterna här i landet.

År 1935 emanerade en lag, som i högsta grad begränsar medborgarnas frihet, när det gäller barnens skolgång. Tidigare ägde föräldrarna rätt att välja vilken skola de ville även när det gällde undervisningsspråket. 1935 års lag gjorde emellertid slut på denna möjlighet och föräldrarna voro tvungna att välja den skola, som hade faderns modersmål till undervisningsspråk. Enligt vår uppfattning var detta en kränkning av medborgarnas primära rätt. Vi hoppas därför att regeringen ville revidera även detta missförhållande och upphäva denna lag.

Frågar man sig, varför en sådan lag tillkommit så kan svaret blott bli det, att dåvarande inställningen till minoriteterna var fientlig, trots att man utan att tröttna utåt försäkrade om motsatsen, eller ansågo de makthavande minoriteterna vara så farliga, så att de kunnat avnationalisera landets huvudbefolkning?

Republikens nuvarande regering har i sin deklaration även lovat att rättvisa skall vederfaras minoriteterna. Detta gläder oss svenskar i synnerhet och vi äro övertygade därom, att regeringen även kommer att infria sitt löfte och vi ge den allt vårt bistånd i dess arbete att upprätta medborgarnas självklara och elementära fri- och rättigheter. Vi ha länge nog spelat rollen av tredjeklass medborgare. Våra skolor ha arbetat under högst ogynnsamma förhållanden. Somliga ha stängts och lärarna tvångsflyttats till estniska skolor, därifrån de längta tillbaka till sin hemskola. I syfte att förhindra nationalitetskänslans utveckling bland svenskarna ha t. o. m. unga svenska lärare förflyttats till Hiiumaa, trots

det att det inte rätt någon brist på lärare av estnisk nationalitet. Från Vormsö tvångsförvisades läraren Tomas Gärdström till Odensholm på grund av att han vågade begära en begränsning av sprit- och brännvinsförsäljningen på ön. Naturligtvis angavos motiven till förflyttningen vara av helt annan art, men den som känner till verkliga förhållandet, behöver inte sväva i okunnighet om i vilket syfte åtgärden vidtogs. Förordningen upphävdes visserligen senare, men det skedda kunde emellertid ej gottgöras.

För någon tid sedan förklarade statsministern i ett radiotal, att nationaliteten inte vore något yttre påhäng utan någonting medfött, en inre övertygelse, en egenkap, som inte kan frångås någon och som man följaktligen inte heller byter bort mot första bästa grynvälling.

Såsom en enastående illustration till den förra regeringens inställning till minoritetsproblemet må i detta sammanhang nämnas lagen om komplettering av parlamentet, enligt vilken minoriteterna (svenskar, ryssar och judar, sammanl. omkr. 100.000 pers.) erhålla rätt att välja en representant till andra kammaren!

Lyckligtvis hann detta val inte genomföras, men i sak förändrar detta ingenting. A. S.

Den 21 juni 1940

Denna dag står för alla tider i Estlands historia såsom en märkesdag. De murar, som under 6 års tid byggts upp kring samhället för att förhindra tillförseln av frisk luft, ha nu ramlat.

Den nya regeringen i sin deklaration har utlovat en hel rad förändringar, vilka till en del redan genomförts. Regeringen har förklarat sig vilja stöda sig på de arbetande folklagern, till vilka den inte enbart hänför kroppsarbetarna utan även de intellektuella arbetarna i samhället. Utrikesministern N. Andresen förklarade i ett tal till arbetarna vid krigsministeriets företag, att det i Estland blott finnes ett ringa antal personer, som man kan anse för icke-arbetande. Enligt ministern var det dessa, som genom sitt kapital även utövat ett

För första gången på Odensholm - och för den sista.

En frisk nordan river upp en kraftig sjö, när vi stäva fram mot Odensholm en tidig junimorgon inifrån Növa på estniska fastlandet. Den nästan kala ön höjer sig knappast över vattnet, men fyrornet och snart även den lilla kyrkan äro tydliga sjömärken. Det är med stora förväntningar jag är på väg till den lilla ön där ute till havs. Jag har hört mycket talas om dess fåtaliga med särpräglade befolkning, och det, som Albert Engström berättat om sitt besök där tillsammans med Zorn, har etsat sig in i minnet. Men resan dit har icke enbart startats med de sorglösa förväntningar en dylik färd en försomrardag kunde inbjuda till — redan från början har det kommit något allvarsmättat med i bagaget. Det är min första resa till Odensholm. Utflykten fyller mig med den spänning och den tjusning, som färden till nya mål alltid skänker, men jag vet samtidigt, att det är min sista resa dit. Odensholm skall om ett par dagar icke mer vara vad den var — en karg, vindomsusad boplatz för en liten, ursprunglig fiskarbefolkning av svensk stam. Ön håller på att evakueras. Öborna ha fått knappt ett par veckors frist för att lämna den plats, där de och deras fäder i många led ha bott. Ön med det suggestiva svenska namnet skall fylla andra ändamål.

I hamnen längst ute på öns sydspets har en pråm förtöjts. Den fylles just med de knappt hundra öbornas tillhörigheter. På stranden ligga högar av bord, stolar och diverse husgeråd och över de låga backarna upp mot byn kommer en och annan vagn lastad med bohag. Det är uppbrottsstämning på Odensholm. Man behöver inte tala länge med ö-

avgörande inflytande på landets styrelse.

Den nya regeringen har på kort tid hunnit med otroligt mycket, vilket vittnar om att den tagit sin uppgift på allvar och även inom kortast möjliga tid kommer att genomföra de i deklarationen bebådade förändringarna.

För första gången...

borna för att förstå, vilken tragedi det är, som just nu utspelas. Folket ryckes upp med rötterna ur en miljö, som visserligen synes torftig, men med vilken de under generationer vuxit samman på ett sätt, som för andra är svårt att förstå. I isoleringen härute ha människorna kommit varandra och sin boplatz närmare än på andra håll. Sambandet med det förflutna har också blivit mycket starkare. Arbetsförhållanden, livsföring och samhällsanda — allt har fått sin bestämda prägel av livet här ute. Öborna känna sig som ett litet folk för sig, ett svenskt folk.

Huvudmannen för familjen Erkas räknar upp sina förfäder i nio led ända tillbaka till den Erik, som kom från Sandhamn. Hans överresa mätte i så fall ha skett i början av 1600-talet. Det finns icke många skrivna urkunder på ön — men dem man har skattar

man desto högre. Dit höra avskrifter av de privilegier, som Karl IX och efter honom Gustaf II Adolf och Kristina utfärdade. Så när som på en skatt, vilken utgick med vissa kvantiteter torkad och salt fisk skulle de slippa pålagor. De dokumenten ha öborna då och då fått bruk för, då det gällt att hävda sig mot de krav, som restes av dem, som ansågo sig vara ägare till ön. I den äldsta urkunden, som är daterad 1600, kallas Odensholm Odesholm. Det förefaller också troligare att ön fått sitt namn av öde än av Oden, hur lockande det sistnämnda alternativet än är.

Enligt traditionen skulle pesten en gång ha gått fram över ön och endast lämnat tre män och fyra kvinnor vid liv. De skulle ha bott i ett hus, som tillhör Erkas och är öns äldsta bevarade. F. ö. äro byggnaderna av yngre ursprung. En av de ståtligaste är

Marks stora rödmålade gård. Det var här, som Zorn och Engström på sin tid togo in och minnet av deras besök är ännu levande. Den gamle fine Marks går omkring och tar avsked av sin gård och de tillhörigheter han måste lämna. Han visar oss brunnen, där en av hans förfäder i mitten av 1700-talet ristat sitt namn, berättar om träskorna, som hans far började att göra efter mönster av en sko, som hittats på stranden och vilka därefter blivit allmänna på ön, letar fram allehanda älderdomliga föremål, som för länge sedan kommit ur bruk.

Byn ligger hopträngd mitt på ön intill det lilla odlingsbara området. Ett gott stycke därifrån mot sydväst ligger den lilla kyrkan. Den är byggd av sten år 1765–1766 och med sitt långhus, kor och torn av en för Estland vanlig 1700-tals typ. Kyrkogården runt om rymmer icke några gam-

Pionjärer.

Aldrig hade jag tänkt på att åren gått så fort. Men så en sommarnatt, när jag kom hem, runno min ungdoms strapatser mig i minnet. Det var när jag kom ut ur skogen och såg det blanka havet glittra mellan spanterna på skutorna, som stodo under byggnad på varvet. Det var precis på samma ställe, där jag för över sextio år sedan kölsträckt min första lilla enmastare, bordlagt den med blåvirke — min far tyckte annat var slöseri — och fattat det djärva beslutet att tillsammans med ett par likasinnade börja segla på Finland med potatis.

Skutan kunde knappast kallas prima. Den sjönk natten efter det vi sjösatt den. Men, vi lät den tätna på sjöbotten och pumpade upp den igen. Sen höll den.

Vad gjorde det väl, om vi var utan karta och kompass? Vi var pionjärer, vi var de första, som dristat sig taga sig något sådant före och vi måste något våga för att något vinna. Vi tog alltså in potatislast i hemtrakten och satte sedan kurs på Paldiski för att klarera. Så länge vi flöt omkring i kända vatten, gick det fint. Men från Paldiski skulle vi ta oss över till Hangö. På natten fick vi en liten storm från SV, och

överresan gick som en dans. Vi tyckte det var härligt att segla i skärgården, och som vi såg, att det var djupt överallt, kastade vi all försiktighet överbord, och plötsligt satt vi fast på ett skär.

Där satt vi och vändades, tills äntligen en liten ångare kom förbi. Vi hojtade och fåktade, så fick vi en tross och kom loss.

Nu tyckte vi det var bäst att följa efter ångaren, så att vi inte skulle stöta på en gång till. Vi bredde ut seglen åt båda sidorna, och skutan flög iväg som en kräka i sjögång. Men snart hade vi förlorat vår vägvisare ur sikte, natten kom och vinden friskade i, och vi satte av längre ut till havs för att ej hämna på grund.

Det blev en spännande natt. Stormen drev oss ur kursen, det kände vi på oss. Och det vatten vi pumpade genom skutan tvättade potatisen så ren som den aldrig blir i en gryta. Det var ett himmelens under, att seglen höll och att skutan överhuvud red ut den stormen. När morgonen kom, hade vi tappat bort oss fullständigt. Stormen bedarrade småningom igen, och vi fick andrum och tid att tänka efter, var vi kunde befinna oss. Vinden var västlig, vi hade alltså drivit en god bit in åt Finska viken. Vi beräknade, att vi satt ungefär utanför Narva. Eftersom vi nu hade kommit så

långt åt öster, tyckte vi, att det var bäst att fortsätta till Kronstad och Leningrad, där vi hade goda utsikter att få bra betalt för potatisen.

Och fram kom vi. Men strömmen vid Nevas mynning var så stark, att vi fick slita värre, innan vi lyckades manövrera in skutan och lägga till, där vi såg, att liknande fartyg låg.

Vi var nu på äktrysk mark och tänkte titta närmare på ryska förhållanden. Till den ändan klädde vi oss — Anders och jag — i våra medhavda söndagskläder och åntrade upp på kajen. Mats, som var yngst, fick ta vakten.

Det var en härlighet utan like, denna stad. Det faller sig liksom litet svårt att tala om allt hur det såg ut. Det var stort och övervåldigande och liv och rörelse, så att man tappade andan. Och innan vi visste ordet av, hade vi gått vilse. Men vi gick på och tittade och glodde på all härligheten. Vagnar och butiker, höga hus och stora parker och fint folk i oändlighet. Till slut tyckte vi dock, att vi måste tillbaka till hamnen, bemannade oss med mod, stegade fram till en posterande polisman och frågade: "Gdje port?" — "Tam", svarade polisen och klargjorde sedan medelst tecken och under, vilka vägar vi skulle gå.

(Forts.)

Den första gången...

la gravstenar utan endast sådana av relativt modernt ursprung. Men i kyrkogårdsmuren reser sig en ståtlig port av väldiga, från ett vrak bärgade ekstockar och den krönes av en gammal galjonsbild, som skall föreställa Martin Luther. Även det inre av kyrkan prydes av många minnen från båtar, som förolyckats i de farliga farvatten kring Odinsholm. Man lägger också märke till ett par ljuskronor från 1766 och 1777, som skänkts av några öbor, vilkas namn ristats in. Kronorna äro av trä och järn men bronserade och söka efterlikna de stora mässningskronor, som smycka fastlandets större kyrkvr. En fattigbössa är skänkt av Adam Hansson år 1756.

I denna kyrka firades söndagen den 9 juni gudstjänst för sista gången. Jag har svårt att glömma kvinnornas och männens ansikten, när de sjöngo utgångpsalmen eller när de lyssnade till skolbarrens sång. Men allt bar denna solskensdag dock icke prägeln av tragiskt uppbrott. Framför altaret vigde prosten Pöhl två unga par, praktiga representanter för öns talrika ungdom. Här stod man icke vid ett slut utan vid en början. Odensholmarna ha förlorat sin gamla boplats men de skola slå sig fram på nya.

Sten Karling.

Sista söndagen på Nargö

Det är inte lätt att i skrift ge uttryck för den stämning som rådde bland Nargöborna söndagen den 14 juli när de för sista gången samlades i sitt lilla idylliska kapell, för att ännu en gång, för sista gången, gemensamt deltaga i en svensk gudstjänst på sin kära fäderneö och tillsammans höja sina stämmor till sång på det kära svenska språk som trots tidigare öden, som hemsökt denna ö och trots isolationen från den övriga svenskbygden, ännu här bevarat sin rena och ljuva klang. — Allvarstull och dyster var stämningen när högmässan förenad med ungdomens första nattvardsgång kl. 11 på förmiddagen tog sin början. Att kyrkans utrymme ej var tillräckligt för den folkskara som ville vara närvarande, är lätt att förstå, och

tyvärr så var det också en hel del som fick stanna utanför. Omkring hundralet var deras antal som med extrabåt från Tallinn på lördagen och söndagsmorgonen anlände till Nargö, de flesta i Tallinn bosatta Nargöbor, för att ännu avlägga ett sista besök på sin kära hemö. I procession tågade man till den med löv och ängsblommor av konfirmanderna så vackert smyckade kyrkan, där predikan hölls av pastor Ivar Pöhl. Svårt hade man att dölja de känslor som talade från det inre hos den i andakt deltagande församlingen, och mången smärtsam tår fälldes. Mången mindes väl med vilken kärlek och uppoffring han själv deltagit i bygget av detta kapell, ja tanken kanske smög sig tillbaka till den högtidliga stund då man för två år sedan förhoppningsfullt hade samlat sig på samma ställe för att som en kärleksgåva av många tacksamma givare mottaga helgedomen till ett kulturellt och andligt centrum för öns svenska fiskarebefolkning. Predikan hölls över ämnet: "Kasten alla edra bekymmer på Honom ty Han har omsorg om eder" varvid tal. bl. a. understök vikten av andlig beredskap i smärtans tider och erinrade om den historiskt betydelsefulla insats Nargösvenskarna gjort i Estlandssvenskarnas historia. Konfirmanderna hade bildat en egen kör, som mycket vackert med hjälp av några medlemmar ur Tallinns svenska kyrkokör sjöngo: "Hur ljukt det är att komma" och talrikt var deras antal som för sista gången böjde sina knän kring altarringen i Nargö kapell. — Ungdomarna, som för första gången vunno tillträde till H. H. Nattvard voro:

Rainer Holm, Ebba Herm,
Ulrik Holm, Irma Kokk,
Arvid Luther, Ellen Luther
Karl Tammik, Anna Rosen.

Strax efter högmässans slut samlade man sig på kyrkogården där man tog farväl av sina kära hädansovna. Särskilt gripande var var stämningen här, då det just var på samma plats som man för 22 år sedan hälsades välkommen tillbaka till Nargö igen efter en fyraårig tvångsvistelse på annat håll. Det måste kännas särskilt smärtsamt att lämna sina kära egna kvar, utan möjlighet att hädanefter vörda deras minne och vackert men smärtsamt var det att lägga märke till huru nya

Utgivare:

Svenska Odlingens Vänner

A. Stahl, ansvarig red.

Rüütli 3, Tallinn.

Tel. 470-08.

Prenumerationspris:

Inrikes	Utlandet
1 år Ekr. 2:—	1 år Ekr. 5:—
1/2 " " 1:—	1/2 " " 2:50

gravstenar restes och huru graverna för sista gången omsorgsfullt vårdade, nu kvarlämnades i en fridfull ensamhet. —

Trots brådskan firades dock denna sista söndag i helgd och vördnad inför den fäderneävida kristna traditionen, som varit ett särskilt utmärkande drag för denna lilla estlandssvenska folkspillra i Finska viken, och när det så småningom led mot aftonen och båtarna lyfte ankar för att återvända till staden, hade man svårt att tro att den sista sidan i Nargösvenskarnas historia skrivits.

I. P.

Rabarberpaj.

1/2 kg rabarber, 1 msk små russin, (kan utelämnas) 1 ägg, 1 1/2 dcl vetemjöl, 2 dcl socker.

Pajdeg: 2 msk smör, 6 msk mjöl, 1 msk mjölk, 1 tsk socker.

Beskrivn.: Rabarbern ansas och skäres tvärs över i mindre bitar. Ägg, socker och mjöl röres tillsammans. Rabarbern och de rensade, sköljda russinen tillsätts. Allt lägges i en smord rund eldfast form. En deg göres av de övriga ingredienserna, kavlas hastigt ut till ett lock och pålägges. Pajen gräddas i medelvarm ugn 3/4 tim. serveras till efterrätt med vaniljsås. Pajen är även god tårta till söndagskaffet.

Vår älskade mor

Lena Hallberg

f. Marks

född den 29 dec. 1858 på Odinsholm, avled fridfullt den 13 juli 1940 i Tallinn.

Djupt sörjd och saknad, av döttrar, svärson, dotterson och syster

Olga Hallberg, Frida, Anders

(f. Hallberg)

och Runar Lindqvist.

"Var finns en kärlek, som intill döden står oförändrad i alla öden, som lik Guds ängel oss övervakar, som fordrar intet, men allt försakar? På denna jorden finns endast en: en moders kärlek är det allen."

Eesti Rahva Muuseum 7139:11, Teckning av Julius Brus gård, Esko Lepp 1940

Foton från Eesti Rahva Muuseum i Tartu: 1. Koinbackan. 2. Holmbor i skolan 1910-20 Första raden fr v Andreas Erkas, "Kapten" Andreas Stavas, Julius Brus, "Prästrn" Johannes Stavas., 3. Alfred Brus storstege

Föremål från Eesti Tahva Muuseum i Tartu, insamlade vid tvångsevakueringen juni 1940., foton ERM

Juni 1940, sista bröllopet då två par vigdes

Nibondas vita häst lastas vid tvångsevakueringen 12 juni 1940

Bien: Erkas gatna, Erkas gård och Niggorsgården.